UCHWAŁA NR XIII/67/15
RADY GMINY BRODNICA

z dnia 30 listopada 2015 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015 - 2018

Na podstawie art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2015 roku, poz. 1515), art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz.1446, z 2015r. poz. 397, poz. 774) Rada Gminy Brodncia uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015 - 2018, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały zleca się Wójtowi Gminy Brodnica.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
Violetta Sternicka
Violetta Sternicka

Załącznik do Uchwały Nr XIII/67/15
Rady Gminy Brodnica
z dnia 30 listopada 2015 r.

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015 - 2018

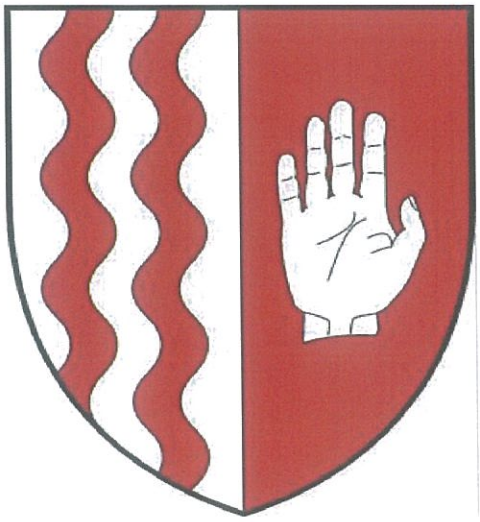

Greenkey
Rozwiązania dla środowiska

Październik, 2015 r.

Zamawiający:
Gmina Brodnica
Urząd Gminy Brodnica
ul. Zamkowa 13/A
87 - 300 Brodnica

Wykonawca:
Green Key Joanna Masiota - Tomaszewska
ul. Nowy Świat 10a/15
60 - 583 Poznań
www.greenkey.pl

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015 - 2018

Kierownik projektu:
mgr Joanna Masiota-Tomaszewska

Autorzy opracowania:
mgr Joanna Masiota-Tomaszewska
mgr inż. arch. Roksana Konieczna
mgr inż. Sylwia Turowska
mgr Joanna Walkowiak

Październik, 2015 r.

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP 5
1.1 Charakterystyka gminy 5
1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza 7
1.3. Charakterystyka przyrodnicza 7
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 9
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE 9
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO 11
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.. 11
4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu 15
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO 22
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) 22
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy 25
5.2.1. Rys historyczny obszaru gminy Brodnica 25
5.2.2 Ważniejsze miejscowości Gminy Brodnica wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego 26
5.2.3. Grodziska na terenie Gminy Brodnica 34
5.2.4. Walory kulturowe Gminy Brodnica 35
5.2.4.1. Obiekty o walorach kulturowych 35
5.2.4.2. Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony 47
5.2.4.2.1. Obiekty nieruchome objęte prawną ochroną zabytków 47
5.2.4.2.2. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego 47
5.2.4.2.3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków 48
5.2.4.2.4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków 49
5.2.4.2.5. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków 49
5.2.4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych 51
5.2.5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brodnica 51
5.2.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy 56
VI. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ WYNIKAJĄCYCH ZE STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY 56
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE 58
7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami 59
7.2 Kierunki działań i zadania gminnego programu opieki nad zabytkami 59
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 64

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 64
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI 68
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW 74
XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA 77
SPIS RYCIN 79
SPIS TABEL 79
SPIS WYKRESÓW 80
SPIS FOTOGRAFII 80
XIII. ANEKSY 81

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica (zwanego dalej Programem, POnZ) jest weryfikacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz wypracowanie programu zarządzania zabytkami, w tym praca nad ich potencjałem. Program jest dokumentem strategicznym w zakresie ochrony zabytków, pozwoli na koordynację działań polityki przestrzennej w zakresie opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym. W okresie najbliższych czterech lat realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi oraz finansowymi.

Celem Programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Systematyczne wdrażanie ustaleń dokumentu powinno spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Brodnica. Program powinien być znany nie tylko władzom lokalnym, ale i społeczności regionu. Ma za zadanie uświadamiać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję przejawiającą się w inicjatywach społecznych, jak i w potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy. Mieszkańcy i władze Gminy powinni dbać o utrzymanie indywidualnego charakteru regionu, w tym o zachowanie jego znamiennych elementów zabytkowych i przyrodniczych.

1.1. Charakterystyka gminy

Gmina Brodnica położona jest we wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, na terenie powiatu brodnickiego. Zajmuje obszar 12 696 ha, co stanowi ok. 10 % powierzchni powiatu (103 879 ha). Jednostka graniczy:

- na zachodzie – z Gminą Bobrowo (powiat brodnicki),
- na północy – z Gminami Zbiczno i Brzozie (powiat brodnicki),
- na wschodzie – z Gminą Bartniczka (powiat brodnicki),
- na południu - z Gminami Świedziebnia i Osiek (powiat brodnicki) oraz Gminą Wąpielsk (powiat rypiński).

W skład gminy wchodzi 20 sołectw: Cielęta, Dzierżno, Gorczenica, Gorczeniczka, Gortatowo, Karbowo, Kominy, Kozi Róg, Kruszynki, Moczadła, Mszano, Niewierz, Nowy Dwór, Opalenica, Podgórz, Sobiesierzno, Szabda, Szczuka, Szymkowo, Wybudowanie Michałowo.

Teren gminy okala miasto Brodnicę, która stanowi odrębną jednostkę samorządową, a także siedzibę powiatu.

W przestrzeni gminy można wyróżnić następujące obszary:

- obszar Doliny Drwęcy,
- obszar Pojezierza Brodnickiego,
- obszar Pojezierza Dobrzyńskiego,
- kompleksy leśne,
- tereny zabudowane,
- tereny rolne.

Ryc. 1. Położenie Powiatu Brodnickiego na tle kraju
Źródło: opracowanie własne

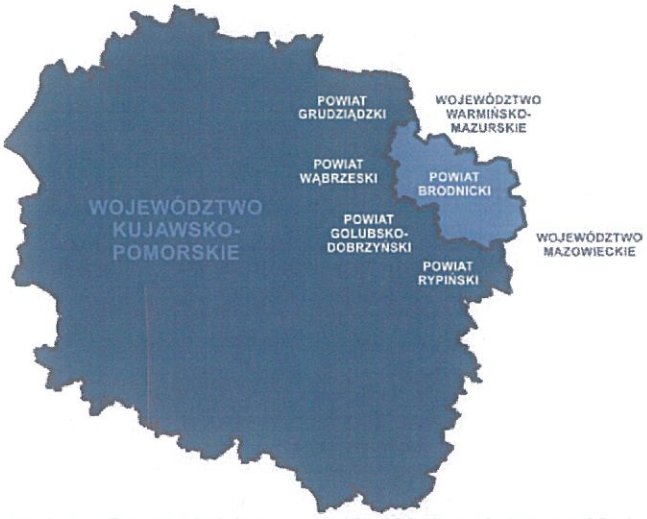

Ryc. 2. Położenie Powiatu Brodnickiego na tle Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 3. Położenie Gminy Brodnica na tle Powiatu Brodnickiego
Źródło: opracowanie własne

1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza

Gminę zamieszkuje – według stanu na dzień 31.12.2013 r. – 7 597 mieszkańców, z czego 3 734 to kobiety. Liczba ludności w wieku produkcyjnym wynosi 4 998 osób. Gęstość zaludnienia sięga 60 os/km^2.

Ogólna liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON w roku 2013 wyniosła: 512, z czego 6 w sektorze publicznym oraz 6 w sektorze prywatnym. Najbardziej rozwinięte strefy działalności gospodarczej, według sekcji PKD 2007 to: handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo, przetwórstwo przemysłowe, rolnictwo, myślistwo, łowiectwo i rybactwo.

Jest to gmina typowo rolnicza. Użytki rolne w gminie zajmują 8 885 ha, co stanowi 70,13 % ogólnej powierzchni jednostki. Sporą część zajmują również grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione, a mianowicie 2 433 ha, czyli 19,20 % ogólnej powierzchni.

Przez teren gminy przebiega droga krajowa nr 15 (Olsztyn) - Ostróda – Brodnica - Toruń - Gniezno - Krotoszyn - Trzebnica - Wrocław. Przez gminę przebiegają również 3 drogi wojewódzkie nr 560, 544 i 543. Uzupełnieniem sieci dróg są drogi powiatowe i gminne. Przez gminę przebiegają również 3 linie kolejowe: Kutno – Brodnica, Działdowo – Chojnice, Brodnica – Bydgoszcz Wschód.

1.3. Charakterystyka przyrodnicza

W rzeźbie terenu gminy przeważają formy krajobrazu polodowcowego. Najwyżej położony punkt na terenie jednostki znajduje się w rejonie wsi Szczuka i wynosi 151,2 m n.p.m., a najniższy punkt znajduje się w dnie doliny Drwęcy 66 m n.p.m. Maksymalna deniwelacja osiąga więc prawie 100 m, lokalne deniwelacje rzadko osiągają 50 m.

Pod względem geomorfologicznym na terenie gminy dominuje wysoczyzna morenowa. Na północ i północny – zachód od doliny Drwęcy wysoczyzna ta należy do Pojezierza Brodnickiego. Wznosi się 95 -110 m n.p.m., jest to wysoczyzna falista, miejscami płaska, urozmaicona nielicznymi pagórkami morenowymi. Na południe od doliny Drwęcy występuje wysoczyzna morenowa należąca do Pojezierza Dobrzyńskiego. Jest to w większości wysoczyzna płaska. Wznosi się 110 – 125 m n.p.m. Wysoczyzny morenowe urozmaicają liczne zagłębienia wytopiskowe, których dna są podmokłe lub wypełnione wodą. Wysoczyzny morenowe rozcinają rynny polodowcowe. Największe to rynny jezior: Bachotek i Niskie Brodno wcięte w wysoczyznę na głębokość 20 – 25 m.

Najpotężniejszą wklęsłą formą rzeźby terenu jest dolina Drwęcy, która wcina się w wysoczyznę morenową na głębokość 40 – 50 m. Jest formą pradoliny z doskonale rozwiniętym systemem stopni terasowych od terasy zalewowej do teras pradolinnych.

Obszar gminy Brodnica zasobny jest w wody powierzchniowe. Największą rzeką na terenie gminy jest Drwęca. Dolina ma od 0,6 do 3 km szerokości i obejmuje obniżenie, rozciągające się pomiędzy rzekami Brynica i Samionka oraz Jeziorem Sopień. Na obszarze gminy zlokalizowanych jest sześć jezior: Bachotek, Ostrów, Cielęta, Kominy, Niewierz, Szczuka.

Na terenie jednostki znajdują się liczne obszary cenne przyrodniczo, z których część jest objęta ochroną. Należą do nich:

- Obszary sieci Natura 2000 – obszary siedliskowe: Dolina Drwęcy (kod PLH 280001). Rzeka Drwęca z uwagi na swój charakter stanowi korytarz ekologiczny, wykorzystywany w szczególności przez gatunki ryb i minogów;

- Obszary sieci Natura 2000 – obszary ptasie: Bagienna Dolina Drwęcy (kod PLB 040002). Obszar ważny dla migrujących ptaków wodnych i wodno-błotnych; żerowisko ptaków drapieżnych gniazdujących w okolicznych lasach;
- Rezerwat Przyrody Rzeka Drwęca – wodny rezerwat przyrody obejmujący całą długość rzeki Drwęca. Ochronie podlega środowisko wodne i bytujące w nim ryby: pstrąg, łosoś szlachetny, troć, certa, minóg rzeczny i inne;
- Rezerwat Przyrody Jar Grądowy Cielęta – leśny rezerwat przyrody. Powołany w celu zachowania żyznych lasów liściastych z charakterystycznymi, rzadkimi i chronionymi gatunkami runa, porastającymi zbocza i dno jaru ze źródliskami;
- Brodnicki Park Krajobrazowy – celem utworzenia parku krajobrazowego jest ochrona najcenniejszych wartości przyrodniczych (krajobraz, flora i fauna), a także dóbr materialnych i historycznych danego terenu przy racjonalnie prowadzonej gospodarce. Typową cechą Brodnickiego Parku Krajobrazowego jest występowanie naturalnych zbiorowisk torfowiskowych, szuwarowych i wodnych. Flora Parku cechuje się dużym bogactwem i różnorodnością gatunków. Bardzo liczna i cenna jest również fauna BPK. Do występujących tu chronionych i rzadkich gatunków można zaliczyć: bielika, orlika krzykliwego, bociana czarnego, bąka, kilka gatunków perkozów, żurawia, a także wydrę i bobra europejskiego;
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Drwęcy – to największy w województwie kujawsko – pomorskim obszar chronionego krajobrazu. Ochronie podlega dolina rzeki Drwęcy wraz z pasem roślinności okalającej. Na terenie obszaru propaguje się nasadzanie rodzimych gatunków drzew i krzewów liściastych, racjonalną gospodarkę leśną przy zachowaniu bioróżnorodności siedlisk.

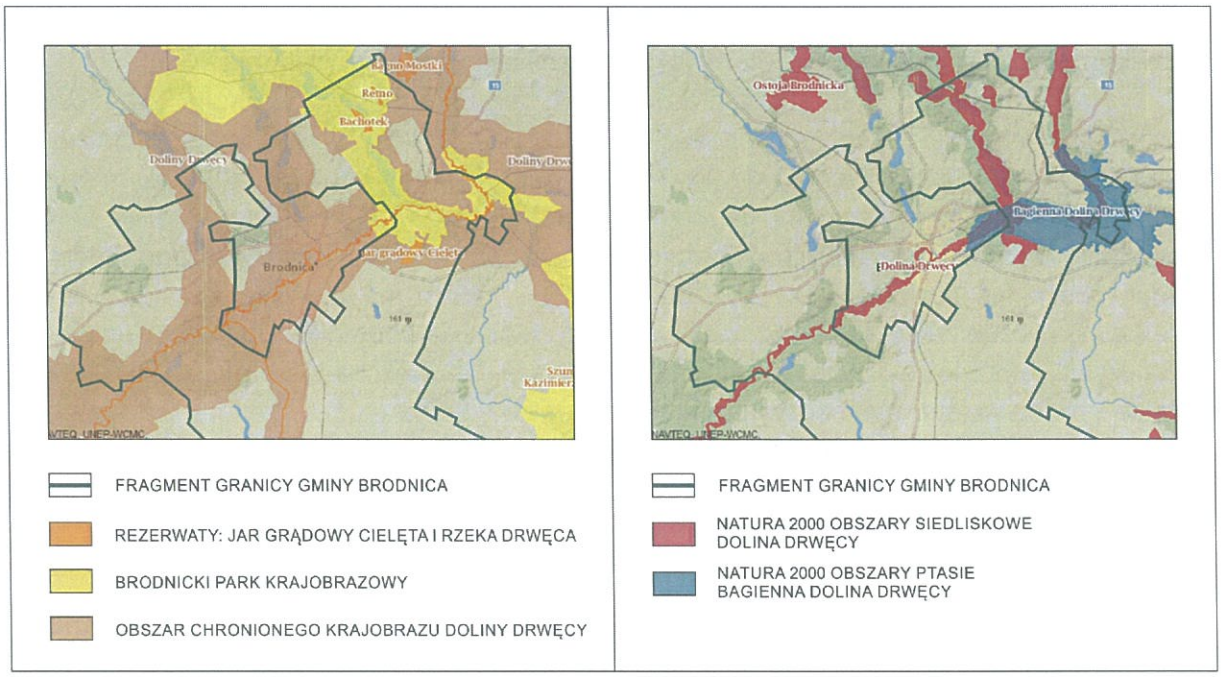

Ryc. 4. Obszary chronione przyrodniczo na terenie Gminy Brodnica
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych graficznych portalu Geoserwis GDOŚ

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015-2018 opracowany został w oparciu o zapisy art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446 ze zm.).

Art. 87, ust. 1. „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami".

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brodnica:

- sporządzany jest na okres 4 lat przez Wójta Gminy Brodnica,
- przyjmowany jest przez Radę Gminy Brodnica po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu,
- ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami Program opieki nad zabytkami ma na celu m. in.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji niniejszego Programu.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obowiązujący w Polsce system prawny gwarantuje ochronę zabytkom i całości dziedzictwa kulturowego na terenie kraju. Poniżej wskazano akty prawne wskazujące obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
   - *Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz*

bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

- *Art. 6. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*
- *Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446 ze zm.) jako główny akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami.
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2015 poz. 1515). Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.
   - *Art. 7. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:*
     9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 poz. 199).
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2013 poz. 1409 ze zm.).
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 poz. 1232 ze zm.).
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 poz. 627 ze zm.).
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015 poz. 782 ze zm.).
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 poz. 406 ze zm.).
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2014 poz. 1118 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 poz. 987 ze zm.).
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 poz. 642 ze zm.).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2015 poz. 1446).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015-2018 sporządzono z uwzględnieniem zewnętrznych uwarunkowań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym aktów prawa oraz innych opracowań przedmiotowych.

Ustalenia Programu korespondują z zapisami (cele, zasady, kierunki) dokumentów na różnych poziomach. Metodologia planowania zakłada spójność dokumentów programowych w układzie hierarchicznym: kraj, region, gmina.

W niniejszym rozdziale przedstawiono szczegółowy wykaz ww. dokumentów.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013–2016

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 84 ustala obowiązek sporządzania co cztery lata Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: *„Art. 84. W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami".*

W ramach ww. Programu przeprowadza się analizę stanu dziedzictwa kulturowego oraz potrzeb związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Następnie definiuje się główne i szczegółowe cele i kierunki działań oraz zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel główny tego programu to wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Jest on wdrażany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce;
2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków;
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 - Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020

Sporządzenie Strategii poprzedzone było postawieniem diagnozy dla sektora kultury w Polsce. Zbadano kondycję twórców, odbiorców oraz warunków w jakich kultura jest rozpowszechniana, w tym model finansowania rozwoju kultury polskiej.

Działania uwzględnione w Strategii w bezpośredni sposób przekładają się na rozwój kultury, ale także na społeczno-ekonomiczny rozwój regionów.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 określa misję, którą wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy. Za misję uznano: *„zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego*

i cywilizacyjnego dorobku polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów".

W ramach prac Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz jej uzupełnienia na lata 2004-2020 sformułowano następujące cele:

Cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
2. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
3. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;
4. Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury;
5. Poprawa warunków działalności artystycznej;
6. Efektywna promocja twórczości;
7. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
8. Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury;
9. Promocja polskiej kultury za granicą;
10. Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
11. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
12. Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Podstawowymi dokumentami programowymi realizowania przyjętej strategii są Narodowe Programy Kultury oraz Programy Operacyjne Ministra Kultury.

Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego" na lata 2004–2013 (Dokument Wdrożeniowy NSRK)

Główne cele polityki państwa wyszczególnione w treści Narodowego Programu Kultury w zakresie ochrony zabytków, przygotowanego pod patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego są następujące:

1. Dziedzictwo kulturowe powinno stanowić nie tylko przedmiot ochrony ale także potencjał dla rozwoju regionu, w tym rynku pracy;
2. Ochrona dóbr kultury musi podlegać mądremu i efektywnemu zarządzaniu w oparciu o skuteczne instrumenty wspierające pracę służb konserwatorskich;
3. Należy pracować nad ideowym modelem ochrony dóbr kultury, dostosowanym do współczesnych wymagań rynkowych;
4. Należy pracować nad skutecznym systemem prawno-finansowym ochrony zabytków, w tym nad projektem Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków;
5. Należy wypracować modele postępowania z obiektami zabytkowymi, których funkcja oraz potencjał ulegają zmianie;
6. Wprowadzenie modelu zapewniającego bezpośredni udział wojewódzkiego konserwatora zabytków przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla gmin;
7. Należy podejmować prace nad kompleksowym systemem edukacji społeczeństwa w zakresie dziedzictwa kulturowego;

8. Chroniąc dziedzictwo kulturowe należy akcentować kwestie tożsamości, indywidualnej tradycji i rodzimości poszczególnych kultur;
9. Interes prywatny właścicieli zabytków powinien zostać podporządkowany interesowi publicznemu. Zabytek jest dziedzictwem kulturowym Państwa, w tym i całego Narodu.

Program Operacyjny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – „Dziedzictwo Kulturowe" (Dokument Wdrożeniowy NSRK)

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe" jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe" składa się z następujących priorytetów:

1. Ochrona zabytków;
2. Wspieranie działań muzealnych;
3. Kultura ludowa;
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;
5. Ochrona zabytków archeologicznych;
6. Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie

W zakresie przestrzeni i planistyki dokumentem wiodącym na najbliższe lata jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie.

Dokument ten określa cele i priorytety rozwoju Polski w wymiarze terytorialnym, zasady i instrumenty polityki regionalnej, nową rolę regionów w ramach polityki regionalnej oraz zarys mechanizmu koordynacji działań podejmowanych przez poszczególne resorty.

Poniżej wyszczególniono najistotniejsze zapisy Strategii dotyczące działań związanych z dziedzictwem kulturowym:

1. Należy wdrażać rozwiązania wykorzystujące potencjał kulturowy i turystyczny dla rozwoju regionalnego;
2. Kultura nie stanowi pasywnego zasobu regionów, ale aktywnie warunkuje zarówno rozwój społeczny, jak i ekonomiczny;
3. Należy koncentrować się na przekształceniach struktur gospodarczych w kierunku gospodarki opartej na wiedzy, na podniesieniu poziomu rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, na poprawie dostępu do dóbr i usług publicznych, które wpływają na rozwój potencjałów (takich jak: infrastruktura teleinformatyczna, edukacja, energia czy kultura);
4. Istotna jest obecność nowych technologii w obszarze kultury.

Zgodnie z zapisami Strategii dzięki rozwojowi lokalnemu w wymiarze społeczno-kulturowym, gospodarczym oraz ekologiczno-przestrzennym oraz działaniom wyrównawczym na rzecz zwiększenia dostępu do usług publicznych, obszary wiejskie staną się lepszym miejscem do życia, lepiej wykorzystującym dziedzictwo kulturowe i walory środowiska przyrodniczego, bardziej atrakcyjnym turystycznie i inwestycyjnie oraz bardziej zintegrowanym ze względu na wzmocnioną tożsamość lokalną.

Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 (PROW 2014-2020) został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej. Zgodnie z przepisami Unii Europejskiej program ten jest wkomponowany w całościowy system polityki rozwoju kraju, w szczególności poprzez mechanizm umowy partnerstwa. Umowa ta określa strategię wykorzystania środków unijnych na rzecz realizacji wspólnych dla UE celów określonych w unijnej strategii wzrostu „Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu" z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych danego państwa członkowskiego.

Celem głównym Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 będzie poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich.

W ramach PROW 2014-2020 będzie realizowanych łącznie 14 działań, w tym 30 poddziałań.

Istotnym dla niniejszego opracowania jest działanie - Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich, wraz z poddziałaniami:

- badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej,
- inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury,
- inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów i usług.

Niedostateczny rozwój infrastruktury społecznej dotyczy szczególnie placówek służby zdrowia, placówek kulturalnych, obiektów turystycznych, jak również opieki nad dziećmi, przedszkoli i szkół.

Ze względu na różnice w dostępności i jakości usług publicznych pomiędzy miastem a wsią, niezbędne jest podjęcie działań na rzecz zwiększenia dostępności do wysokiej jakości usług publicznych, w szczególności w zakresie edukacji, zdrowia, usług kulturalnych oraz społecznych.

Istnieje potrzeba odpowiedniego wykorzystania potencjałów kulturowych, środowiskowych i turystycznych obszarów wiejskich, przy zaangażowaniu lokalnej społeczności dla przyspieszenia lokalnego rozwoju gospodarczego, a przede wszystkim zwiększenia udziału dochodów mieszkańców z działalności pozarolniczej. Silne więzi społeczne w ramach lokalnych społeczności oraz ich aktywizacja powinny zostać wykorzystane do planowania i podejmowania wspólnych działań i rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców.

Na obszarach o potencjale do rozwoju funkcji turystycznych niezbędne jest wspieranie odnowy wsi dla zapewnienia efektywnego wykorzystania istniejących możliwości rozwoju. Ze względu na wysoki poziom zagrożenia ubóstwem mieszkańców obszarów wiejskich, istnieje potrzeba podejmowania na poziomie lokalnym działań pobudzających postawy kreatywne i umożliwiających zarówno udział we wspólnych przedsięwzięciach, jak i samodzielną realizację projektów.

W ramach ochrony promocji i rozwoju dziedzictwa kulturowego, na obszarach wiejskich polityka spójności wspiera ochronę zabytków. Natomiast w ramach Programu wspierane będą przedsięwzięcia związane z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego,

kształtowania przestrzeni publicznej oraz budową lub odnową obiektów pełniących funkcje kulturalne.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. W dokumencie tym zakłada się rozwój bogactwa polskich regionów – miast i obszarów wiejskich – w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych potencjałów polskiej przestrzeni – ich dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, potencjału gospodarczego, innowacyjnego oraz naukowego.

W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju określono cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju: „*Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększania zatrudnieni, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie*".

Osiąganie celu strategicznego musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej, służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego prowadzi działania z zakresu ochrony zabytków jako jednostka samorządu terytorialnego, wynikające z zapisów ustawowych. Ponadto Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego sprawuje opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem.

Na szczeblu wojewódzkim zostały opracowane następujące dokumentacje, które stanowią podstawę prawną i dają wytyczne dla programów na poziomie gminnym.

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na Lata 2007-2020

Dnia 12 grudnia 2005 roku Sejmik Województwa Kujawsko – Pomorskiego uchwalił aktualny dokument Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko – Pomorskiego. Głównymi aktami prawa regulującymi zapisy Strategii są:

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2015 poz. 1392 ze zm.).
   - *Art. 11. 1. Samorząd województwa określa strategię rozwoju województwa, uwzględniającą w szczególności następujące cele:*
     1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
     2) pobudzanie aktywności gospodarczej;
     3) podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa;
     4) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;

5) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

- *Art. 11 1c. Strategia rozwoju województwa zawiera:*
  1) diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa;
  2) określenie celów strategicznych polityki rozwoju województwa;
  3) określenie kierunków działań podejmowanych przez samorząd województwa dla osiągnięcia celów strategicznych polityki rozwoju województwa.
- *Art. 11 1d. Strategia rozwoju województwa uwzględnia cele średniookresowej strategii rozwoju kraju, krajowej strategii rozwoju regionalnego, odpowiednich strategii ponadregionalnych , a także cele i kierunki koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.*

2. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2014 poz. 1649 ze zm.).
   - *Art. 13. 1. Strategie rozwoju, o których mowa w art. 9 pkt 3, są spójne ze średniookresową strategią rozwoju kraju i określają w szczególności:*
     1) diagnozę sytuacji w odniesieniu do zakresu objętego programowaniem strategicznym, z uwzględnieniem stanu środowiska oraz zróżnicowań przestrzennych i terytorialnych;
     2) prognozę trendów rozwojowych w okresie objętym strategią;
     3) określenie celów rozwoju, w tym kierunków interwencji, w zakresie objętym strategią wraz z pożądanymi wskaźnikami realizacji, z uwzględnieniem zróżnicowań przestrzennych lub terytorialnych.

Dokument Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego ustala trzy priorytetowe obszary działań strategicznych:

1. Rozwój nowoczesnej gospodarki;
2. Unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu;
3. Rozwój zasobów ludzkich.

W ramach priorytetowego obszaru działań strategicznych numer 2 wyodrębnia się działania na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego, w ramach których wyróżnia się:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego,
- adaptację dziedzictwa kulturowego do współczesnych potrzeb społecznych.

W przedmiotowym dokumencie dziedzictwo kulturowe rozumie się głównie jako instrument promocji regionu, odznaczający się stosownymi walorami prezencyjnymi. W odniesieniu do zabytków architektury i urbanistyki ww. walory oznaczają odpowiedni stan techniczny obiektów, dla zabytków ruchomych kluczowe jest atrakcyjne zaaranżowanie kolekcji, natomiast w odniesieniu do przejawów kultury duchowej czy tradycji ich przystępna prezentacja.

Stan techniczny materialnych dóbr kultury województwa kujawsko-pomorskiego jest w znacznej części niezadowalający. Działaniami, które pozwolą uchronić wartościowe obiekty są systematyczne zabiegi konserwatorskie, w tym remontowe, rekonstrukcyjne, dokumentacyjne. Prace dokumentacyjne zaleca się prowadzić z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych, w tym cyfrowej archiwizacji nowych danych, digitalizacji istniejących archiwalnych zasobów, cyfrowej obróbki i pracy z materiałami. Ważne jest także tworzenie kolekcji multimedialnych materiałów, które będą służyć w celach: systematyzacji danych informacyjno-naukowych czy promocyjnych.

Obiekty zabytkowe pełniły wcześniej różnorodne funkcje użytkowe. Znaczna część z tych funkcji obecnie nie może być kontynuowana (np. fortyfikacje, pałace, zabytki przemysłowe, zabytki wernakularne). Inna część wymaga przekształcenia z powodów ekonomicznych. Tylko wybrane obiekty o najwyższej wartości kulturowej mogą funkcjonować

np. jako muzea i być dotowane ze środków publicznych. Pozostałe obiekty, często wymagające gruntownej modernizacji, utrzymywane są ze środków właścicieli i użytkowników. Oznacza to, iż większość zabytków musi spełniać współczesne funkcje użytkowe, wymaga rozsądnej adaptacji i modernizacji. Strategia rozwoju województwa kujawsko – pomorskiego proponuje użytkować zabytkowe pomieszczenia do prezentacji twórczości artystycznej, dla aktywności rekreacyjnej, w tym nawiązującej to tradycji historycznej itp. Adaptacje winny przybliżać obiekty ludziom współczesnym, ożywiać je i być źródłem dochodów, które zapewni należyte ich utrzymanie.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014–2020 to dokument odnoszący się do polityki wzrostu konkurencyjności i wyrównywania szans rozwojowych planowanych przez samorządy województw.

Program zawiera: diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podsumowaną analizą SWOT, informację o wsparciu finansowym zewnętrznym dla województwa, strategię rozwoju regionu oraz osie priorytetowe, plan finansowy i system wdrażania programu.

Celem głównym Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego jest uczynienie województwa kujawsko-pomorskiego konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców osiami priorytetowymi programu są:

1. Wzmocnienie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu;
2. Cyfrowy region;
3. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie;
4. Region przyjazny środowisku;
5. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu;
6. Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry;
7. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność;
8. Aktywni na rynku pracy;
9. Solidarne społeczeństwo;
10. Innowacyjna edukacja;
11. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zgodnie z zasadą zintegrowanego planowania strategicznego jest wyrazem przestrzennym Strategii Rozwoju Województwa.

Celem nadrzędnym województwa kujawsko-pomorskiego jest poprawa konkurencyjności regionu i podniesienie poziomu życia jego mieszkańców przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Realizacja tego celu oznacza wykreowanie w województwie mechanizmów generujących efektywny ekonomicznie rozwój, kształtowanie racjonalnych, społecznie akceptowalnych i ekonomicznie efektywnych struktur zagospodarowania przestrzennego, ochronę i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego województwa oraz ochronę jego dziedzictwa kulturowego.

Celem głównym ww. planu zagospodarowania przestrzennego jest zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców.

Potencjał rozwojowy przedmiotowego obszaru to zarówno atrakcyjność środowiska naturalnego, jak i bogactwo środowiska kulturowego.

Znaczne zasoby kulturowe stwarzają szanse dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, zwłaszcza rozwoju turystyki oraz wzmocnienia tożsamości.

W sferze ochrony i kształtowania środowiska kulturowego gminy Brodnica (strefa polityki przestrzennej wschodniej) Plan zakłada wspieranie działań konserwatorskich dla zachowania obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko – pałacowych.

Na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego wyróżniono specyficzne pod względem cech kulturowych regiony:

- obszar historycznej ziemi chełmińskiej,
- obszar związany z dziedzictwem Piastów,
- obszar Pałuk i Kujaw,
- obszar dawnego osadnictwa holenderskiego,
- pozostałe obszary, wyróżniane jako obszary specyficznych kompozycji krajobrazu fizjograficznego i cennych walorów kulturowych.

W oparciu o waloryzację zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego na terenie województwa wyróżniono najatrakcyjniejsze obszary, w tym rejon turystyczny oznaczony numerem IV (Ryc. 5). To obszar Pojezierza Brodnickiego o wybitnych walorach krajobrazowych, urozmaicony licznymi jeziorami oraz pokryty dużymi powierzchniami leśnymi, o korzystnych warunkach klimatycznych dla wypoczynku letniego.

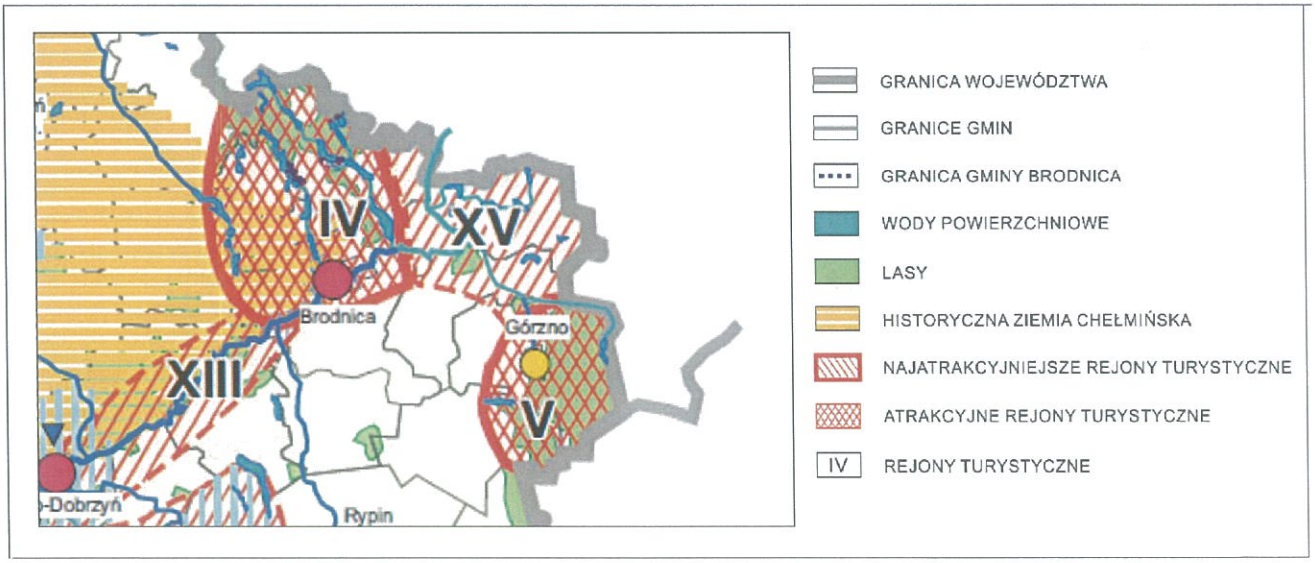

Ryc. 5. Walory przyrodniczo-turystyczne (fragment planszy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie rys nr 5 do Planu Zagospodarowania Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Polityka kraju oraz województwa kujawsko-pomorskiego stawia sobie za cel ochronę dziedzictwa kulturowego, zmierzającą do kształtowania struktur przestrzennych umożliwiających ochronę krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem, degradacją, dewaloryzacją oraz udostępniającą dziedzictwo kulturowe społeczeństwu.

Zachowanie dziedzictwa kulturowego wymaga przestrzegania następujących zasad:

- zachowania dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń,
- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego,
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Dla podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu konieczne jest podjęcie działań prowadzących do zachowania i pełnego wykorzystania turystycznych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego poprzez:

- pełne wykorzystanie walorów rejonów turystycznych, w tym: Borów Tucholskich i Doliny Brdy, Pojezierza Brodnickiego, Zbiornika Włocławskiego, Doliny Drwęcy,
- zagospodarowanie turystyczne istniejących i projektowanych zbiorników wodnych oraz naturalnych wód powierzchniowych,
- poprawę zagospodarowania istniejących szlaków turystycznych w niezbędne urządzenia z zakresu ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej,
- konserwację zabytkowych obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko-parkowych,
- organizację regionalnych imprez folklorystyczno-kulturowych.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2013-2016

Jednym z podstawowych wyróżników tożsamości województwa kujawsko-pomorskiego jest jego zasób dziedzictwa kulturowego. Bogactwo architektury czy też unikatowych zespołów zabudowy wymaga jednak podejmowania działań, które w procesie konserwatorskim w maksymalnym stopniu zachowają walor autentyzmu. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2013-2016 jest dokumentem, w którym przedstawione zostały cele i kierunki działania w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego.

Ochroną objęto nie tylko materialne dobra kultury, ale także skoncentrowano się na niematerialnych aspektach dziedzictwa. Podstawą do zdefiniowania terminu „dziedzictwo niematerialne" jest konwencja UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r. Według niej dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Program wskazuje kategorie obiektów, które w unikatowy sposób stanowią świadectwo idei czasu i miejsca, w którym powstały, pełniąc rolę przekaźników wartości artystycznych i duchowych, a także elementów wplecionych w ciąg procesów historycznych. Z obiektów leżących na terenie Gminy Brodnica wymieniono:

- kościół parafialny p.w. Św. Mikołaja w Cielętach, 1 poł. XIV w.,
- kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św. W Gorczenicy, pocz. XIV w.,
- kościół parafialny p.w. Św. Fabiana i Sebastiana w Szczuce, 1 poł. XIV w.

Cel nadrzędny Programu to utrzymanie różnorodności kulturowej województwa jako świadectwa historii regionu oraz potencjału dla rozwoju gospodarczego. Cele szczegółowe to:

- zachowanie dziedzictwa materialnego,
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego,
- kultywowanie tradycji regionalnych,
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego,

- wzrost konkurencyjności regionu.

Główne działania w zakresie opieki nad zabytkami przewidywane przez Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego to:

- wspieranie działań zmierzających do poszerzania listy obiektów, wpisanych do rejestru zabytków, na przykład poprzez odpowiednie wymogi konkursowe,
- propagowanie i wspieranie prac przy aktualizacji i uzupełnianiu wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- kontynuacja współfinansowania prac konserwatorsko-restauratorskich, rewitalizacyjnych i ratunkowych przy obiektach nieruchomych i ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, oraz doskonalenie zasad przyznawania dotacji,
- wspomaganie działań konserwatorsko-restauracyjnych przy zabytkowych układach urbanistycznych i ruralistycznych,
- wspomaganie organizacji szkoleń i wykładów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- wspomaganie organizacji konkursów o charakterze edukacyjnym,
- nagradzanie działań przyczyniających się do zachowania bądź przywracania historycznych wartości zasobów dziedzictwa kulturowego województwa,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury województwa,
- wspomaganie działań w obszarze digitalizacji najcenniejszych zasobów folkloru słownego i ich udostępniania,
- aktywizacja środowisk lokalnych poprzez przywracanie dawnych praktyk tanecznych i muzycznych,
- wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów",
- aktywizacja środowisk poprzez organizowanie warsztatów nauki rękodzieła, budownictwa instrumentów czy nauki gry na instrumentach tradycyjnych,
- wspieranie zajęć z twórcami i rzemieślnikami, dotyczących przekazywania ich umiejętności,
- wspieranie w oparciu o istniejące mechanizmy działań popularyzatorskich, edukacyjnych i naukowych związanych z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego, takie jak: opracowania syntetyczne i monograficzne dotyczących dziedzictwa kulturowego województwa w jego wymiarze materialnym i niematerialnym, przewodniki, vademeca, informatory, materiały informacyjne i promocyjne związane z obiektami objętymi ochroną prawną, wspieranie w ramach istniejących regulacji prawnych wydawnictw związanych z dziedzictwem kulturowym (wydawnictwa książkowe, audiobooki, materiały filmowe i inne) ze zbiorów własnych instytucji z terenu województwa,
- wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc,
- wspieranie rozwoju turystyki bazującej na kulturowym dziedzictwie regionu,
- wspomaganie tworzenia tras turystycznych i produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa, łączących elementy materialne i niematerialne,
- wspomaganie działań w zakresie kompleksowego zagospodarowania istniejących szlaków kulturowych, zarówno tych o znaczeniu międzynarodowym, jak i regionalnym,
- wspieranie i kształtowanie rozwoju turystyki kulturowej o charakterze religijnym, sentymentalnym czy tematycznym,

- wykorzystanie tożsamości kulturowej regionu jako czynnika marketingowego.

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Dla potrzeb opracowania Strategii przeprowadzono waloryzację zasobów środowiska kulturowego województwa, pod kątem ich atrakcyjności turystycznej. Wyodrębniono miejscowości i obszary skupiające dobra kultury, których historia, forma architektoniczna lub oddziaływanie w krajobrazie przyrodniczo-kulturowym stanowią o atrakcyjności miejsca.

Uwzględniono walory zasobów kulturowych województwa zarówno te, które od lat znajdują pełne wykorzystanie turystyczne, jak i te, które dotychczas niedostatecznie wyeksponowane mogą w istotny sposób poszerzyć ofertę turystyczną regionu.

Dokument Strategii wskazuje na interakcję pomiędzy uwarunkowaniami i stanem rozwoju turystyki, a ochroną środowiska przyrodniczego i kulturowego (zarówno ochrona, jak i wykorzystanie zasobów na potrzeby turystyki), jak również aspekt społeczny turystyki, czy stan rozwoju infrastruktury technicznej w obszarach turystycznych. Strategia wskazuje na potrzebę aktywizacji rozwoju markowych produktów turystycznych, w szczególności pięciu: turystyka biznesowa, turystyka w miastach i turystyka kulturowa, turystyka na terenach wiejskich, turystyka rekreacyjna, aktywna i specjalistyczna, turystyka przygraniczna i tranzytowa. Dokument przewiduje także uwzględnienie zadań związanych z przystosowaniem zabytków dla potrzeb turystyki. Zakłada wzrost nakładów na inwestycje infrastrukturalne i rozwój produktu turystycznego, w tym: promocja obiektów i szlaków dziedzictwa kulturowego. Strategia planuje wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego, środowiska cywilizacyjnego i przyrodniczego w edukacji, a w szczególności w wykreowaniu młodzieży.

Strategia Rozwoju Powiatu Brodnickiego na lata 2014-2022

Strategia Rozwoju Powiatu Brodnickiego na lata 2014-2022 jest aktualnie obowiązującym dokumentem programowym.

Podstawowym zadaniem powiatowej strategii rozwoju społeczno-gospodarczego jest stworzenie podstaw do:

- wytyczenia perspektywicznych kierunków rozwoju powiatu,
- lepszego dostosowania powiatu do zmieniającego się otoczenia,
- wykorzystanie szans i zagrożeń,
- sprawnego, efektywnego i skutecznego zarządzania powiatem przez jego władze,
- optymalnego wykorzystania własnych środków finansowych,
- pozyskania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych (krajowych i zagranicznych).

Głównym celem Strategii jest następujące stwierdzenie: Powiat przyjazny ludziom, gospodarce i środowisku. Natomiast celami cząstkowymi są następujące kierunki:

1. Wysoki standard ochrony zdrowia mieszkańców powiatu;
2. Dobry stan infrastruktury technicznej;
3. Powiat atrakcyjny dla mieszkańców i ludzi młodych;
4. Bezpieczny powiat.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Poniżej wyszczególniono obowiązujące programy strategiczne dla Gminy Brodnica. Wskazano na zawarte w nich kluczowe ustalenia w zakresie dziedzictwa kulturowego Gminy. Wytyczne dokumentów uwzględniono przy projektowaniu zadań niniejszego opracowania.

Strategia Rozwoju Gminy Brodnica 2007 - 2015

W celu opracowania dokumentu Strategii powołano grupę planowania strategicznego, w skład której wchodzili: reprezentanci gminnych instytucji i organizacji, lokalni eksperci oraz grupy społeczne tworzące lokalną wspólnotę samorządową.

Grupa planowania strategicznego przeprowadziła analizę SWOT dla gminy. Ustaleniami ww. dokumentu istotnymi dla przedmiotowego opracowania są:

- mocne strony w postaci: położenia geograficznego, duży potencjał ludzki, dobra baza oświatowa w części gminy, dogodne warunki dla rozwoju małej, średniej oraz rodzinnej przedsiębiorczości, walory krajobrazowe,
- słabe strony w postaci: podziału gminy przez rzekę Drwęcę, słaba baza kulturalna i sportowa, słabo rozwinięta baza turystyczno – hotelowa, brak ścieżek rowerowych, zbyt mała ilość chodników, słaba współpraca władz miasta z gminą,
- szanse w postaci: maksymalnego wykorzystania środków pomocowych z Unii Europejskiej, współpracy z miastem Brodnicą oraz gminami ościennymi, wykorzystania walorów turystycznych gminy (turystyka).

Cel strategiczny określony dla gminy Brodnica to: ZASOBNA GMINA I AKTYWNE SPOŁECZEŃSTWO. Jest to cel główny do którego realizacji będą dążyć wszystkie zaangażowane podmioty.

Grupa ekspertów lokalnych zdefiniowała do realizacji następujące cele cząstkowe:

- rozwinięta infrastruktura techniczna,
- efektywna współpraca samorządów,
- racjonalne i ekonomiczne funkcjonowanie oświaty w gminie,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych gminy.

Dla poszczególnych celów wskazano zadania szczegółowe:

- rozwinięta infrastruktura techniczna:
  gmina dobrze przygotowana do absorpcji środków pomocowych, bezpieczne drogi i pobocza dla ich użytkowników,
- efektywna współpraca samorządów:
  organizowanie imprez integracyjnych, realizacja wspólnych strategicznych inwestycji,
- racjonalne i ekonomiczne funkcjonowanie oświaty w gminie:
  odpowiednia baza kulturalna i sportowa zgodnie ze standardami,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych gminy:
  promocja gminy, podnoszenia świadomości społeczeństwa w zakresie ochrony

środowiska, rozwój infrastruktury turystycznej, wskazanie terenów pod rozwój turystyki i agroturystyki.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, Gmina Brodnica

Dokument Studium wymienia obiekty nieruchome oraz stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu (stan na rok 2011).

W celu określenia kierunków wynikających z potrzeb i możliwości rozwoju gminy Brodnica w Studium przedstawiono analizę strategiczną SWOT.

Jako mocne strony przedmiotowego obszaru wskazano m.in.:
- korzystne położenie geograficzne,
- walory kulturowo-krajobrazowe,
- duży potencjał ludzki (ilość mieszkańców),
- dobrą bazę oświatową w części gminy.

Za słabe strony uznano m.in.:
- słabo rozwiniętą bazę turystyczną,
- brak ścieżek rowerowych,
- słabą bazę kulturalną i sportową,
- podział gminy przez rzekę Drwęcę.

Jako szanse Gminy wskazano m.in.:
- wykorzystanie środków pomocowych z Unii Europejskiej,
- współpracę gminy z miastem oraz gminami ościennymi,
- wykorzystanie walorów turystycznych gminy,
- napływ inwestycji.

Jako zagrożenia uznano:
- zwiększenie bezrobocia,
- emigrację zarobkową,
- politykę miasta w stosunku do gminy.

Dokument Studium powołuje się na definicję ładu przestrzennego zawartą w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Zgodnie z tą ustawą ład przestrzenny jest to takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Zasady ładu przestrzennego powinny odzwierciedlać ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Przy ich sporządzaniu należy wziąć pod uwagę, że ochrona ładu przestrzennego warunkowana powinna być eksponowaniem najbardziej wartościowych elementów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego, eliminowaniem dysharmonizujących elementów zagospodarowania, prowadzeniem rewitalizacji i rehabilitacji obszarów zdegradowanych i o niskiej atrakcyjności funkcjonalnej i architektonicznej.

Działania w zakresie kształtowania ładu przestrzennego terenów gminy Brodnica powinny być skierowane na:
- uzupełnianie i intensyfikację zabudowy wiejskich jednostek osadniczych,
- kształtowanie nowej zabudowy z uwzględnieniem charakteru i stylu stosowanego w danej miejscowości,

- kreowanie lokalnych centrów niektórych wsi, leżących przy głównych ciągach komunikacyjnych i turystycznych poprzez modernizację i budowę infrastruktury technicznej oraz lokalizowaniu usług obsługi mieszkańców i turystów,
- poprawę standardu zabudowy rekreacyjnej i turystycznej.

Dokument Studium zwraca uwagę także na zbyt małą ilość miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenach przyległych do miasta Brodnica, na których wzmaga się ruch budowlany, powodując zachwianie zasad ładu przestrzennego.

Studium przewiduje następujące kierunki zmian:

- w zakresie rozwoju funkcji społecznych: rozwój usług turystycznych i agroturystycznych (w miejscowościach: Kominy, Cielęta, Mszano, Nowy Dwór, Szczuka, Karbowo, Niewierz, Wybudowanie Michałowo, Gorczenica), rozwój usług kulturalnych,
- w zakresie rozwoju funkcji kulturowych: ochrona zabytkowych obiektów i obszarów o najwyższej wartości historycznej, rewaloryzacja i rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów o walorach zabytkowych,
- w zakresie rozwoju systemu ochrony przyrody i kształtowania zieleni: utrzymanie istniejącej zieleni, powołanie nowych form prawnej ochrony przyrody, urządzenie terenów rekreacyjnych – zielonych, zachowanie terenów rolnych (łąki i pastwiska) jako terenów czynnych biologicznie.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Brodnica

Na terenie obowiązywania planów funkcjonują następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- w przypadku odkrycia w trakcie realizacji inwestycji przedmiotu, który posiada cechy zabytku lub wykopaliska archeologicznego, osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne są zobowiązane zabezpieczyć znalezisko, wstrzymać wszelkie prace mogące je uszkodzić lub zniszczyć i niezwłocznie powiadomić służby konserwatorskie, postępować zgodnie z przepisami odrębnymi w tym zakresie,
- tereny objęte strefą ochrony konserwatorskiej „OW" są dostępne do celów inwestycyjnych pod warunkiem przeprowadzenia niezbędnego zakresu i rodzaju badań archeologicznych, które zostaną określone w formie decyzji przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części wsi Szabda wprowadza szczegółowe ustalenia dla obiektu objętego ochroną konserwatorską – Zajazdu Tivoli.

Plany odnowy lub rozwoju miejscowości na terenie Gminy Brodnica

Rada Gminy Brodnica uchwaliła Plany odnowy dla wybranych miejscowości o wysokich walorach kulturowych. Dokumenty te mają być narzędziem służącym podniesieniu standardu życia i pracy na wsi poprzez realizację zadań inwestycyjnych zwiększających atrakcyjność wsi i otwierających daną miejscowość dla nowych mieszkańców, inwestorów gospodarczych i turystów.

Obowiązujące Plany odnowy miejscowości:

1. Plan rozwoju miejscowości Bartniki na lata 2005-2013, przyjęty uchwałą Nr XXIV/117/2005 Rady Gminy Brodnica z dnia 29 marca 2005 r.;

2. Plan odnowy miejscowości Cielęta na lata 2008-2015, przyjęty Uchwałą Nr XXV/151/08 z dnia 1 grudnia 2008 r.;
3. Plan odnowy miejscowości Gorczenica na lata 2010-2017, przyjęty Uchwałą Nr XXXVIII/220/2010 Rady Gminy Brodnica z dnia 26 marca 2010 r.;
4. Plan odnowy miejscowości Gortatowo na lata 2010-2017, przyjęty Uchwałą Nr XXXIX/226/2010 Rady Gminy Brodnica z dnia 23 kwietnia 2010 r.;
5. Plan odnowy miejscowości Mszano na lata 2007-2013, przyjęty Uchwałą Nr XXV/152/2008 Rady Gminy Brodnica z dnia 1 grudnia 2008 r.;
6. Plan rozwoju miejscowości Opalenica na lata 2005-2013, przyjęty uchwałą Nr XXIV/116/2005 Rady Gminy Brodnica z dnia 29 marca 2005 r.;
7. Plan rozwoju miejscowości Szabda na lata 2005-2013, przyjęty uchwałą Nr XXIV/120/2005 Rady Gminy Brodnica z dnia 29 marca 2005 r.;
8. Plan rozwoju miejscowości Szczuka na lata 2005-2013, przyjęty uchwałą Nr XXIV/119/2005 Rady Gminy Brodnica z dnia 29 marca 2005 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Rys historyczny obszaru gminy Brodnica

Najstarsze odnotowane przez archeologów dowody świadczące o obecności człowieka na obszarze powiatu brodnickiego pochodzą sprzed 11-12 tysięcy lat. Najwcześniejszy ślad osadnictwa, sprzed 10 tysięcy lat odkryto w Mszanie koło Brodnicy. Na przełomie VII i VIII wieku na tereny napłynęła ludność słowiańska. Od przełomu X i XI wieku obszar ten stanowił pogranicze powstającego państwa piastowskiego. Tereny przygraniczne chroniły liczne grody. Prawdopodobnie w XI wieku tereny na zachód od Drwęcy weszły w skład ziemi chełmińskiej, zaś na jej lewym brzegu powstał okręg grodowy z ośrodkiem w Świeciu, później zastąpiony przez powstałe przed 1240 rokiem Michałowo.

Ten typowo rolniczy teren był gęsto zaludniony w okresie wczesnego średniowiecza. W okresie rozbicia dzielnicowego część dzisiejszego terenu gminy Brodnica leżała na Ziemi Chełmińskiej pod panowaniem Prus, a obszar na południe od rzeki Drwęcy do Ziemi Dobrzyńskiej związanej z Mazowszem.

Ziemia Chełmińska była historycznie pierwszą ziemią, na którą w 1231 r. sprowadzeni zostali Krzyżacy dla obrony przed Prusami. Książę Mazowiecki Konrad w 1226 roku rozpoczął rozmowy z zakonnikami, przyznając im w konsekwencji w 1228 r. w dzierżawę ziemię chełmińską. W roku 1234 papież Grzegorz IX uznał suwerenną władzę Krzyżaków w ziemi chełmińskiej. Na mocy II Pokoju Toruńskiego obszar wrócił do obszaru Królestwa Polskiego.

Ziemia Dobrzyńska po przejściowym zajęciu jej przez Krzyżaków, po 1236 roku znajdowała się pod panowaniem książąt mazowieckich, następnie kujawskich, by po 1291 roku stać się samodzielnym księstwem. W latach 1329-1343 i 1392-1404 tereny pozostawały pod okupacją krzyżacką. W 1466 roku zostały ostatecznie wcielone do Korony, wchodząc w skład województwa inowrocławskiego. Utworzono wówczas odrębny powiat rypiński, który istniał do 1797 roku.

W 1298 roku założono miasto Brodnica, a wraz z nim powstał zamek będący siedzibą krzyżackiej załogi i komtura. Miasto leży nad Drwęcą, na granicy historycznych regionów:

Ziemi Chełmińskiej, Prus i Mazowsza. Nazwę swą (zarówno polską, jak i niemiecką Strasburg) zawdzięcza właśnie granicznemu położeniu i przejściu przez rzekę zwanemu brodem. Korzystne położenie sprawiło, iż przez stulecia miasto było ważnym ośrodkiem handlowym, pośredniczyło w handlu między krajami Europy Zachodniej i Wschodniej. Miasto stanowi po dzień dzisiejszy gospodarczy i administracyjny ośrodek regionu.

Budowa zamku w Brodnicy rozpoczęła się w 1305. Prawa miejskie Brodnica uzyskała na prawach chełmińskich. Pierwszy zapis dotyczący miasta Brodnicy pochodzi z 1298, pod datą 29 IX kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga zanotował, iż oddział 140 Litwinów zaatakował osadę Brodnica. Natomiast pierwsza wzmianka dotycząca budowy kościoła Św. Katarzyny pochodzi z 1310 roku.

W 1793 roku po II rozbiorze Polski gmina Brodnica dostaje się pod panowanie Prus i w 1807 roku po wkroczeniu Napoleona na ziemie polskie należy do nowopowstałego Księstwa Warszawskiego.

W latach 1807-1815 powiat michałowski znajdował się w granicach Księstwa Warszawskiego. W 1818 roku doszło do podziału dawnego powiatu michałowskiego. Część północną włączono do powiatu lubawskiego, południową zaś nazwano powiatem brodnickim. Do kolejnej korekty jego granic doszło w 1889 roku, kiedy szereg miejscowości wyłączono z niego na rzecz nowopowstałego powiatu wąbrzeskiego.

Powiat brodnicki wrócił w granice Polski w styczniu 1920 roku. W sierpniu tego samego roku Brodnica i znaczna część powiatu zostały opanowane przez nacierającą Armię Czerwoną. Dalsze jej postępy na tym terenie zostały wstrzymane w toku stoczonej 18 sierpnia 1920 roku „bitwy pod Brodnicą".

W 1932 roku tereny z jego dotychczasowej wschodniej części wraz z Lidzbarkiem Welskim włączono do powiatu działdowskiego. Z kolei w roku 1934 włączono do powiatu brodnickiego niewielkie obszary wyłączone z powiatów: grudziądzkiego, lubawskiego i wąbrzeskiego.

W 1939 roku niemieckie władze okupacyjne przywróciły granice powiatu sprzed 1920 roku. Wcielono go do Okręgu Gdańsk - Prusy zachodnie. Okres okupacji niemieckiej, który pozostawił rozsiane na mapie powiatu liczne miejsca martyrologii, zakończył się w styczniu1945 roku wkroczeniem wojsk radzieckich.

Po 1945 roku gmina wchodziła w skład powiatu rypińskiego województwa pomorskiego, następnie od roku 1950 do województwa bydgoskiego, a po roku 1975 do województwa toruńskiego.

Od 1 stycznia 1999 roku, po wprowadzeniu trójstopniowego podziału administracji publicznej, gmina należy do nowopowstałego powiatu brodnickiego i województwa kujawsko-pomorskiego.

5.2.2. Ważniejsze miejscowości Gminy Brodnica wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego

Struktura funkcjonalno-przestrzenna gminy charakteryzuje się zabudową jednorodzinną i zagrodową ukształtowaną historycznie w formie niewielkich jednostek osadniczych.

Obecny układ miejscowości na terenie gminy jest wynikiem rozwoju sieci drogowej i kolejowej. Większość miejscowości na terenie gminy zlokalizowana jest wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, tj. drogi krajowej, dróg wojewódzkich i powiatowych oraz linii kolejowych.

Wsie gminy Brodnica reprezentują różne typy układów przestrzennych. Występuje m.in.:

a) zabudowa rozproszona - zabudowania rozmieszczone równomiernie, ale w znacznej odległości, dystans między zagrodami przekracza 100 m, gospodarstwa zlokalizowane w sąsiedztwie przynależnych im pól uprawnych.
   Przykłady: Bartniki, Gorczenica, Gortatowo.
b) zabudowa folwarczna - ośrodkiem centralnym jest folwark lub dwór wraz z zabudowaniami gospodarczymi.
   Przykłady: Karbowo, Opalenica, Przydatki.
c) zabudowa przydrożnicowa / ulicówka - układ jednodrożny o zwartej zabudowie po obu stronach drogi.
   Przykłady: Cielęta, Szabda, Szczuka.
d) zabudowa placowa/owalnica – zabudowa zlokalizowana wokół centralnego placu o zróżnicowanym kształcie.
   Przykłady: Mszano.

Ryc. 6. Ważniejsze miejscowości Gminy Brodnica
Źródło: opracowanie własne na podkładzie warstwy mapy topograficznej: wikimapia.org

BARTNIKI

Wieś Bartniki stanowi część sołectwa Kruszynki wraz z wsią Kruszynki oraz wsią Drużyny Dworzec. Sołectwo Kruszynki powstało w 1948 r. Wieś Bartniki położona jest w północnej części gminy Brodnica, graniczy od strony północno zachodniej z gminą Bobrowo, od strony południowej ze wsią Szabda i częściowo z miastem Brodnica.

W 1960 r. we wsi założono oświetlenie uliczne oraz wybudowano świetlicę wiejską.

CIELĘTA

1303 r. – magnum Zeleth, 1325 r. – Celente,Czelenthi, Celand, Czelancz, Cielunth; niem. Celenta

Pierwszą udokumentowaną wzmiankę o miejscowości jest wzmianka z 1303 r., kiedy to książę Leszek Kujawski oddał Zakonowi w zastaw terytorium michałowskie, jedynie wieś Cielęta (wówczas Zeleth) została oddana w dzierżawę rycerzowi Bartuszowi w zamian za świadczenia na rzecz Zakonu (Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie).

W następnym stuleciu Cielęta należały do kolejnych rycerzy: Grzymisława, Bertolda, Fryderyka i Mikołaja oraz Sebastiana Lichtenhaina, a także do szpitala Św. Ducha w Brodnicy. Miejscowość ta w średniowieczu leżała w granicach komturstwa brodnickiego, w czasach polskich w powiecie michałowskim (1570 r.), następnie w powiecie brodnickim (XIX w.).

Erygowanie parafii nastąpiło prawdopodobnie w tym samym czasie, co lokacja wsi i było dziełem Krzyżaków. Z tego samego okresu, tj. z pierwszej połowy XIV w. pochodzi kościół parafialny pw. Św. Mikołaja. Parafia od XIV w. do 1824 r. wchodziła w skład diecezji płockiej, a kościół od 1764 r. do 1925 r., jako filialny, przyporządkowany był do parafii Szczuka.

W XIX w. była to wieś włościańska, licząca 32 domy mieszkalne, 189 katolików i 31 ewangelików.

Dekretem biskupa Augustyna Rosentretera z 04.03.1925 r. parafia Cielęta została reaktywowana jako kuracja. W latach dwudziestych ubiegłego wieku w obrębie kuracji mieszkało 1 064 katolików Polaków i 34 ewangelików Niemców.

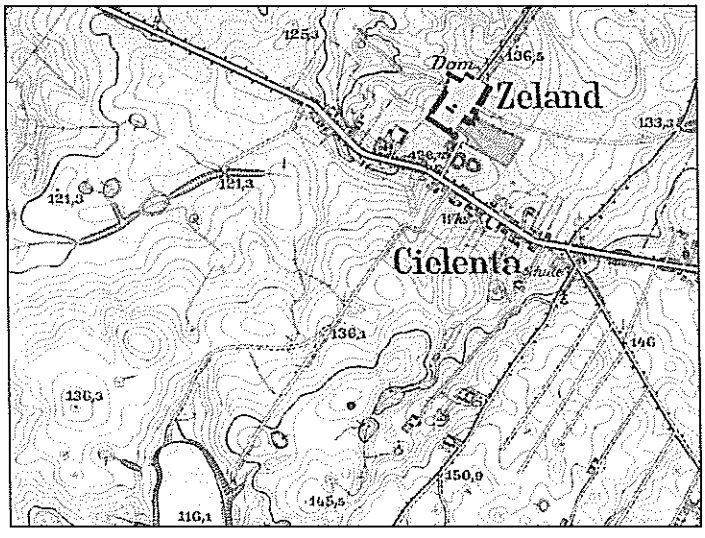

Ryc. 7. Cielęta, 1911 r.

Źródło: Mapa topograficzna Messtischblatt w skali 1:25 000, godło 2782

GORCZENICA

niem. Gorczenitza, Gorschen

„Gorczenica to włościańska wieś kościelna powiat, blisko polskiej granicy, 1/3 mili od Brodnicy, w nieco górzystym położeniu..." (dane z 1881 r.). Wówczas wieś liczyła 20 budynków, 8 domów mieszkalnych. Społeczność lokalną tworzyło 124 katolików i 12 ewangelików.

W 1416 r. wielki mistrz Michał Kuchmeister nadał mieszczanom na prawie chełmińskim na lewym brzegu Drwęcy 50 łanów tzw. Mieszczańskiej Wsi. Posiadłości ziemskie Brodnicy na lewym brzegu Drwęcy ciągnęły się do osad: Gorczenica, Szczuka, Cielęta i Nowy Dwór. Przez Gorczenicę biegł ważny szlak handlowy, gdzie mieszczan brodnickich z Rypinem łączyły intensywne kontakty. Wieś liczy 587 mieszkańców, 105 gospodarstw i zajmuje powierzchnię 652,93 ha. Obszar wsi to głównie użytki rolne. Brak jest obszarów leśnych.

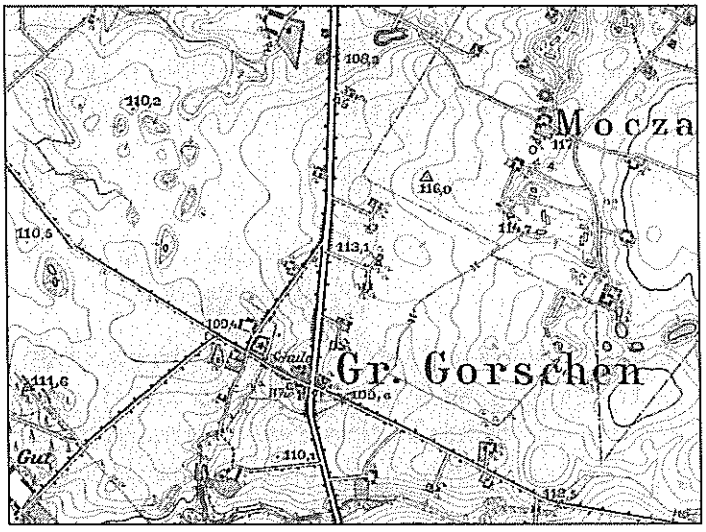

Ryc. 8. Gorczenica, 1911 r.

Źródło: Mapa topograficzna Messtischblatt w skali 1:25 000, godło 2782

GORTATOWO

niem. Gottersdorf

Wieś Gortatowo leży w południowej części gminy Brodnica, przy drodze powiatowej Brodnica – Świedziebnia, w odległości około 10 km od miasta Brodnicy. Pierwsze pisane wzmianki o tej miejscowości pochodzą z XIV wieku i przypisują jej nazwę Gottersdorf albo Gothardiedorf. Wówczas Gortatowo było chełmińską wsią czynszową komturstwa brodnickiego. Później stanowiło własność królewską, a następnie szlachecką. Na terenie wsi był usytuowany kościół drewniany, o którym wspomina źródło z 1928 r. Po zniszczeniu kościoła parafię przeniesiono do Jastrzębia. We wsi znajdował się majątek szlachecki, którego ostatnimi właścicielami była rodzina Sowińskich. Grunty rozparcelowano w I połowie XX wieku. W parku podworskim usytuowano nową szkołę podstawową, której budowę zakończono w 1969 r. Zabudowania podworskie zostały rozebrane, część materiału użyto do budowy szkoły, a tak zwane „czworaki" spaliły się w latach siedemdziesiątych XX wieku.

KARBOWO
niem. Kriegersdorf

Najstarsza wzmianka o Karbowie pochodzi z 1239 r., kiedy to wieś przynależała do grodu w Świeciu nad Drwęcą. W roku 1672 podzielona została na dwie części – królewską, zamieszkiwaną przez 10 chłopów i szlachecką z majątkiem szlachcica Schinskiego. W roku 1705 August II ofiarował majątek w Karbowie pułkownikowi G. Guttrh'owi. Rodzina pułkownika skupiła w swoich rękach ziemie sołeckie i lemańskie oraz utworzyła folwark. W 1749 r. majątek zakupił ówczesny starosta brodnicki Franciszek Bieliński, a kolejnym właścicielem stał się jego szwagier Dominik Rembieliński. Źródła z XIX wieku przedstawiają wieś jako dobra w powiecie brodnickim oddalone „o pół mili od Brodnicy, w okolicy lesistej" Miejscowość liczyła 9 675 mórg, 37 budynków i 13 domów. Karbowo zamieszkiwało 325 katolików i 109 ewangelików. Parafia i poczta zlokalizowane były w Brodnicy, a szkoła w Żmijewie. W 1804 r. całość zakupił Ernst Krieger, który wybudował gospodarstwo z gorzelnią parową. Z tego okresu pochodzą najstarsze okazy drzew parkowych.

Po śmierci Kriegera Karbowo kupił w 1898 r. niemiecki kolonista Lehmann (wielkość majątku określana była na 1 314 ha) i władał nim do 1945 r. W 1946 r. majątek przeszedł na własność państwa i od lat pięćdziesiątych zarządzało nim Państwowe Gospodarstwo Rolne w Jajkowie.

MSZANO
niem. Mszanno

Wieś Mszano oddalona jest 7 km od miasta Brodnicy, graniczy z wsiami: Szabdą od północy, Niewierzem od zachodu oraz rzeką Drwęcą od południa. Na terenie wsi znajduje się Kościół pw. Św. Bartłomieja Apostoła wzniesiony na początku XX wieku z czerwonej cegły w stylu neogotyckim na miejscu poprzedniego kościoła drewnianego z XVII wieku.

Na początku wsi znajduje się cmentarz parafialny założony w okresie koniec XIX - początek XX wieku, na którym spoczywają szczątki parafian, między innymi grób dr Józefa Wybickiego – Starosty Krajowego Pomorskiego oraz figura świętego Jana Nepomucena.

Przez wieś przebiega gminna droga o wartości historycznej. Jest to trakt napoleoński przebiegający z kierunku Brodnicy Szabdy - Cegielni przez Mszano w kierunku Słoszew i Golubia - Dobrzynia. W pobliżu wymienionego traktu na tzw. Bindudze nad rzeką Drwęcą archeologowie z muzeum w Brodnicy odkryli siedlisko ludzkie sprzed kilku tysięcy lat (od mezolitu po wczesną epokę brązu).

OPALENICA
niem. Opalenitza

W opisach z XIV wieku istnieje źródło, które wspomina miejscowość o nazwie Oppolitz w bliskim sąsiedztwie rzeki Rypienicy. Przypuszczalnie to ona dała nazwę majątkowi.

Sama miejscowość jest wzmiankowana dopiero w 1573 roku, kiedy to Hartmann z Wichulca podarował swojemu krewnemu folwark obejmujący 4 łany oraz 7 łanów należących do chłopów, które obsadzone były 7 chłopami, podobnie jak 3-cia cześć karczy w Opalenicy. W 1605 roku Opalenica należała do Piotra i Mikołaja Bromierskich. W 1701 roku hrabia Franciszek Podowski sprzedał Opalenicę i Gorczeniczkę hrabiemu Ignacemu Zbińskiemu. W 1773 roku było tam 15 chłopów, 10 czynszowników i jedna karczma. Prawie wszyscy byli wyznania protestanckiego.

W 1789 roku Opalenica liczyła 23 domy (budynki) i razem z Gorczeniczką były przez dłuższy czas we władaniu tych samych właścicieli.

W 1837 roku obie miejscowości kupił „Lautrat" von Jan Nepomucen Wybicki za 25 tysięcy 883 talary 110 srebrnych groszy.

W 1849 roku samą Opalenicę kupił Konstanty von Lekwald Jezierski za 25 tysięcy 130 talarów.

W 1856 roku za 52 tysiące Fryderyk Wilhelm Łopatka, a w 1881 roku przejęła jego córka Otylia zamężna Weissermel.

W 1897 roku przejął Alfred Weissermel, a w 1889 roku objął to Bank Ludowy i (dzięki parcelacji) chłopi, którzy otrzymali 719 morg ziemi, ale później to morgi zostały wykupione przez dziedziców (właścicieli majątku). Majątek obejmuje wówczas powierzchnię 524 ha, a w 1891 roku Opalenica otrzymała nazwę Wihelmsdauk. W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich" nazwana została dobrami rycerskimi w powiecie brodnickim, ze stacją pocztową, telegrafem, kolonią i parafią ewangelicką. Od Brodnicy oddalona o 6,5 km, parafia katolicka w Szczuce. W 1868 roku na terenie wsi było 19 budynków w tym 9 domów razem z folwarkiem. We wsi była cegielnia, rozwinięta była hodowla bydła i owiec. Dochód z gruntu wynosił 4 911 marek. Opalenicę zamieszkiwało 164 katolików i 27 ewangelików.

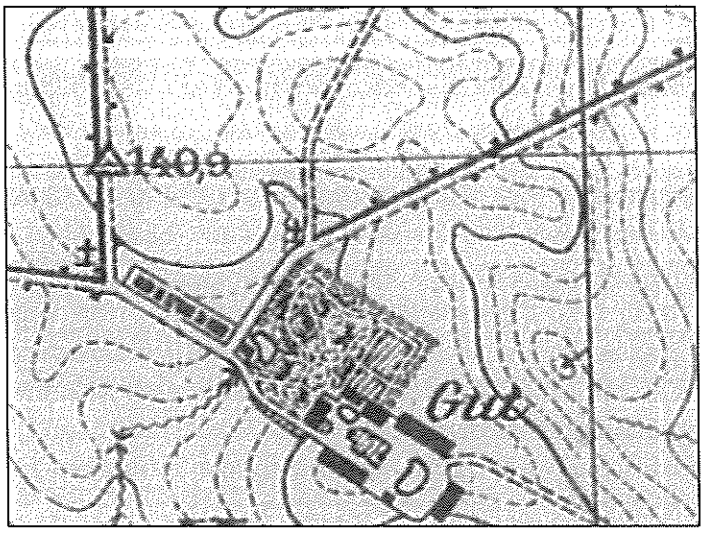

Ryc. 9. Opalenica, 1944 r.
Źródło: Mapa topograficzna Messtischblatt w skali 1:25 000, godło 2882

PRZYDATKI
niem. Przydatken

Przydatki zajmowały w XIX wieku 212,54 ha. Na terenie wsi prowadzono hodowlę bydła i owiec. Właścicielem miejscowości w 1858 r. był Sypniewski na Żmijewie, potem Donimirtski, od którego dobra nabył Bolesław Łyskowski za 210 mrk. W 1886 r. folwark kupiła radczyni Schulenburg z Grudziądza za 119 mrk.

SZABDA
niem. Schabda

Wieś Szabda leży 4 km na wschód od Brodnicy. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z roku 1340 gdzie wymieniana nazwa tej miejscowości to: Schabe, Schab, Scheze, w 1535 roku pojawiła się nazwa Schabda. Graniczyła ze wsią Niewierz, znajdowała się w powiecie michałowskim i należała do parafii Brodnica. Pierwsze pisane wzmianki o tej miejscowości pochodzą z XIV wieku. Wówczas Szabda była chełmińską wsią czynszową komturstwa brodnickiego. Później stanowiła własność królewską, a następnie szlachecką. Na terenie wsi nie było kościoła, znajdował się jedynie wyszynk gorzałki. Według źródeł historycznych we wsi zamieszkiwał Jerzy Wąpielski.

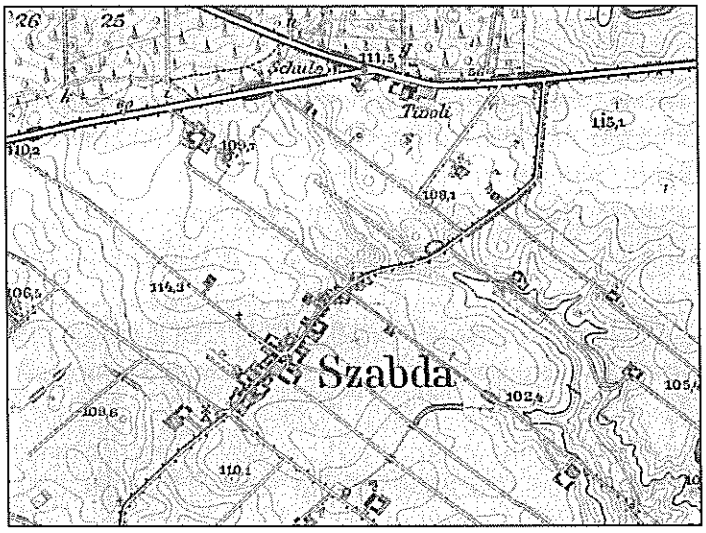

Ryc. 10. Szabda, 1911 r.
Źródło: Mapa topograficzna Messtischblatt w skali 1:25 000, godło 2782

SZCZUKA
daw. nazwa Hecht

Wieś zapisana w 1325 roku jako Szkuta. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich opisuje tę miejscowość jako własność kościelną położoną w powiecie brodnickim, niedaleko granicy polskiej. W XIX-wiecznej miejscowości działała szkoła katolicka, do której w 1887 r. uczęszczało 148 dzieci. Miejscowość zajmowała wówczas 1 026 ha, w tym 787 ha gruntów ornych oraz 25 ha łąk. W 1885 r. w Szczuce zliczono 69 domostw, 499 mieszkańców, z których 464 było katolikami, 28 ewangelikami, zaś 7 - Żydami.

Ryc. 11. Szczuka, 1911 r.
Źródło: Mapa topograficzna Messtischblatt w skali 1:25 000, godło 2782

5.2.3. Grodziska na terenie Gminy Brodnica

Na obszarze Powiatu Brodnickiego zlokalizowane są liczne grodziska wczesnośredniowieczne, będące dowodem istnienia dawnego osadnictwa. Najbardziej okazałe i najlepiej zachowane spotka się nad jeziorami Oleczno, Księte, Strażym, Chojno, Niskie Brodno, Osiek, Strzygi, Długi Most (Świecie nad Drwęcą), Górzno, Radoszki, Lembarg oraz grodziska z terenu gminy Brodnica, w tym stanowiska w Karbowie, Niewierzy i Szczuce.

Grodziska lokalizowano na wzniesieniach różnej wielkości i wysokości. Ograniczone były brzegami jezior, lokalizowane na wyspach, półwyspach, stromych zboczach, między głębokimi jarami.

Zadaniem wczesnośredniowiecznych grodów była obrona ziemi michałowskiej przed najazdami plemion pruskich. Pozostałości po warownych osadach noszą ludową nazwę *okopów* bądź *szańców szwedzkich.*

Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Brodnica dzielą się na dwie grupy, ze względu na warunki ochrony konserwatorskiej:

- grodziska, stanowiska eksponowane na terenie, które podlegają bezwzględnej ochronie. Obowiązuje zakaz jakiejkolwiek ingerencji w substancję stanowiska z tej grupy,
- stanowiska nieeksponowane w terenie - wszystkie prowadzone na terenie gminy działania inwestycyjne, związane z koniecznością wykonywania prac ziemnych, muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Na terenie Gminy Brodnica znajdują się pozostałości następujących grodzisk:

1. Grodzisko w miejscowości Karbowo.
   Wpis do rejestru zabytków nr C/91 z dnia 07.11.1969 r.
   Wczesnośredniowieczne grodzisko na wyspie na Jeziorze Bachotek o czytelnej ekspozycji terenowej.
2. Grodzisko w miejscowości Niewierz.
   Wpis do rejestru zabytków nr C/110/49 z dnia 07.11.1969 r.
   Grodzisko wczesnośredniowieczne wzmiankowane w 1222 roku. Osada obronna na owalnym pagórku (90 x 100 m) wysokim na 5-6 m, częściowo zniesionym w XIX w. przez budowę drogi z Brodnicy do Torunia.
3. Grodzisko w miejscowości Szczuka.
   Wpis do rejestru zabytków nr C/99 z dnia 12.11.1969 r.
   Grodzisko zlokalizowane jest a zachodnim brzegu jeziora Szczuckiego na wypiętrzonym pagórku. Jego pierścieniowate wały mają wysokość 8-10 m i zajmują powierzchnię 80 x 60 m. Odkryto relikty zabudowy grodu zlokalizowanej dookolnie wewnątrz obwałowań, które umacniane były drewnianą palisadą na szczycie. Obiekt funkcjonował na przełomie XI i XII w. Nawarstwienia średniowieczne zawierały także rozproszone materiały ceramiczne z ok. pierwszych wieków naszej ery.

Ryc. 12. Orientacyjna lokalizacja grodzisk wczesnośredniowiecznych
Od lewej: Karbowo, Szczuka
Źródło: opracowanie własne, zdjęcie: wikimapia.org

5.2.4. Walory kulturowe Gminy Brodnica

Na walory kulturowe Gminy składają się wartościowe obiekty materialne ściśle związane z działalnością człowieka w danym regionie oraz dziedzictwo niematerialne.

Z obiektów materialnych można wyodrębnić poniższe grupy:

- zabytki archeologiczne,
- muzea etnograficzne, skanseny i ośrodki twórczości ludowej,
- zabytki architektury i budownictwa,
- muzea sztuki i zbiory artystyczne,
- muzea biograficzne i literackie,
- muzea specjalistyczne i obiekty unikatowe,
- obiekty historyczno - wojskowe,
- miejsca i muzea martyrologii.

Na niematerialne dziedzictwo składają się m.in.:

- tradycje,
- zwyczaje,
- przekazy ustne,
- umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa.

5.2.4.1. Obiekty o walorach kulturowych

BOBROWISKA

1. Budynki mieszkalne - poniatówki;
2. Budynki inwentarskie oraz stodoły.

Fot. 1. Poniatówka w Bobrowiskach z roku 1936
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 2. Poniatówka w Bobrowiskach z roku 1936
Źródło: zdjęcie własne

CIELĘTA

1. Założenie przestrzenne zespołu podworskiego, na które składają się: park dworski, kuźnia, spichlerz oraz budynki inwentarskie;
2. Budynki mieszkalne - dwojaki i czworaki z zespołu zabudowań dworskich;
3. Zabytkowe domy;
4. Budynek szkoły;
5. Budynki inwentarskie: chlewy oraz obory;
6. Kościół p.w. Św. Mikołaja (rejestr zabytków nr A/371);
   Kościół w Cielętach zbudowano w pierwszej połowie XIV w. Górna kondygnacja wieży pochodzi z XV w. Erygowanie parafii nastąpiło najprawdopodobniej łącznie z powstaniem wsi i jest dziełem Krzyżaków. Parafia od początku swojego istnienia aż do 1824 r. należała do diecezji płockiej, a kościół od 1764 r. do 1925 r., jako filialny, był podporządkowany Szczuce.
   Jest to kościół gotycki, orientowany, założony na rzucie prostokąta, wnętrze salowe o zaokrąglonych od wewnątrz narożach ściany wschodniej. Na osi od zachodu bryłę zamyka wieża na rzucie prostokąta, a od północy prostokątna zakrystia. Kościół wzniesiony jest na fundamentach kamiennych, ściany murowane z głazów granitowych, ze szczytem i górnymi kondygnacjami wieży z cegły. Ściany zewnętrzne są częściowo otynkowane. Otwory okienne zamknięte półkoliście, ujęte w opaski z kluczami. Wieża w pierwszej kondygnacji kamienna z ostrołukowym portalem. Wyższe kondygnacje wieży z dekoracją zdwojonych blend. Wyposażenie kościoła jest barokowo-rokokowe. Bryła kościoła ma surowy charakter, posiada gotyckie okna, zamknięte łukiem ostrym.
   Obiekt był odnawiany w latach: 1527, 1683, 1793 (przez właściciela Cieląt Michała Łukowskiego) oraz w 1921 r. Według J. Heisego z XVIII w. pochodzi: zwieńczenie wieży, wprowadzenie chóru muzycznego od zachodu i otynkowanie kościoła. W 1949 r. nastąpiło otynkowanie ścian zewnętrznych, a w 1950 r. wyremontowano dach zakrystii.
   W 2003 r. w czasie posługi duszpasterskiej ks. Wojciecha Szarmacha przeprowadzono generalny remont dachu i wieży kościoła.
7. Cmentarz przykościelny z kapliczką, krzyżem, studnią i ogrodzeniem (rejestr zabytków A/228).
   Cmentarz katolicki został założony na gruncie cmentarza średniowiecznego w pierwszej połowie XIX wieku, obecna jego forma pochodzi z XIX wieku. Położony jest w zachodniej części wsi Cielęta, na terenie przykościelnym. Obejmuje teren wokół kościoła, z aleją główną prowadzącą z południa na północ w kierunku kościoła, usytuowanego w centrum.

Na terenie cmentarza znajduje się kapliczka Matki Boskiej Bolesnej z 1901 r. wykonana z cegły i wapna. Ściana czołowa dwukondygnacyjna, w drugiej kondygnacji, w przesłoniętej szkłem wnęce znajduje się rzeźba gipsowa przedstawiająca Pietę.
Na terenie cmentarza przykościelnego znajduje się zabytkowy krzyż. Do krzyża prowadzą kamienne schodki. Krzyż jest wykonany z kamienia, w prostej konstrukcji. Na krzyżu umieszczono metalową figurę ukrzyżowanego Chrystusa. Na cokole wyryto dwuczłonowy napis: „Niech odpoczywają w pokoju. Fundator Ks. Panek 1938".
Zabytkowe ceglane ogrodzenie zachowało się w północno-zachodniej części terenu kościelnego. Ogrodzenie zdobi gzyms. Na teren kościoła prowadzi metalowa furtka z krzyżem.

8. Liczne stanowiska archeologiczne.

Fot. 3. Park dworski
Źródło: zdjęcie własne

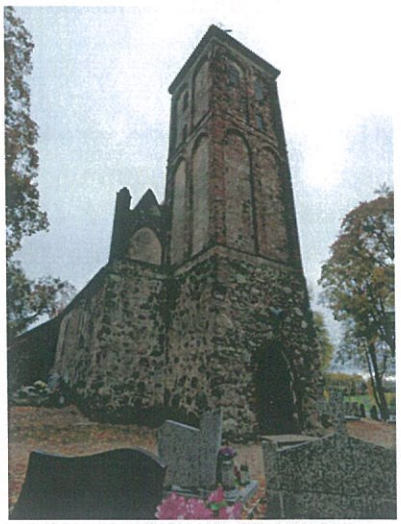

Fot. 4. Kościół p.w. Św. Mikołaja
Źródło: zdjęcie własne

DZIERŻNO

1. Park dworski.
   Park założony został na przełomie XX/XX w. i ma charakter parku krajobrazowego. Park nie posiada czytelnego układu przestrzennego i kompozycji alei. Występują tu głównie gatunki drzew liściastych.
2. Budynki mieszkalne – poniatówki;
3. Zabytkowe kapliczki;
4. Liczne stanowiska archeologiczne.

Fot. 5. Park dworski
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 6. Poniatówka z roku 1937
Źródło: zdjęcie własne

GORCZENICA

1. Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (rejestr zabytków nr A/368).
   Kościół został wybudowany w chwili erygowania parafii w 1317 roku. Został uszkodzony w czasie wielkiej wojny z Zakonem. Do 1824 r. w granicach diecezji płockiej jako filialny dla kościoła w Osieku i Szczuce. Jest to kościół gotycki, orientowany. Murowany z kamienia polnego i cegły (górne kondygnacje wieży i szczyty, obramienia okienne i portale). Korpus założony na planie wydłużonego prostokąta, bez prezbiterium wydzielonego w bryle, bez przypór, z czterokondygnacyjną wieżą od zachodu i zakrystią od północy. Otwory okienne zamknięte łukiem ostrym, rozglifione. Niski cokół oddzielony gzymsem.
   Wyposażenie: barokowy ołtarz główny z ok. 1700 roku; rokokowy ołtarz boczny lewy z obrazem Matki Boskiej Chełmińskiej: późnorenesansowy ołtarz boczny prawy z połowy XVII w. z obrazem Chrystusa na Górze Oliwnej; renesansowa ambona z 1 poł. XVII w. z malowanymi postaciami ewangelistów, rokokowa rzeźba Chrystusa zmartwychwstałego z 2 poł. XVIII w. ludowy krucyfiks z XIX w.
2. Parafialny dom pogrzebowy;
3. Cmentarze: przykościelny, parafialny, ewangelicki (XIX/XX w.) oraz choleryczny;
4. Dawny budynek szkoły;
5. Budynki dawnej karczmy i komory celnej;
6. Zabytkowe domy, w tym tzw. Poniatówki;
7. Budynki magazynowe, gospodarcze oraz inwentarskie;
8. Zabytkowa kapliczka;
9. Liczne stanowiska archeologiczne.

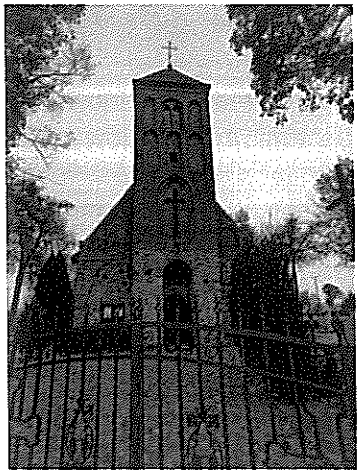

Fot. 7. Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego
Źródło: zdjęcie własne

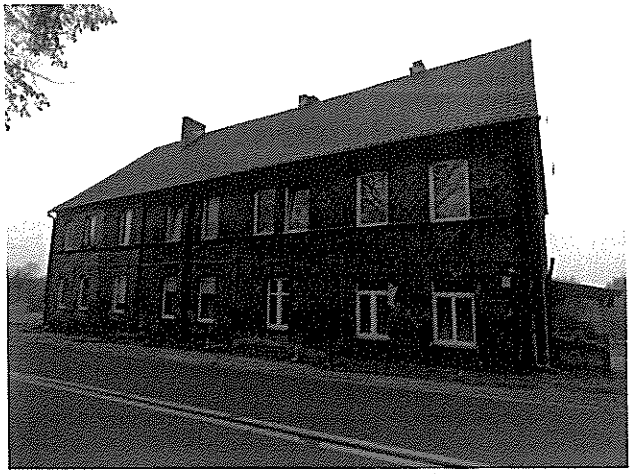

Fot. 8. Komora celna
Źródło: zdjęcie własne

KARBOWO

1. Założenie przestrzenne zespołu podworskiego, w tym: dwór, park dworski, chlewnia, gołębnik, gorzelnia, kuźnia, obora, stodoła, spichlerz ze stodołą (rejestr zabytków A/941).

   Zespół dworsko-parkowy położony jest ok. 4 km na północny-wschód od Brodnicy w pobliżu drogi do Olsztyna, na niewielkim wzniesieniu. Założony został na planie kwadratu. Jest to jedno z większych założeń dworskich z dość dobrze zachowaną liczną zabudową folwarczną. Bogata i stara metryka historyczna (XIII w.), jak również dobrze zachowany XIX-wieczny układ przestrzenny pozwala na dość wysoką ocenę pod względem zabytkowym.

   Dwór parterowy, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, niegdyś z piętrową przybudówką oraz z dwuspadowym dachem krytym dachówką.

   Dwór zlokalizowany jest w północno-wschodniej części zespołu folwarcznego. Obecnie pozostaje w stanie ruiny. Zachowała się północno-wschodnia ściana szczytowa z dwoma okrągłymi (jednym w szczycie) i jednym prostokątnym otworem okiennym oraz otworem wejściowym.

   Zespół folwarczny, mur.:
   - 2 stodoły z 2 poł. XIX w.,
   - chlewnia (owczarnia) z 2 poł. XIX w.,
   - ekonomówka z 2 poł. XIX w.,
   - 3 obory z 2 poł. XIX w.,
   - spichlerz z 4 ćw. XIX w.,
   - gołębnik z 4 ćw. XIX w.,
   - gorzelnia z 4 ćw. XIX w.,
   - spichlerz z XVIII/XIX w.,
   - obora z XIX/XX w.,
   - chlewnia z końca XIX w.

   Najlepiej zachowanymi budynkami zespołu są:
   - gorzelnia,

     Była gorzelnia parowa położona jest w centralnej części zespołu dworskiego. Budynek gorzelni składa się z połączonych ze sobą dwóch obiektów – większego od strony wschodniej i mniejszej kotłowni, częściowo otynkowanej z ceglanym

kominem od strony zachodniej. Budynki są murowane z cegły na kamiennej podmurówce, podpiwniczone.

Budynek pełniący obecnie funkcję mieszkalną jest jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem i nakryty jest dachem dwuspadowym. Elewacja północno-wschodnia jest trzynastoosiowa. Znajdują się tu główne wejście do budynku i do piwnic. Elewacje zdobione są bogato gzymsami. Otwory okienne dekorowane są profilowanymi gzymsami nadokiennym.

- spichlerz,

  Obiekt zabytkowy znajduje się we wschodniej części zespołu dworskiego. Spichrz jest murowany z cegły, otynkowany. Budynek jest dwukondygnacyjny, kryty dachem mansandrowym. W elewacji północno-zachodniej znajduje się jedno duże wejście i dziewięć małych otworów z drewnianymi okiennicami. W elewacji południowo-wschodniej znajduje się dziesięć okienek, zaś w każdej z elewacji szczytowych – sześć. Wejście do budynku poprzedzają schody i osłania je daszek.
- kuźnia,

  Dawna kuźnia, obecnie warsztat, usytuowana jest w środkowej części zespołu. Bryła budynku została założona na planie prostokąta. Budynek jest murowany, elewacja otynkowana. Dawna kuźnia posiada dach dwuspadowy, przykryty falistymi płytami azbestowo-cementowymi. Budynek jest jednokondygnacyjny.

  Budynek tworzą trzy bryły – większa centralna i dwie mniejsze po bokach. W centralnej części dawnej kuźni znajdują się trzy otwory wejściowe, zaś powyżej gzymsu siedem wąskich okienek. Otwory okienne budynku są prostokątne, części nie zmieniono i nadal zakończone są łagodnym łukiem odcinkowym.
- spichlerz ze stodołą,

  Budynek znajduje się w południowo-wschodniej części podwórza. Budynek składa się z połączonych ze sobą łącznikiem dwóch obiektów o odmiennych funkcjach: spichrza i stodoły.

  Budynek spichrza założony został na planie prostokąta i zbudowany jest z cegły, nieotynkowanej na podmurówce z kamienia. Budynek jest dwukondygnacyjny i podpiwniczony. Obiekt posiada użytkowe poddasze i nakryty jest dachem dwuspadowym.

  Elewacja północno-zachodnia jest pięcioosiowa i podzielona lizenami na trzy płyciny. Elewacja zdobiona jest gzymsem koronującym. Na elewacji znajduje się pozostałość prawdopodobnie rusztowania windy. Otwory okienne z drewnianymi okiennicami, dekorowane są profilowanymi gzymsami nadokiennym. Elewację wieńczą proste sterczyny.

  Do elewacji północno-wschodniej przylega budynek łącznika i dalej stodoła. Dach stodoły jest dwuspadowy, przykryty podobnie jak spichrza, falistymi płytami azbestowo-cementowymi. W elewacji północno-zachodniej znajduje się dziesięć otworów okiennych i dwa wejściowe różnej wielkości. Elewacja ta jest podzielona lizenami na dziesięć płycin.
- stodoła,

  Stodoła znajduje się w południowo-zachodniej części folwarku, przy bramie wjazdowej. Jest to obiekt murowany, z cegły. Budynek założony został na planie wydłużonego prostokąta. Elewacje kalenicowe są podzielone lizenami na piętnaście płycin z trzema otworami wejściowymi. Elewacje szczytowe podzielono lizenami na trzy płyciny z jedną bramą w centralnej części z każdej ścian. Budynek

zdobiony jest gzymsem koronującym. We wszystkich płycinach znajdują się wywietrzniki w kształcie krzyża.

- obora,
  Obora znajduje się we wschodniej części podwórza. Jest murowana z cegły, na kamiennej podmurówce, podpiwniczona. Budynek założony został na planie wydłużonego prostokąta. Jedno z naroży stanowi wieża z dekoracyjnymi okienkami i gzymsami. Elewacja południowo-zachodnia jest dwunastoosiowa z otworami okiennymi i wejściowymi z drewnianą stolarką. Budynek zdobiony jest gzymsem kordonowym i koronującym.
- chlewnia,
  Chlewnia znajduje się w południowo-zachodniej części folwarku, przy bramie wjazdowej. Jest to obiekt murowany, z cegły. Elewacje są częściowo otynkowane. W jednym z naroży znajduje się mały gołębnik.
- gołębnik,
  Gołębnik zlokalizowany jest w centralnej części podwórza. Zbudowany jest z czerwonej cegły. Gołębnik założono na planie okręgu. Budowlę otacza ceglane ogrodzenie z małymi okienkami i dekoracyjnymi gzymsami. W partii przyziemia gołębnika znajduje się otwór wejściowy zamknięty łukiem ostrym. W górnej partii budowli znajdują się nieprzeszklone otwory przeznaczone dla gołębi.

Park zlokalizowany jest we wschodniej części zespołu dworskiego. Pochodzi z połowy XIX wieku i zajmuje ponad 5 ha powierzchni.

Park tworzy 16 gatunków drzew, w tym 22 drzewa pomnikowe: lipy, jesiony, jawory, platany klonolistne, buk pospolity, dąb szypułkowy, kasztanowiec oraz tulipanowiec amerykański. Za pomniki przyrody zostały uznane w 1988 r. Drzewa mają 18-30 m wysokości i obwody 179 - 530 cm. Tulipanowiec amerykański jest najmłodszym pomnikiem przyrody w karbowskim parku - około 80-letnim. Pozostałe pomnikowe drzewa w tym parku mają około 170 lat każde.

2. Ogrodzenie założenia dworskiego;
3. Zabytkowe budynki mieszkalne wraz z zabudową inwentarską;
4. Zabytkowe kapliczki;
5. Liczne stanowiska archeologiczne, w tym zabytkowe grodzisko (rejestr zabytków nr C/91).

Fot. 9. Gołębnik
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 10. Gorzelnia
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 11. Obora
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 12. Stodoła
Źródło: zdjęcie własne

KRUSZYNKI

1. Dwór z parkiem dworskim;
2. Zabytkowe budynki inwentarskie;
3. Budynek dróżnicówkę;
4. Zabytkowa kapliczka;
5. Most drogowy.
   Most drogowy posiada konstrukcję jednoprzęsłową, sklepioną i przebiega nad nieczynną już linią kolejową. Obiekt murowany jest z cegły, otynkowany i boniowany. Zwieńczeniem są metalowe balustrady;
6. Przepust wodny;
7. Wiadukt;
8. Liczne stanowiska archeologiczne.

Fot. 13. Most drogowy
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 14. Wiadukt kolejowy
Źródło: zdjęcie własne

MSZANO

1. Kościół p.w. Św. Bartłomieja z organistówką i plebanią oraz cmentarzem (rejestr zabytków nr A/1650).
   Kościół wzniesiony na początku XX wieku z czerwonej cegły w stylu neogotyckim na miejscu poprzedniego kościoła drewnianego z XVII wieku. Wokół kościoła jest niewielki cmentarz na którym znajdują się groby księży pracujących w tej parafii ich rodziców, fundatorów i dobrodziejów kościoła. Na terenie przykościelnym znajdują się figury: Pieta

poświęcona ofiarom I-szej Wojny Światowej, grota Matki Boski z Lourdes, serca Pana Jezusa, ołtarz polowy z figurą i płytą pamiątkową poświęconą Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II – dar od parafian oraz krzyż misyjny.

1. Dwór;
2. Budynek dawnej karczmy;
3. Leśniczówki oraz dom pracowników leśnictwa;
4. Budynek szkoły;
5. Zabytkowe domy z towarzyszącą zabudową gospodarczą;
6. Zabytkowe kapliczki oraz pomnik i pompa;
7. Liczne stanowiska archeologiczne, w tym zabytkowa osada z epoki mezolitu, neolitu i wczesnej epoki brązu (rejestr zabytków nr C/165).

Fot. 15. Kościół p.w. Św. Bartłomieja
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 16. Stodoła z 1938 roku
Źródło: zdjęcie własne

PRZYDATKI

1. Założenie przestrzenne zespołu podworskiego, w tym pałac (rejestr zabytków nr A/541), park przypałacowy ze spichlerzem (rejestr zabytków A/943) oraz obora w zespole dworskim.

   Pałac zbudowano na przełomie XIX/XX w. Budowniczy pałacu jest nieznany. Pałac wzniesiony został w stylu eklektycznym. Zabytek jest murowany z cegły, dwukondygnacyjny, przykryty wielopołaciowym dachem. Charakteryzuje go bogata bryła z wieżą narożną, ryzalitami, facjatami i balkonami.

   Folwark w 1830 r. należał do rodziny Sypniewskich ze Żmijowa; w połowie XIX w. nabyli go Doniemirscy, po nich w 1870 r. trafił w ręce Bolesława Łyskowskiego. W 1886 r. nabyła go radczyni z Schulenburg z Grudziądza. W latach 90-tych XIX w. majątek kupił Walerian Siudowski, który wzniósł nowy dwór i założył park. Po jego śmierci syn Konrad stworzył z Przydatków przodujące gospodarstwo hodowlane na Pomorzu. Po II Wojnie Światowej całość przejął Skarb Państwa. Utworzono tu gospodarstwo rolne, przejęte w latach 90-tych przez AWRSP. Obecnie zespół jest w rękach prywatnych.

   Spichlerz został wzniesiony w 1916 r., o czym świadczy napis na elewacji frontowej budynku. Obiekt jest murowany z cegły, ozdobnie otynkowany. Pierwotnie użytkowany jako spichlerz, obecnie pełni funkcję garażu.

   Pałac w Przydatkach otoczony jest rozległym parkiem o powierzchni około 1,4 ha. Drzewostan parku jest stary i cenny. Dodatkowym atutem jest urozmaicona rzeźba terenu. Park zlokalizowano na 10-metrowym stoku opadającym w kierunku północno-

zachodnim. Od północy park odgranicza droga. Współcześnie park został odrestaurowany. Założenie parkowe posiada czytelny układ komunikacyjny i kompozycyjny, wypełnione drzewostanem składającym się z 17 gatunków drzew i 7 krzewów. Przeważają drzewa liściaste, jak klon i kasztanowiec. Park jest zachowany w dobrym stanie. Liczne stanowiska archeologiczne.

Fot. 17. Pałac 4 ćw. XX wieku
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 18. Spichlerz 1916r.
Źródło: zdjęcie własne

SZABDA

1. Zabytkowe domy oraz budynki inwentarskie – obora, stajnia;
2. Budynek szkoły;
3. Leśniczówka;
4. Most blachownicowy na rzece Drwęcy – na granicy z miastem Brodnica (rejestr zabytków nr A/1351).
   W dniu 6 maja 1919 roku Cukrownia Ostrowite uzyskała zezwolenie Ministerstwa Kolei Żelaznych nr 44970/4467 na budowę linii kolejowej na trasie Wola – Ostrowite – Wompielsk (dziś Wąpielsk) – Osiek, ale w lipcu 1922 r. Cukrownia zdecydowała się na zaniechanie budowy linii na odcinku Wąpielsk – Osiek i poprowadzenie dalej szlaku w kierunku Brodnicy;
   Most jest pozostałością kolejki wąskotorowej Brodnica-Ostrowite. Został wybudowany w roku 1952;
5. Zabytkowe kapliczki;
6. Liczne stanowiska archeologiczne.

Fot. 19. Most blachownicowy
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 20. Budynek szkoły
Źródło: zdjęcie własne

SZCZUKA

1. Zabytkowe domy, w tym chata podcieniowa (rejestr zabytków A/1279) oraz budynek inwentarski – obora.
   Chata podcieniowa zlokalizowana jest w niedalekiej odległości od kościoła w Szczuce. Zbudowana jest z drewna, w części otynkowana. Podcienia znajdują się od strony szosy. Zmieniono pierwotne pokrycie dachu na blaszane. Zachowana jest część oryginalnej stolarki okiennej. Dom otacza ogród i drzewa owocowe;
2. Budynek poczty;
3. Kościół p.w. ŚŚ. Fabiana i Sebastiana (rejestr zabytków nr A/364) wraz z plebanią.
   Parafia w Szczuce została założona przez Krzyżaków w pierwszej połowie XIV wieku, kiedy to wzniesiono kościół. Wzmianka o nim po raz pierwszy pojawiła się w zestawieniu strat po wojnie polsko-krzyżackiej w 1414 roku. Przed 1618 rokiem kościół nosił wezwanie ŚŚ. Wita, Fabiana, Sebastiana i Wszystkich Świętych.
   Kościół został wybudowany w stylu gotyckim z kamienia polnego i cegły. Częściowo został otynkowany (wieża i prezbiterium). Wyposażenie parafii pochodzi głównie z XVIII w. Rozbudowa kościoła miała miejsce w 1882 roku, kiedy dobudowano od strony wschodniej obecne, neogotyckie prezbiterium oraz przylegającą do niego od strony południowej zakrystię. Wtedy też zapewne odnowiono i przekształcono górną partię wieży.
   W XIX wieku kościół opisywany był jako świątynia patronatu rządowego. Wówczas przy kościele istniało bractwo trzeźwości (od 1859 r.). W 1867 r. parafia liczyła 2 096 wiernych, w 1890 r. – 2 108. Sąsiednie parafie: Cielęta i Gorczenica były filiami Szczuki.
4. Cmentarz przykościelny oraz parafialny;
5. Figura Chrystusa Króla;
6. Pomnik poległych w I Wojnie Światowej;
7. Zabytkowe kapliczki;
8. Liczne stanowiska archeologiczne, w tym zabytkowe grodzisko (rejestr zabytków nr C/99).

Fot. 21. Chata podcieniowa
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 22. Plebania
Źródło: zdjęcie własne

TAMA BRODZKA

1. Budynek dworca kolejowego wraz z budynkiem dworcowym oraz dróżnicówkę;
2. Zabytkowy dom oraz zajazd;
3. Zabytkowa pompa;
4. Przepust wodny.

5. Most kolejowy.

Fot. 23. Most kolejowy
Źródło: zdjęcie własne

Fot. 24. Przepust wodny
Źródło: zdjęcie własne

Pozostałe obiekty kultury materialnej:

1. Bartniki – zabytkowy dom oraz kapliczka;
2. Drużyny – budynek dworca kolejowego z toaletami dworcowymi;
3. Gorczeniczka – zabytkowe domy oraz budynki gospodarcze;
4. Gortatowo – zabytkowe budynki mieszkalne (poniatówki), budynki gospodarcze, park dworski, budynek szkoły, cmentarz rodowy z 1870 r. oraz kapliczka;
5. Kominy – zabytkowy dom, szkoła, strażnica, kapliczki oraz cmentarz ewangelicki;
6. Kozi Róg – dwór, park dworski, zabytkowy chlew oraz kapliczka;
7. Moczadła – zabytkowe domy, obory oraz kapliczka;
8. Niewierz – dwór, park dworski, cmentarz ewangelicki, kapliczka, szkoła i zabytkowe grodzisko;
9. Nowy Dwór – zabytkowe domy, budynek gospodarczy, szkoła, dróżnicówka oraz kapliczki;
10. Opalenica – park dworski;
11. Podgórz – zabytkowy dom oraz obora;
12. Sobiesierzno – dwór, park dworski, dom, chlew, obora, kapliczka;
13. Szymkowo – zabytkowe domy i obory, dawna szkoła oraz kapliczka;
14. Szymkówko – zabytkowa kapliczka;
15. Tywola – zajazd Tivoli;
16. Teren Gminy Brodnica od granic administracyjnych miasta Brodnica do rzeki Rypienicy, będącej granicą Gmin Brodnica i Osiek - wąskotorowa linia kolejowa Cukrowni „Ostrowite".

    Pierwszy odcinek linii kolejowej Cukrowni „Ostrowite" otwarto w 1922 roku. Odcinek Ostrowite-Brodnica – budowany jednocześnie z dwóch miejscowości – ukończono w 1926 roku. Szerokość toru kolejki to 750 mm. Zachowana linia prowadząca do Brodnicy mierzy sobie około 30 km. Na tej trasie pociągi woziły ze stacji kolei normalnotorowej węgiel, kamień wapienny i nawozy dla producentów buraków, odwoziły zaś melasę i wyprodukowany cukier. W okresie przedwojennym poza przewozami towarowymi, sporadycznie były prowadzone przewozy osobowe. Linia do Brodnicy prowadzi głównie wśród pól i lasów, przecinając liczne drogi polne i szosy oraz pokonując doliny rzek Drwęcy i Rypienicy. Obecnie linia jest nieczynna.

5.2.4.2. Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony

5.2.4.2.1. Obiekty nieruchome objęte prawną ochroną zabytków

Formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz ustalenia ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy.

5.2.4.2.2. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego

Rejestr zabytków województwa kujawsko-pomorskiego jest prowadzony przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Toruniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, gmina Brodnica znajduje się jedenaście obiektów. Zestawienie (stan na 13.10.2014 r.) przedstawia tabela nr 1.

Tabela 1. Wykaz zabytków nieruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, gmina Brodnica

Miejsco-wość	Adres	Obiekt	Data decyzji	Nr Rejestru	Typ własności	Stan zachowania
Cielęta	Nr ewid. dz. 97/1 87-301 Cielęta	Kościół p.w. Św. Mikołaja	04.11.1931 r.	A/371	Wyznaniowa	Dobry
	Nr ewid. dz. 97/1, 97/2 87-301 Cielęta	Cmentarz przykościelny z kapliczką, krzyżem, studnią i ogrodzeniem	01.06.1987 r.	A/228	Wyznaniowa	Dobry
Gorczenica	Nr ewid. dz. 22/1 87-301 Gorczenica	Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	13.07.1936 r.	A/368	Wyznaniowa	Dobry
Karbowo	Nr ewid. dz. 94/5 87-300 Karbowo	Zespół dworski: dwór, chlewnia, gołębnik, gorzelnia, kuźnia, obora, stodoła, park dworski, spichlerz ze stodołą, spichlerz	02.02.1988 r.	A/941	Skarbu Państwa	Ruina Zaniedbany Dobry Dobry Zaniedbany Zaniedbany Zaniedbany Zaniedbany Zły Zaniedbany
Mszano	Nr ewid. dz. 266/2	Kościół par. p.w.	28.11.2013 r.	A/1650	Wyznaniowa	Dobry

Miejsco-wość	Adres	Obiekt	Data decyzji	Nr Rejestru	Typ własności	Stan zachowania
	87-301 Mszano	Św. Bartłomieja Apostoła				
Mszano	Nr ewid. dz. 94 87-301 Mszano	Kapliczka	24.11.2006 r.	C/91	Wyznaniowa	Dobry
Przydatki	Nr ewid. dz. 81/2 87-300 Przydatki	Pałac	29.01.1988 r.	A/541	Prywatna	Bardzo dobry
Przydatki	Nr ewid. dz. 81/2 87-300 Przydatki	Park przypałacowy	14.12.1989 r.	A/943	Prywatna	Bardzo dobry
Szabda	Nr ewid. dz. 32 87-300 Szabda	Most blachownicowy na rzece Drwęcy – na granicy z miastem Brodnica	22.11.1988 r.	A/1351	Skarbu Państwa	Zaniedbany
Szczuka	Nr ewid. dz. 75 87-300 Szczuka	Chata podcieniowa	04.06.1955 r.	A/1279	Prywatna	Dobry
Szczuka	Nr ewid. dz. 341 87-300 Szczuka	Kościół p.w. Św. Fabiana i Sebastiana	13.07.1936 r.	A/364	Wyznaniowa	Dobry

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Wykazu zabytków architektury i budownictwa ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Charakterystyka zabytków z terenu Gminy Brodnica została przedstawiona (wraz z załącznikami fotograficznymi) w punkcie - Walory kulturowe gminy Brodnica.

Na terenie Gminy Brodnica brak jest obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomnik Historii. Na obszarze gminy nie funkcjonuje Park Kulturowy.

5.2.4.2.3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej (m.in. zarządami gmin), precyzuje art. 4 ustawy z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446). Gminy, między innymi, mają dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie" oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków".

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska". Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w art. 22 pkt 4 tego artykułu mówi: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy".

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami.

Zestawienie zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków zostało przedstawione w załączniku nr 1.

5.2.4.2.4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podaje definicję zabytku ruchomego: *„zabytek ruchomy - rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową".*

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu prowadzi rejestr zabytków ruchomych znajdujących się na terenie Gminy Brodnica.

Zestawienie zabytków ruchomych (stan na 13.10.2014 r.) przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2. Wykaz zabytków ruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, gmina Brodnica

Miejscowość	Lokalizacja zabytków	Rodzaj zabytku	Liczba zewidencjo-nowanych zabytków	Liczba wpisanych do rejestru zabytków / nr rejestru zabytków	Typ własności
Cielęta	Kościół paraf. p.w. Św. Mikołaja	Elementy wyposażenia kościoła	46	43 B/135/1-43	Wyznaniowa
Gorczenica	Kościół paraf. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	Elementy wyposażenia kościoła	36		Wyznaniowa
Mszano	Kościół paraf. p.w. Św. Bartłomieja Apostoła	Elementy wyposażenia kościoła	41		Wyznaniowa
Szczuka	Kościół paraf. p.w. Św. Fabiana i Sebastiana	Elementy wyposażenia kościoła	39	23 B/121/1-23	Wyznaniowa
Szczuka	Cmentarz przykościelny	Pomnik pamięci poległych w I W.Ś. 1914-1918		1 B/258	Wyznaniowa

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Wykazu zabytków ruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

5.2.4.2.5. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 3 pkt 4 podaje definicję zabytku archeologicznego *„zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem".*

Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar, w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.

Wykaz stanowisk archeologicznych uwzględnionych w Wojewódzkiej Ewidencji Nieruchomych Zabytków Archeologicznych (prowadzi Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu) przedstawiono w załączniku nr 3.

Teren gminy zlokalizowany jest w obrębie 11 obszarów AZP. Znaleziska reprezentują pozostałości kulturowe od okresu Neolitu po Czasy Nowożytne. Najliczniej reprezentowane są ślady osadnictwa neolitycznego, znaleziska z okresów halsztackiego i wpływów rzymskich oraz z okresu Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych.

Na terenie Gminy Brodnica istnieją poniższe stanowiska wpisane do rejestru zabytków archeologicznych:

- Karbowo, obszar 34-51, stanowisko w miejscowości 1, stanowisko na obszarze 1.
  Datowane na późne średniowiecze XV-XVI wiek.
  Numer rejestru C/91 z dnia 07.11.1969 r.
- Mszano – na obszarze tzw. Bindugi nad Drwęcą odkryte obozowisko, osada i cmentarzysko (mezolit i neolit) z najstarszymi pochówkami na Niżu nr ST.14 AZP 35-50/45
  Wpis do rejestru zabytków nr C/165 z dnia 24.11.2006 r.
- Niewierz, obszar 35-50, stanowisko w miejscowości 2, stanowisko na obszarze 34.
  Datowane na okres nowożytny.
  Numer rejestru C/110/49 z dnia 07.11.1969 r.
- Szczuka, obszar 35-51, stanowisko w miejscowości 1, stanowisko na obszarze 49.
  Datowane na okres halsztacko-lateński.
  Numer rejestru C/99 z dnia 12.11.1969 r.

Zgodnie z zapisami Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Brodnica dla stanowisk archeologicznych obowiązują następujące ustalenia:

- dla zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz stanowisk eksponowanych na terenie (objętych pełną ochroną archeologiczno-konserwatorską W.I) ustala się zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej związanej z pracami ziemnymi bądź przekształceniem krajobrazu. W przypadku konieczności przeprowadzenia prac porządkowych bądź pielęgnacyjnych należy uzyskać zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który każdorazowo określi zakres i warunki prowadzenia tych prac,
- dla stanowisk nie eksponowanych w terenie (objętych ograniczoną ochroną archeologiczno-konserwatorską W.III) ustala się obowiązek przeprowadzenia interwencyjnych badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego prowadzonego w trakcie realizacji inwestycji, po zakończeniu których teren może być trwale zainwestowany. W przypadku znalezienia reliktów archeologicznych ustala się konieczność przeprowadzenia archeologicznych badań ratowniczych. Zakres niezbędnych do wykonania badań archeologicznych każdorazowo określi inwestorowi Wojewódzki Konserwator Zabytków w wydanym zezwoleniu.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

5.2.4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie Gminy Brodnica nie funkcjonują muzea eksponujące dziedzictwo kulturowe. Placówką eksponującą dorobek kulturowy regionu brodnickiego jest działające od 1973 roku Muzeum w Brodnicy. Jest ono placówką naukowo-oświatową realizującą zadania statutowe w ramach działów: archeologii, historii, etnografii i przyrody. W Muzeum prezentowana jest wystawa stała „Życie codzienne mezolitycznych myśliwych z Mszana sprzed 10 000 lat".

5.2.5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brodnica

Na terenie Gminy Brodnica znajduje się siedem obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa kujawsko-pomorskiego oraz trzy grodziska wpisane do rejestru zabytków archeologicznych.

W wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa kujawsko-pomorskiego ujętych zostało 255 zabytków architektury i budownictwa (wraz z zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków). Ujęte w ewidencji obiekty datowane są na wiek XVII/XVIII (drewniane chaty), XIX wiek, przełom XIX i XX wieku oraz na początek XX wieku. Nieliczne budynki/zespoły budynków powstały poza wskazanymi ramami czasowymi. Zaliczają się do nich:

- kościół p.w. Św. Mikołaja w Cielętach z XIV wieku,
- kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Gorczenicy z XIV wieku,
- cmentarz przykościelny w Gorczenicy z XIV wieku,
- drewniana chata w Szczuce z przełomu XVIII/XIX wieku,
- chata podcieniowa w Szczuce z przełomu XVII/XVIII wieku.

W wykazie dominują obiekty o poniższych funkcjach pierwotnych:

- chata / dom (drewniany/murowany/ poniatówka),
- budynek inwentarski,
- kościół,
- cmentarz,
- kapliczka,
- dwór z parkiem dworskim.

Wykaz miejscowości, w których zlokalizowane są obiekty zabytkowe wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków (bez zabytków archeologicznych) przedstawia tabela nr 3.

Tabela 3. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków (bez zabytków archeologicznych) z terenu gminy Brodnica

Miejscowość	Liczba
Bartniki	2
Bobrowiska	6
Cielęta	23
Drużyny	4
Dzierżno	5
Gorczenica	32
Gorczeniczka	13
Gortatowo	8
Karbowo	26
Kominy	6
Kozi Róg	4
Kruszynki	9
Moczadło	6
Mszano	31
Niewierz	7
Nowy Dwór	8
Opalenica	1
Podgórz	2
Przydatki	5
Sobiesierzno	6
Szabda	11
Szczuka	24
Szymkowo	6
Szymkówko	1
Tama Brodzka	8
Tywola	1
suma	255

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Wykazu zabytków architektury i budownictwa ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz listy obiektów wskazanych do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków

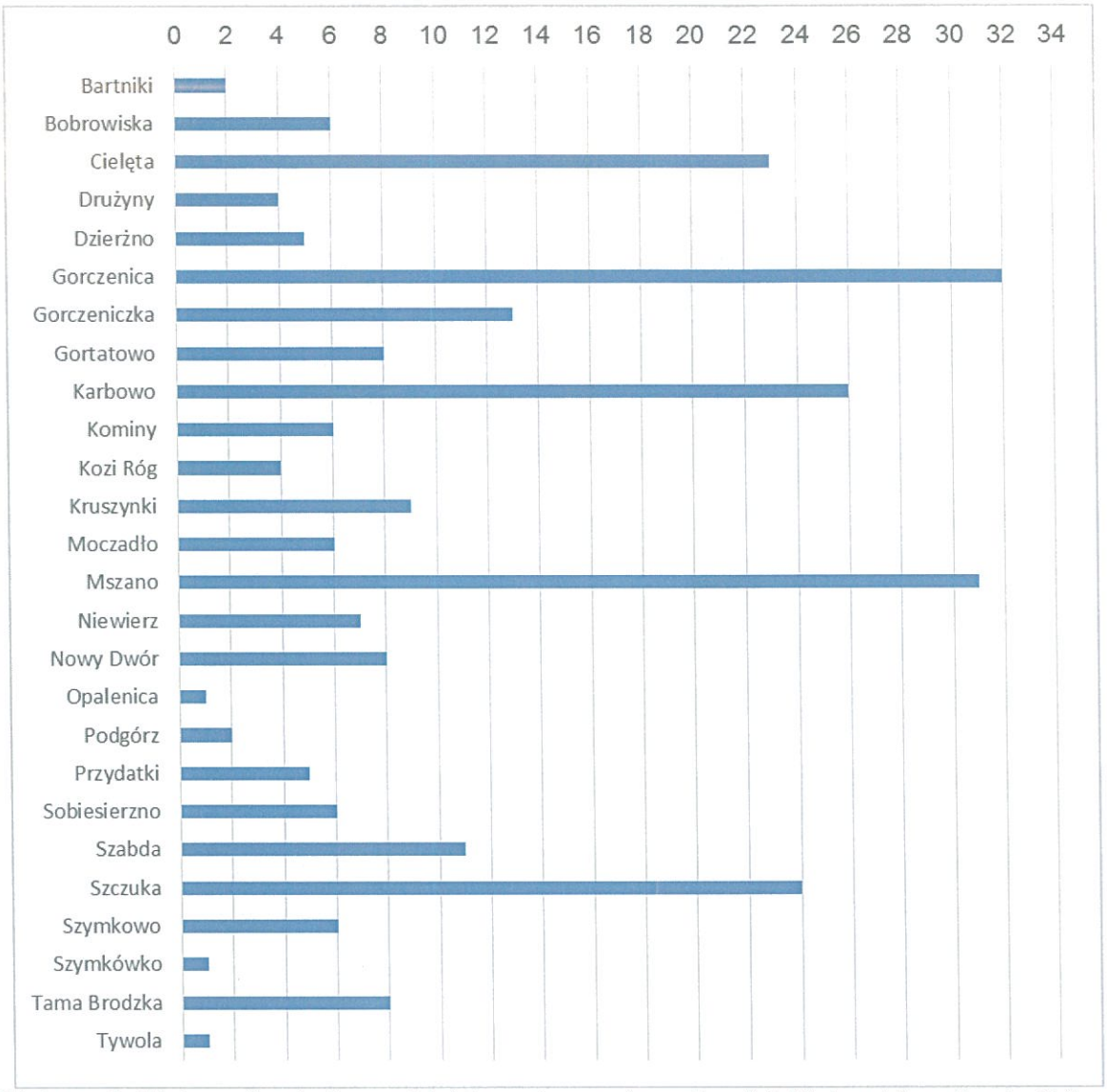

Wykres 1. Wykres ilustrujący obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków (ze stanowiskami archeologicznymi w rejestrze zabytków) z terenu gminy Brodnica

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Wykazu zabytków architektury i budownictwa ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz listy obiektów wskazanych do ujęcia

Ewidencja nieruchomych zabytków archeologicznych wskazuje 300 stanowisk. Bliższa chronologia śladów osadnictwa wskazuje m.in. na: epokę kamienia, wczesne średniowiecze i czasy nowożytne.

Wykaz miejscowości, w których zlokalizowane są stanowiska archeologiczne wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków przedstawia tabela nr 5.

Tabela 4. Nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu gminy Brodnica

Miejscowość	Liczba stanowisk
Cielęta	51
Dzierżno	8
Gorczenica	18
Gorczeniczka	32

Miejscowość	Liczba stanowisk
Gortatowo	5
Karbowo	20
Kominy	34
Kozi Róg	2
Kruszynki	7
Moczadło	8
Mszano	14
Niewierz	1
Nowy Dwór	39
Opalenica	6
Przydatki	3
Sobiesierzno	5
Szabda	5
Szczuka	41
Szymkowo	1
Suma	300

Źródło: opracowanie własne, na podstawie Wykazu zabytków architektury i budownictwa ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Liczba obiektów w ewidencji zabytków nie jest stała, ponieważ mogą być do niej wpisywane kolejne zabytki lub wykreślane te, które zatraciły swoje wartości kulturowe.

Ryc. 13. Lokalizacja ważniejszych stanowisk archeologicznych na terenie gminy Brodnica z uwzględnieniem ich liczby

Źródło: opracowanie własne

W dniach 16 - 18.10.2014 r. dokonano wizji terenowej w celu weryfikacji stanu obiektów architektury figurujących w wojewódzkiej ewidencji zabytków (259 budynków oraz 3 grodziska). Z oględzin wynika co następuje:

- obiekty w rejestrze zabytków prezentują stan bardzo dobry, dobry lub zaniedbany (parki dworskie i obiekty infrastruktury kolejowej),
- budynki mieszkalne charakteryzuje stan dobry oraz zły (dotyczy zwłaszcza domów drewnianych),
- zespoły folwarczne - stan zły,
- zespoły dworskie – stan zły (za wyjątkiem kompleksu w Przydatkach). W przypadku nie powzięcia jakichkolwiek kroków zmierzających do ochrony zachowanych budynków oraz układów przestrzennych przewiduje się w najbliższych latach całkowitą degradację założeń.
- budynki gospodarcze oraz inwentarskie prezentują stan zły,
- cmentarze i obiekty przykościelne prezentują stan dobry,
- cmentarze ewangelickie oraz choleryczne są w stanie złym i ulegają sukcesywnej degradacji,
- kapliczki przydrożne są w stanie dobrym.

Część ww. obiektów uległa zniszczeniu bądź całkowicie lub częściowo zatraciła cechy obiektu wartościowego architektonicznie i historycznie.

W miejsce niektórych budynków mieszkalnych i dawnych chat powstały nowe domy jednorodzinne. Część z nich wzniesiono na bazie starych fundamentów, inne przekraczają wymiary poprzednich budynków.

Z uwagi na niejednorodny stan zachowania obiektów zabytkowych, szereg przeobrażeń jakim poddano ich tradycyjną architekturę, wskazuje się na konieczność aktualizacji ewidencji zabytków. Wójt Gminy Brodnica w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Toruniu, w okresie obowiązywania Programu, sporządzi zgodną ze stanem istniejącym listę obiektów zabytkowych do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W ramach ochrony i opieki nad zabytkami oraz promocji dziedzictwa kulturowego gmina wykazała się dotychczas m.in. realizacją poniższych zadań:

1. Organizacja dorocznych imprez popularyzujących kulturę regionu:
   - „Dni Gminy Brodnica" (koniec czerwca) – obchody święta gminy, połączone z występami zespołów artystycznych i towarzyszącymi wydarzeniami,
   - „Dożynki Gminne" (ostatni tydzień sierpnia) – tradycyjne święto plonów połączone z zabawą ludową, konkursem wieńców i ozdób dożynkowych, pokazami twórców ludowych,
   - „Biesiada Kulturalna Seniorów" w Gorczenicy (październik) – cykl imprez z udziałem kół seniorów z całego kraju, występy artystyczne chórów, kabaretów, kapel, warsztaty, pokazy twórców ludowych,
   - Przegląd palm wielkanocnych dla Kół Gospodyń Wiejskich i szkół z terenu gminy,
   - Spotkania Wigilijne organizowane przez Koła Gospodyń Wiejskich,
2. Uzyskanie środków pomocowych na gminne projekty m.in.:
   - Program „Cyfrowa szkoła" – rozwijanie kompetencji uczniów i nauczycieli w zakresie stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych,
   - Program „Likwidacja barier wykluczenia cyfrowego na obszarze gminy Brodnica",
   - Odnowienie pomnika w Szczuce (10 000 PLN),

- Remont dachu kościoła w Mszanie (20 000 PLN),

3. Wspieranie działalności Kół Gospodyń Wiejskich i gminnych zespołów śpiewaczych,
4. Organizacja konkursu plastycznego „Zabytki Gminy Brodnica",
5. Aktualizacja Programu Opieki nad Zabytkami.

5.2.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Najważniejsze miejscowości regionu o znaczących walorach architektonicznych oraz kulturowych to:

1. Cielęta
   Wieś książęca, później włościańska, wzmiankowana w roku 1903.
   Założenie przestrzenne parku podworskiego, kościół filialny z cmentarzem.
2. Gorczenica
   Dawna włościańska wieś kościelna. Lokowana na prawie niemieckim w 1416 roku.
   Kościół filialny wraz z cmentarzem oraz zabytkowe poniatówki.
3. Karbowo
   Dawna wieś królewsko – szlachecka. Najstarsza wzmianka o Karbowie pochodzi z 1239 r.
   Założenie przestrzenne zespołu podworskiego, grodzisko średniowieczne.
4. Przydatki
   Dawna wieś włościańska.
   Założenie przestrzenne zespołu podworskiego.
5. Szczuka
   Wieś wzmiankowana w 1325 roku. Początkowo własność kościelna.
   Kościół filialny z cmentarzem, zabytkowe chaty, kapliczki i grodzisko średniowieczne.

VI. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ WYNIKAJĄCYCH ZE STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

W tabeli nr 5 przedstawiono analizę szans i zagrożeń gminy (poprzez wskazanie mocnych i słabych stron). Sporządzona została na podstawie oceny stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony oraz realizowanej przez gminę polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Dokonana analiza ma za zadanie pomóc w określeniu podstawowych priorytetów gminnego programu opieki nad zabytkami.

Tabela 5. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brodnica

SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Cele, zasady i kierunki opracowań strategicznych zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich 2. Uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy 3. Uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa	1. Zły stan techniczny istniejących gminnych ciągów komunikacyjnych 2. Silna konkurencja ze strony miasta Brodnica - ważnego punktów na mapie turystycznej 3. Stosunkowo wysoki procent bezrobocia – migracja mieszkańców 4. Brak opracowań z zakresu polityki przestrzennej, w tym miejscowych planów

kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 4. Nowe źródła i instrumenty wsparcia ze środków UE na rzecz rozwoju obszarów wiejskich oraz rewaloryzacji zabytkowej tkanki 5. Program przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu na terenie gminy 6. Korzystne warunki dla rozwoju turystyki ze względu na: - dogodną lokalizację (bliskość miasta Brodnica – głównego ośrodka kulturalnego regionu, przebieg drogi krajowej oraz dróg wojewódzkich), - bogate walory przyrodnicze regionu (liczne chronione obszary cenne przyrodniczo, jeziora z dawnymi osadami grodowymi J. Szczuckie i J. Cielęckie), - zasób dziedzictwa i krajobrazu kulturowego 7. Stworzenie lokalnych szlaków turystycznych wraz z odpowiednią infrastrukturą w oparciu o miejsca i obiekty zabytkowe 8. Wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc 9. Nowoczesne techniki informatyczne stwarzające możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych) 10. Lokalne tematyczne strony internetowe 11. Zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w edukacje kulturalną – warsztaty, pracownie, szkolenia, wykłady 12. Współpraca gminy z miastem oraz z gminami ościennymi 13. Stworzenie grup przywracających dawne praktyki taneczne i muzyczne 14. Organizacja imprez kulturowych 15. Wspieranie lokalnych grup działania, w tym Kół Gospodyń Wiejskich	zagospodarowania przestrzennego dla całych założeń ruralistycznych, folwarcznych i dworskich 5. Brak możliwości ochrony konserwatorskiej i wsparcia finansowego zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków 6. Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych 7. Brak prawnego zabezpieczenia właściwej ekspozycji ciekawych krajobrazowo fragmentów gminy (zwłaszcza strefa przybrzeżna jeziora Szczuckiego czy Cielęckiego wraz z pozostałościami grodzisk średniowiecznych) 8. Niedostateczne zabezpieczenie eksponowanych grodzisk przed naturalną oraz antropogeniczną degradacją 9. Brak środków na renowację zabytkowych obiektów (zwłaszcza budynków będących własnością prywatną) 10. Braki w edukacji z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego 11. Niski poziom innowacyjności, w tym korzystania z Internetu oraz pracy z materiałami cyfrowymi
MOCNE STRONY	**SŁABE STRONY**
1. Dobre warunki do rozwoju turystyki krajoznawczej (pieszej, wodnej, kolarskiej, konnej) i specjalistycznej 2. Stosunkowo duża ilość obiektów o walorach kulturowych: zabytki, stanowiska archeologiczne, grodziska 3. Dobrze utrzymane zespoły sakralne 4. Obowiązujące opracowania z zakresu polityki przestrzennej, w tym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (z obszarem zabudowanych wiejskich jednostek osadniczych wskazanych do przekształceń i uzupełnień zabudowy,	1. Mała ilość imprez folklorystyczno-kulturowych 2. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla kluczowych obszarów gminy, w tym założeń ruralistycznych, dworów z ogrodami przydworskimi, założeń folwarcznych, parków wiejskich 3. Brak zagospodarowanych przestrzeni publicznych służących celom rekreacyjno-turystycznym 4. Brak ścieżek rowerowych 5. Brak centralnego lokalnego ośrodka kultury typu Gminny Ośrodek Kultury

terenami zieleni parkowej, obiektami i obszarami objętymi formami ochrony prawnej), lokalne plany odnowy miejscowości gminy wiejskiej Brodnica 5. Dobra baza oświatowa 6. Istniejące wiejskie świetlice 7. Gminna Biblioteka Publiczna w Szczuce z filią w Szabdzie 8. Potencjał społeczny – mieszkańcy uprawiający „wymierające zawody", funkcjonujące Koła Gospodyń Wiejskich 9. Warsztaty, imprezy promocyjno – wystawiennicze (w tym m.in. dni gminy, gminne dożynki, biesiady kulturalne, rajdy turystyczne), konkursy (m.in. konkurs plastyczny „Zabytki Gminy Brodnica").	6. Brak obiektu wystawienniczego na terenie gminy, typu: publiczna galeria, muzeum, izba pamięci 7. Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej bądź ceglanej elewacji – ocieplanie budynków) 8. Brak dostępu do większości zabytkowych obiektów (własność prywatna) 9. Słabo rozwinięta sieć szlaków turystycznych oraz ich infrastruktury 10. Niezadowalające oznakowanie cennych obiektów kulturowych 11. Słaba promocja turystycznych i kulturowych walorów gminy 12. Brak publikacji dotyczących gminy (przewodniki, vademeca, informatory, materiały informacyjne i promocyjne, w tym związane z obiektami cennymi kulturowo) 13. Brak zintegrowanego systemu informacji turystycznej 14. Niedostateczne wykorzystanie nowoczesnych technik informatycznych, w tym: brak cyfrowych zbiorów informacji (baz danych), materiałów edukacyjnych, internetowych stron promocyjnych

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Przedmiotowe opracowanie wyznacza gminie priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Prace nad wdrażaniem ustaleń programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz dokumentów programowych wyższego szczebla, gminnych dokumentów strategicznych oraz inwentaryzacji terenowej z diagnozą stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Przedmiotowy Program w zakresie ochrony zabytków gminy odnosi się do działań, o których mowa w art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego gminy Brodnica wykonana na potrzeby Programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. *Priorytet I*
   Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego.
2. *Priorytet II*
   Badanie i dokumentacja dziedzictwa.
3. *Priorytet III*
   Promocja oraz edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego.

7.2. Kierunki działań i zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać poza 4-letni okres obowiązywania Programu.

Jako kierunki działań realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.*
2. *Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych.*
3. *Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków.*
4. *Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.*
5. *Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.*
6. *Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności.*
7. *Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.*
8. *Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.*
9. *Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych.*
10. *Turystyczna promocja regionu.*
11. *Stworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej.*

Kierunkom przyporządkowano szczegółowe zadania. Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami ustala obowiązek złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z wykonania programu opieki. W związku z powyższym dla realizacji zadań wyznaczono dwa okresy: etap pierwszy, po którym gmina dokona sprawozdania (do marca 2017 r. za lata 2015-2016) oraz etap drugi (do marca 2018 r. za lata 2016-2017).

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015-2018 jest trzecim opracowaniem o takim charakterze, wykonanym dla obszaru gminy, założono, iż w czasie trwania etapu pierwszego realizowane będą działania wstępne, mające charakter przygotowawczy do pełnej realizacji Programu.

Planowany zakres działań wraz z etapowaniem przedstawiono w tabeli nr 6.

Tabela 6. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy Brodnica

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Opracowanie programu inwentaryzacji obiektów zabytkowych (ze szczególnym uwzględnieniem architektury drewnianej i zespołów dworsko-folwarcznych).		
	Wykonanie niezbędnych badań i prac, w tym konserwatorskich w odniesieniu do obiektów zabytkowych.		
	Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu.		
	Uregulowanie stanu formalno – prawnego obiektów i obszarów zabytkowych.		
	Zabezpieczenie gminnych obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.		
	Uporządkowanie terenów dawnych cmentarzy ewangelickich oraz cholerycznych. Sporządzenie planów ochrony i pielęgnacji tych miejsc jako ważnych elementów krajobrazu kulturowego. Dla terenów cmentarzy należy w widocznym miejscu umieścić tablicę informacyjną.		
	Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni. Z uwzględnieniem starodrzewia na terenie filialnych cmentarzy, nieczynnych cmentarzy, zespołów podworskich, parków wiejskich wzdłuż ciągów komunikacyjnych (aleje, parki).		
Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych	Przestrzeganie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dóbr kultury, w tym uwzględnienie stref ochrony archeologicznej oraz chronionej zabudowy o wartościach kulturowych.		
	Przeciwdziałanie samowolom budowlanym, zwłaszcza na terenach zabytkowych układów przestrzennych (dworskich i folwarcznych) i przy obiektach o walorach zabytkowych.		
	Przeciwdziałanie nielegalnym przebudowom budynków mieszkalnych o cechach zabytkowych, prowadzącym do zanikania cech tradycyjnych zabudowy.		
	Opracowanie projektu przestrzeni publicznych służących celom rekreacyjno-turystycznym na terenie miejscowości gminy.		
	Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla istniejących założeń ruralistycznych, w tym zespołów podworskich.		
	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji ciekawych krajobrazowo fragmentów gminy w opracowywanych aktach prawa miejscowego.		
Priorytet II - Badanie i dokumentacja dziedzictwa			
Prowadzenie gminnej ewidencji	Bieżąca aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w formie elektronicznej.		

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
zabytków	Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych.		
Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	Rozbudowanie istniejącego gminnego portalu cyfrowego z ogólnodostępną bazą danych o zasobach kulturowych regionu.		
Priorytet III - Promocja oraz edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego			
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.		
	Opracowanie dla lokalnej społeczności kampanii informacyjnej odnośnie możliwości pozyskania środków na cele kulturowe, w tym rewaloryzację obiektów architektury.		
Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności	Wykreowanie wizerunku gminy, w oparciu o dziedzictwo kulturowe i lokalną tożsamość mieszkańców.		
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów. Współpraca z miastem Brodnica (w tym Muzeum w Brodnicy) oraz z gminami ościennymi.		
Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji	Organizacja imprez kulturowych.		
	Organizacja konkursów fotograficznych oraz plastycznych o lokalnym temacie przewodnim (pejzaż, architektura, ludzie, wydarzenia).		
Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych	Stworzenie oraz wspieranie istniejących grup przywracających dawne praktyki taneczne i muzyczne, w tym wspomaganie pracy lokalnych Kół Gospodyń Wiejskich.		
	Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tzw. Zanikającymi zawodami.		
Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	Dostęp do Internetu (jako edukacyjnej bazy danych) w publicznych placówkach oświatowych, bibliotekach, w wiejskich świetlicach.		
	Wspieranie tworzenia przez lokalną społeczność regionalnych portali tematycznych, hobbystycznych.		

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych	Organizacja czasowych wystaw tematycznych w powołanych gminnych jednostkach wystawienniczych, w ramach funkcjonujących lokalnych stowarzyszeń kulturowych, podczas imprez folklorystycznych, w szkołach, świetlicach czy też pomieszczeniach parafialnych. Korzystanie z zasobów prywatnych.		
Turystyczna promocja regionu	Opracowanie publikacji dotyczących gminy i jej zasobów przyrodniczo-kulturowych.		
	Uzupełnienie gminnego portalu cyfrowego o dział informacji turystycznej, w tym wykaz tras turystycznych, cennych kulturowo obiektów, imprez i działań folkowych, materiałów edukacyjnych.		
	Promocja i rozwój lokalnych festynów.		
Stworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Opracowanie systemu ścieżek (tras) rowerowych w oparciu o atrakcyjne kulturowo i przyrodniczo miejsca gminy.		
	Stworzenie szlaku turystycznego w oparciu o cenne obiekty architektury dworskiej, sakralne i i drewnianej (chaty, zabudowania gospodarcze).		
	Stworzenie projektu form małej architektury (ławki, śmietniki, altany) towarzyszącej trasom turystycznym i najważniejszym obiektom zabytkowym gminy.		
	Opracowanie systemu oznaczeń tras turystycznych oraz cennych kulturowo obiektów na terenie gminy.		
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych, zwłaszcza przy zabytkowych obiektach budownictwa dworskiego, sakralnego i drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.).		

Źródło: opracowanie własne

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konsekwentnie prowadzona i długofalowa polityka Gminy Brodnica w zakresie opieki nad zabytkami oraz realizacja niniejszego Programu stanowią szansę na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego obiektów i zespołów zabytkowych powinny się odbywać na zasadzie poszanowania istniejących wartości zabytkowych i dążenia do zachowania w jak największym stopniu oryginału, ewentualnie wkomponowaniu nowych elementów w sposób współgrający z zabytkiem.

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
b) **instrumentów finansowych** (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych),
c) **instrumentów koordynacji** (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
d) **instrumentów społecznych** (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
e) **instrumentów kontrolnych** (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągania celów wytyczonych w Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica na lata 2015-2018 będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji.

Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Brodnica, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych (świetlice wiejskie, biblioteki),
- monitoring postępu prac powoływaniem gminnego ośrodka kultury,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy agroturystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy Brodnica treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na gminnej stronie internetowej.

Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brodnica będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane.

Gmina i podległe jej jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy.

Tabela 7. Przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki

Lp.	ZADANIE	KRYTERIUM OCENY
1	Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1. Etap: – w opracowywaniu programu inwentaryzacji obiektów zabytkowych. 2. Ilość: – wykonanych badań i prac w odniesieniu do obiektów zabytkowych. – obiektów i obszarów o uregulowanym stanie formalno-prawnym. – zabezpieczonych gminnych obiektów zabytkowych przed pożarem zniszczeniem i kradzieżą. – uporządkowanych terenów dawnych cmentarzy. – zrewaloryzowanych zespołów zabytkowej zieleni. 3. Poziom: – wdrażania zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego.
2	Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych.	1. Ilość: – powstających samowoli budowlanych. – nielegalnych przebudów obiektów o walorach zabytkowych. – opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości o zabytkowych założeniach ruralistycznych oraz dla istniejących założeń przestrzennych zespołów podworskich. – zrewaloryzowanych przestrzeni publicznych. 2. Poziom: – przestrzegania ustaleń Studium oraz MPZP w zakresie ochrony dóbr kultury.
3	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków.	1. Ilość: – wniosków o wpis do rejestru zabytków. – kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych. 2. Poziom: – aktualizacji gminnej ewidencji zabytków.
4	Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.	1. Poziom: – prac nad działem kulturowym gminnego portalu. 2. Ilość: – publicznych placówek oświatowych i wychowawczych z dostępem do Internetu. – regionalnych portali tematycznych, hobbystycznych.
5	Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.	1. Etap: – tworzenia kampanii informacyjnej dla mieszkańców gminy dotyczącej możliwości pozyskania środków finansowych na rewaloryzację zabytkowych obiektów będących własnością prywatną. 2. Ilość: – złożonych projektów na rzecz uzyskania środków finansowych na rewaloryzację zabytków (przez gminę, instytucje oraz osoby prywatne)

Lp.	ZADANIE	KRYTERIUM OCENY
6	Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności. Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.	1. Etap – prac nad kreacją wizerunku gminy. 2. Ilość – warsztatów, pracowni, wykładów, szkoleń z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. – projektów kooperacyjnych gminy z Muzeum w Brodnicy oraz gminami ościennymi. – imprez folkowych. – zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.
7	Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.	1. Ilość – grup przywracających dawne praktyki, w tym m. in.: taneczne, muzyczne, rękodzielnicze. – szkoleń dla osób bezrobotnych w dawnych rzemiosłach.
8	Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych	1. Ilość: – czasowych wystaw tematycznych w powołanych gminnych jednostkach wystawienniczych, w ramach funkcjonujących lokalnych stowarzyszeń kulturowych, podczas imprez folklorystycznych, w szkołach, świetlicach czy też pomieszczeniach parafialnych.
9	Turystyczna promocja regionu.	1. Ilość: – publikacji dotyczących gminy i jej zasobów przyrodniczo-kulturowych. – uczestników, w tym wystawców podczas dorocznego festyny Święta Miodu. 2. Etap: – prac nad działem informacji turystycznej jako istotną częścią gminnego portalu.
10	Stworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej.	1. Ilość: – funkcjonujących szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych (km). – przestrzeni publicznych z elementami małej architektury. – gospodarstw agroturystycznych oferujących formę wypoczynku zbliżoną do warunków wiejskich. 2. Etap: – prac nad stworzeniem szlaku turystycznego w oparciu o cenne obiekty architektury dworskiej, sakralnej i drewnianej. – prac nad systemem oznaczeń tras turystycznych oraz cennych kulturowo obiektów na terenie gminy.

Źródło: opracowanie własne

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określone zostały w rozdziale 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów poszczególnych samorządów. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy ww. ustawy.

Dysponentami powyższych środków są:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
2. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
3. Organ stanowiący - gminy, powiatu, samorządu województwa

realizujące dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Poniżej wskazano listę instytucji oraz programów umożliwiających częściowe sfinansowanie zadań wskazanych w przedmiotowym Programie.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz tzw. Mecenat są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe, oraz podmioty gospodarcze.

1. Promesa MKiDN

Celem programu „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego" jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury.

Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu krajowego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich.

W ramach Programu „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego" dofinansowane będą projekty z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, budowy, rozbudowy i przebudowy infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury szkół i uczelni artystycznych, rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury oraz międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych o charakterze europejskim.

Uprawnieni wnioskodawcy to:

- Instytucje kultury i instytucje filmowe: samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego,
- Jednostki samorządu terytorialnego,
- Publiczne szkoły artystyczne I i II stopnia oraz publiczne uczelnie artystyczne,
- Kościoły i związki wyznaniowe,
- Organizacje pozarządowe.

2. Program Wieloletni Kultura+

Celem realizowanego w latach 2011-2015 Programu Wieloletniego KULTURA+ jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko-miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej oraz digitalizację zasobów polskich muzeów, bibliotek i archiwów.

Program KULTURA+ składa się z dwóch Priorytetów:

- Priorytetu „Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek", zarządzanego przez Instytut Książki w Krakowie. W ramach Priorytetu wspierany jest remont, przebudowa, rozbudowa i budowa budynków bibliotek w małych gminach,
- Priorytetu „Digitalizacja", zarządzanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Priorytet „Digitalizacja" ma na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego, poprzez digitalizację zbiorów i rozbudowę pracowni digitalizacyjnych.

3. Wydarzenia artystyczne

Celem Programu „Wydarzenia artystyczne" jest promocja, wspieranie i popularyzacja najwartościowszych zjawisk z obszaru muzyki, teatru, tańca, kinematografii oraz sztuk wizualnych, jak również promocja polskiej kultury za granicą. Program „Wydarzenia artystyczne" składa się z następujących priorytetów:

- Muzyka,
- Teatr i Taniec,
- Sztuki wizualne,
- Film,
- Promocja kultury polskiej za granicą.

4. Kolekcje

Celem Programu „Kolekcje" jest rozwój oraz tworzenie narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej, kolekcji muzealnych oraz tworzenie nowych dzieł muzycznych. Program „Kolekcje" składa się z następujących priorytetów:

- Narodowe kolekcje sztuki współczesnej.
- Regionalne kolekcje sztuki współczesnej
  Celem priorytetu jest wspieranie polskiego systemu wystawienniczego poprzez rozbudowę już istniejących wartościowych regionalnych kolekcji sztuki współczesnej.
- Zamówienia kompozytorskie.
- Kolekcje muzealne.

5. Edukacja

Celem Programu „Edukacja" jest rozwijanie ekspresji twórczej i kreatywności, podnoszenie kompetencji artystycznych i medialnych. Program „Edukacja" składa się z następujących priorytetów:

- Edukacja kulturalna,
- Edukacja artystyczna,
- Edukacja medialna i informacyjna.

6. Obserwatorium kultury

Celem programu jest zdiagnozowanie szczególnie istotnych obszarów działania polityki kulturalnej poprzez dofinansowywanie projektów badawczych oraz projektów interpretujących dane o kulturze.

7. Dziedzictwo kulturowe

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe" jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe" składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków.
  Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne,
- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa.
  Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Ochrona zabytków archeologicznych.
  Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych,
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.
  Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiąganie zysku, lub uczelni publicznych.

8. Rozwój infrastruktury kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury" jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury. Program „Rozwój infrastruktury kultury" składa się z następujących priorytetów:

- Infrastruktura kultury,
- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego,
- Infrastruktura domów kultury.

<u>Fundusze Europejskie:</u>

1. Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Kujawsko-Pomorski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 jest podstawowym instrumentem realizacji celów Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+. Strategia programu jest w pełni spójna z celami krajowymi wskazanymi, a Strategii Rozwoju Kraju do 2020 roku i jednocześnie zachowuje synergię z celami Strategii Europa 2020.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 zawiera listę celów tematycznych oraz priorytetów inwestycyjnych.

Wskazane cele wraz z priorytetami ważnymi ze względu na realizację zadań niniejszego Programu:

Cel tematyczny 1.
Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji.
Cel tematyczny 2.
Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Priorytet 2.3
Wzmacnianie zastosowania TIK dla
e-administracji, e-learningu, e-integracji, e-kultury.
Oczekuje się poprawy jakości oraz usprawnień w zarządzaniu administracją publiczną poprzez wdrożenie technologii komunikacyjno-informacyjnych. Będą one wykorzystywane również w celu udoskonalania zdalnego przekazu pomiędzy urzędem a mieszkańcem.

Cel tematyczny 3.
Podnoszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw.
Cel tematyczny 4.
Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach.
Cel tematyczny 5.
Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem.
Cel tematyczny 6.
Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów.

Priorytet 6.3
Ochrona promocja i rozwój dziedzictwa
kulturowego i naturalnego.
Konieczność realizacji przedsięwzięć w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego regionu, jako ważnego czynnika integracji społecznej oraz atrakcyjności województwa została wskazana w celu strategicznym Tożsamość i dziedzictwo określonym w Strategii rozwoju województwa do roku 2020.

Cel tematyczny 7.
Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktur sieciowych.
Cel tematyczny 8.
Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników.
Cel tematyczny 9.
Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem.
Cel tematyczny 10.
Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie.

Opis przedsięwzięć planowanych w ramach priorytetu inwestycyjnego 2.3:

- wsparcie rozwoju elektronicznych usług publicznych szczebla regionalnego/lokalnego oraz zwiększenie dostępu do nich obywateli, w tym m.in.

projektów z zakresu e-administracji, e-zdrowia, e-edukacji, e-kultury, systemów informacji przestrzennej,
- wsparcie digitalizacji zasobów kulturowych, naukowych i edukacyjnych będących w posiadaniu instytucji szczebla regionalnego/lokalnego, a także zapewnienie powszechnego, otwartego dostępu w postaci cyfrowej do tych zasobów
- rozwój infrastruktury informatycznej, w tym aplikacji i systemów bazodanowych, służących poprawie efektywności zarządzania oraz upowszechnianiu komunikacji elektronicznej w instytucjach publicznych (np. podpis elektroniczny, elektroniczny obieg dokumentów itp.).

Opis przedsięwzięć planowanych w ramach priorytetu inwestycyjnego 6.3:
- projekty infrastrukturalne realizowane w instytucjach kultury i obiektach zabytkowych,
- konserwacja zabytków ruchomych,
- promocja kultury pod kątem komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego regionu (np. produkt regionalny).

2. Program Infrastruktura i Środowisko

Celem programu jest poprawa atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska, zdrowia, zachowaniu tożsamości kulturowej i rozwijaniu spójności terytorialnej.

3. Program Innowacyjna Gospodarka

Program ma na celu wspieranie szeroko rozumianej innowacyjności. Będzie to zarówno bezpośrednie wsparcie dla przedsiębiorstw, instytucji otoczenia biznesu oraz jednostek naukowych świadczących przedsiębiorstwom usługi o wysokiej jakości, a także wsparcie systemowe zapewniające rozwój środowiska instytucjonalnego innowacyjnych przedsiębiorstw.

W ramach Programu wspierane będą działania z zakresu innowacyjności produktowej, procesowej, marketingowej i organizacyjnej, które w sposób bezpośredni lub pośredni przyczyniają się do powstawania i rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw.

4. Program Kapitał Ludzki

Celem Programu jest umożliwienie pełnego wykorzystania potencjału zasobów ludzkich, poprzez wzrost zatrudnienia i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw i ich pracowników, poprawę stanu zdrowia osób pracujących, podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa, zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego oraz wsparcie dla budowy struktur administracyjnych państwa. PO KL będzie służył przyspieszeniu rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, wzrostowi zatrudnienia oraz zwiększeniu spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej z krajami Unii Europejskiej.

5. Kreatywna Europa

Program Kreatywna Europa (Creative Europe) to zaplanowany na lata 2014-2020 program Komisji Europejskiej wspierający europejskie sektory kultury, filmu i kreatywne. Program jest kontynuacją programów Kultura i MEDIA, które wspierały międzynarodowe projekty kulturalne i filmowe w latach 2007-2013. Obecnie propozycja jest negocjowana pomiędzy państwami członkowskimi w Radzie UE oraz w Parlamencie Europejskim i dopiero

po zakończeniu negocjacji i zatwierdzeniu ostatecznego kształtu program będzie ogłoszony i zacznie oficjalnie obowiązywać.

Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich" (Ministerstwo Rolnictwa)

Sektorowy Program Operacyjny pt. Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich określa strategię oraz kierunki działań w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Planowane działania mają służyć realizacji dwóch celów strategicznych programu, które określono jako:

1. Cel 1 „Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno – żywnościowej" - traktowany jako najważniejszy cel strategiczny rozwoju polskiego rolnictwa oraz przetwórstwa żywności w pierwszych latach integracji z UE;
2. Cel 2 „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich" - realizowany również poprzez Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz inne programy operacyjne w ramach Narodowego Planu Rozwoju.

Środki Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu

Dotacja może być udzielona na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź przed upływem 3 lat po ich wykonaniu na wniosek właściciela, posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków bądź osoby posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Dofinansowaniu podlegają jedynie nakłady konieczne, poniesione na przeprowadzenie wspomnianych prac.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu

Przedmiotem dofinansowania objęty może być pełen zakres prac związanych z konserwacją i rekonstrukcją przyrodniczą, konserwacja i rekonstrukcją urządzeń wodnych w parkach w zespołach pałacowo lub dworsko-parkowych (za wyjątkiem przygotowania dokumentacji i nadzoru).

Wsparcie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Działanie: Odnowa i rozwój wsi.

Jako cel realizacji działania przyjęto poprawę jakości życia na obszarach wiejskich przez zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi oraz promowanie obszarów wiejskich. Umożliwi to rozwój tożsamości społecznej wiejskiej, zachowanie dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich oraz wpłynie na wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich.

Finansowanie przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne (PPP) stanowi formę realizacji zadań publicznych przez podmiot prywatny przy wykorzystaniu możliwości finansowych, organizacyjnych lub innych podmiotu prywatnego. Istota partnerstwa jest to, iż zlecającym zadanie jest podmiot publiczny, natomiast wykonawcą partner prywatny, którym zgodnie z ustawą o PPP jest przedsiębiorca lub przedsiębiorca zagraniczny.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,
2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,
3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,
4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Na mocy art. 29 ust. 1 na wszystkich właścicielach i posiadaczach zabytków oraz przedmiotów o cechach zabytkowych spoczywa obowiązek udostępniania ich organom ochrony zabytków w celu przeprowadzenia badań.

Art. 29. 1. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym przedmiot ten się znajduje.

Zapisy art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają zasady finansowania opieki nad zabytkami.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

W tabeli nr 8 przedstawiono szacowane koszty realizacji Programu w latach 2015-2018. Szacunki nie uwzględniają wykonania niezbędnych badań i prac, w tym konserwatorskich w odniesieniu do obiektów zabytkowych.

Tabela 8. Szacowane koszty realizacji Programu

Zadania	Szacowane koszty (zł)				
	2015	2016	2017	2018	RAZEM
Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego					
Opracowanie programu inwentaryzacji obiektów zabytkowych (ze szczególnym uwzględnieniem architektury drewnianej i zespołów dworsko-folwarcznych).	-	-	1 000	-	1 000
Sporządzenie planów ochrony i pielęgnacji dawnych cmentarzy jako ważnych elementów krajobrazu kulturowego. Przygotowanie tablic informacyjnych.	-	-	-	2 000	2 000
Priorytet II - Badanie i dokumentacja dziedzictwa					
Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Programu Opieki nad Zabytkami.	-	-	-	4 500	4 500
Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych.	-	1 000	-	-	1 000
Rozbudowanie istniejącego gminnego portalu cyfrowego z ogólnodostępną bazą danych o zasobach kulturowych regionu.	300	300	300	300	1 200
Priorytet III - Promocja oraz edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego					
Opracowanie dla lokalnej społeczności kampanii informacyjnej odnośnie możliwości pozyskania środków na cele kulturowe, w tym rewaloryzację obiektów architektury.	-	1 000	-	-	1 000

Zadania	Szacowane koszty (zł)				
	2015	2016	2017	2018	RAZEM
Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja w zakresie kultury i wspieranie aktywności lokalnej.	3 000	3 000	3 000	3 000	12 000
Stworzenie folderu turystycznego.	-	2 000	-	-	2 000
RAZEM	**3 300**	**7 300**	**4 300**	**9 800**	**24 700**

Źródło: opracowanie własne

Cele określone w Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brodnica będą osiągane poprzez:

- wspólne działania władz gminy z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz gminy Brodnica,
- stosowanie instrumentów finansowych (dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.),
- funkcje programowe (programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.),
- inne działania aktywizujące.

XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA

Wybrane akty prawne:

Stan prawny na października 2015 r.

Regulacje prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są w wielu ustawach. Do najważniejszych z nich, w kontekście realizacji niniejszego Programu, należy zaliczyć:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm.),
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446 ze zm.),
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2015 poz. 1515 ze zm.),
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 poz. 199 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2013 Nr 1409 ze zm.),
- Prawo ochrony środowiska, ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz. U. z 2013 poz. 1232 ze zm.),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 poz. 627 ze zm.),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015 poz. 782 ze zm.),
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 poz. 406 ze zm.),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2014 poz. 1118 ze zm.),
- ustawa z 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 poz. 987 ze zm.),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 poz. 642 ze zm.),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2015 poz. 1446 ze zm.).

Literatura i wybrane dokumenty programowe:

- Raport Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989,
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami na lata 2013–2016,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013,
- Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na Lata 2004-2020,
- Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego" na lata 2004–2013,
- Program Operacyjny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – „Dziedzictwo Kulturowe",
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie,
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

- Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2020,
- Aktualizacja strategii rozwoju województw Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, 2011 r.,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020,
- Plan Zagospodarowania Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 2003 r.,
- Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2013-2016,
- Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego,
- Strategia Rozwoju Powiatu Brodnickiego na lata 2014-2022,
- Strategia Rozwoju Gminy Brodnica na lata 2007 – 2015,
- Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brodnica,
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy wiejskiej Brodnica,
- Plany odnowy lub rozwoju miejscowości na terenie gminy Brodnica,
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Tom XI, Powiat Brodnicki, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk,
- Diecezja Toruńska historia i teraźniejszość, tom III – dekanat brodnicki, praca zbiorowa pod redakcją ks. S. Kardiasza, Toruń, 1998 r.,
- Gminny Program opieki nad zabytkami poradnik metodyczny, Poradnik prawny Konserwatora Zabytków, Kurier Konserwatorski,
- Wytyczne opracowywania karty adresowej zabytku nieruchomego, Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Warszawa, 2011 r.

Dostępne strony internetowe:

www.sejm.gov.pl
www.natura2000.gdos.gov.pl
www.geoserwis.gdos.gov.pl/mapy
www.mir.gov.pl
www.interreg.gov.pl
www.funduszngo.pl
www.kongreskultury.pl
www.brodnica.ug.gov.pl
www.powiat.brodnica.net
www.brodnica.com.pl
www.lapidaria.wikidot.pl
www.stat.gov.pl
www.geoportal.gov.pl
www.wikimapia.org
www.mkidn.gov.pl
www.minrol.gov.pl
www.partnerstwopublicznoprywatne.info
www.bip.brodnica.ug.gov.pl
www.biblioteka.brodnica.pl
www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl
www.brodnica-online.pl
www.rajdgrunwaldzki.zhp.pl

Materiały w posiadaniu Urzędu Gminy w Brodnicy:

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Brodnica,
- Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego dla gminy Brodnica.

Materiały przekazane przez instytucje:

- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu
  wykaz zabytków nieruchomych z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

SPIS RYCIN

Ryc. 1. Położenie Powiatu Brodnickiego na tle kraju 6
Ryc. 2. Położenie Powiatu Brodnickiego na tle Województwa Kujawsko-Pomorskiego 6
Ryc. 3. Położenie Gminy Brodnica na tle Powiatu Brodnickiego 6
Ryc. 4. Obszary chronione przyrodniczo na terenie Gminy Brodnica 8
Ryc. 5. Walory przyrodniczo-turystyczne (fragment planszy) 18
Ryc. 6. Ważniejsze miejscowości Gminy Brodnica 27
Ryc. 7. Cielęta, 1911 r. 28
Ryc. 8. Gorczenica, 1911 r. 29
Ryc. 9. Opalenica, 1944 r. 32
Ryc. 10. Szabda, 1911 r. 33
Ryc. 11. Szczuka, 1911 r. 33
Ryc. 12. Orientacyjna lokalizacja grodzisk wczesnośredniowiecznych Od lewej: Karbowo, Szczuka 35
Ryc. 13. Lokalizacja ważniejszych stanowisk archeologicznych na terenie gminy Brodnica z uwzględnieniem ich liczby 54

SPIS TABEL

Tabela 1. Wykaz zabytków nieruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, gmina Brodnica 47
Tabela 2. Wykaz zabytków ruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, gmina Brodnica 49
Tabela 3. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków (bez zabytków archeologicznych) z terenu gminy Brodnica 52
Tabela 4. Nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu gminy Brodnica 53
Tabela 5. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brodnica 56
Tabela 6. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy Brodnica 61
Tabela 7. Przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki 66
Tabela 8. Szacowane koszty realizacji Programu 75

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Wykres ilustrujący obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków (ze stanowiskami archeologicznymi w rejestrze zabytków) z terenu gminy Brodnica53

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 1. Poniatówka w Bobrowiskach z roku 1936 36
Fot. 2. Poniatówka w Bobrowiskach z roku 1936 36
Fot. 3. Park dworski 37
Fot. 4. Kościół p.w. Św. Mikołaja 37
Fot. 5. Park dworski 38
Fot. 6. Poniatówka z roku 1937 38
Fot. 7. Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego 39
Fot. 8. Komora celna 39
Fot. 9. Gołębnik 41
Fot. 10. Gorzelnia 41
Fot. 11. Obora 42
Fot. 12. Stodoła 42
Fot. 13. Most drogowy 42
Fot. 14. Wiadukt kolejowy 42
Fot. 15. Kościół p.w. Św. Bartłomieja 43
Fot. 16. Stodoła z 1938 roku 43
Fot. 17. Pałac 4 ćw. XX wieku 44
Fot. 18. Spichlerz 1916r. 44
Fot. 19. Most blachownicowy 44
Fot. 20. Budynek szkoły 44
Fot. 21. Chata podcieniowa 45
Fot. 22. Plebania 45
Fot. 23. Most kolejowy 46
Fot. 24. Przepust wodny 46

XIII. ANEKSY

Załącznik nr 1

Zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

(Źródło: Wykaz zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przekazany przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu 13 października 2014 r., uzgodniony ostatecznie przez Konserwatora pismem z dnia 10 marca 2015 r.)

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr	Nr ewid. dz.	Uwagi
1	Bartniki	Dom	1916 r.	13	76	
2	Bartniki	Kapliczka	pocz. XIX w.		71/1	
3	Bobrowiska	Poniatówka	1936 r.	2	435/2	
4	Bobrowiska	Chlew	1936 r.	2	435/2	
5	Bobrowiska	Poniatówka	1936 r.	6	437/18	
6	Bobrowiska	Chlew	1936 r.	6	437/18	
7	Cielęta	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego		9	94/5, 94/1, 94/2	
8	Cielęta	Dom	pocz. XX w.	9	23/2	
9	Cielęta	Obora	1909 r.	9	23/2	
10	Cielęta	Szkoła	1899 r.	15	28	
11	Cielęta	Dom	pocz. XX w.	29	86/4	
12	Cielęta	Dom	XIX / XX w.	35	48/2	
13	Cielęta	Dom	XIX / XX w.	36	43/2	
14	Cielęta	Dom	XIX / XX w.	37	44/1	
15	Cielęta	Obora	XIX / XX w.	37	44/1	
16	Cielęta	Kuźnia	XIX / XX w.	38	94/5	
17	Cielęta	Park dworski	XIX / XX w.	38	94/5	
18	Cielęta	Spichlerz w zespole folwarcznym	XIX / XX w.	38	94/5	
19	Cielęta	Chlew w zespole folwarcznym	XIX / XX w.	38	94/5	
20	Cielęta	Chlew w zespole folwarcznym	XIX / XX w.	38	94/5	
21	Cielęta	Obora w zespole folwarcznym	XIX / XX w.	38	94/5	
22	Cielęta	Cmentarz przykościelny z kapliczką, krzyżem, studnią i ogrodzeniem			97/1	nr rej. A/228 z 01.06.1987
23	Cielęta	Kościół p.w. Św. Mikołaja			97/1	nr rej. A/371 z 04.11.1931
24	Drużyny	Dworzec kolejowy	1900 r.	111	320/2	
25	Drużyny	Dom kolejowy	1900 r.	112	320/2	
26	Drużyny	Budynek gospodarczy	1900 r.	112	320/2	
27	Dzierżno	Poniatówka	1937 r.	9	9	
28	Dzierżno	Poniatówka	1937 r.	11	32	
29	Dzierżno	Kapliczka	pocz. XX w.		55	
30	Dzierżno	Park dworski	XIX w.		54	
31	Gorczenica	Dom	I poł. XX w.	1	232/3	
32	Gorczenica	Budynek gospodarczy	I poł. XX w.	1	232/3	
33	Gorczenica	Dom	pocz. XX w.	23	67/13, 66/6	
34	Gorczenica	Szkoła	XIX / XX w.	24	23/7	
35	Gorczenica	Dom	I. 20-te XX w.	28	139	
36	Gorczenica	Dom	pocz. XX w.	42	93	
37	Gorczenica	Dom	pocz. XX w.	44	164	

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr	Nr ewid. dz.	Uwagi
38	Gorczenica	Szkoła	pocz. XX w.	52	105	
39	Gorczenica	Dom	pocz. XX w.	55	107	
40	Gorczenica	Poniatówka	1936 r.	56	57	
41	Gorczenica	Poniatówka	1936 r.	64	60/3	
42	Gorczenica	Poniatówka	1936 r.	68	5/6	
43	Gorczenica	Poniatówka	1936 r.	70	17	
44	Gorczenica	Poniatówka	1936 r.	78	39/2	
45	Gorczenica	Stodoła	1936 r.	78	39/2	
46	Gorczenica	Dom	I. 20-te XX w.	82	129/3	
47	Gorczenica	Cmentarz przykościelny	XIV w.	83	22/1	
48	Gorczenica	Dom pogrzebowy parafii rzymsko-katolickiej	XIX / XX w.	83	22/1	
49	Gorczenica	Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	I poł. XIV w.	83	22/1	nr rej A/358 z 13.07.1936
50	Gorczenica	Ogrodzenie cmentarza przykościelnego	II poł. XIX w.	83	22/1	
51	Gorczenica	Plebania	XIX / XX w.	83	18/16	
52	Gorczenica	Kapliczka	pocz. XX w.		12	
53	Gorczenica	Cmentarz ewangelicki	k. XIX w.		142	
54	Gorczenica	Cmentarz choleryczny	k. XIX w.			
55	Gorczenica	Cmentarz parafialny	1950 r.		43	
56	Gorczenica-Pisak	Komora celna	4 ćw. XIX w.	41	175	
57	Gorczenica-Pisak	Karczma	pocz. XX w.	40	173/12	
58	Gorczeniczka	Dom	1922 r.	1	141/3	
59	Gorczeniczka	Obora	1922 r.	1	141/3	
60	Gorczeniczka	Dom	1911 r.	5	184/3	
61	Gorczeniczka	Dom	1911 r.	9	152	
62	Gorczeniczka	Dom	1911 r.	12	126	
63	Gorczeniczka	Dom	1911 r.	13	125	
64	Gorczeniczka	Dom	1924 r.	14	95	
65	Gorczeniczka	Dom	I. 20-te XX w.	15	96	
66	Gortatowo	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego	XIX / XX w.		33/2/3, 36/1/5/8/9/10	
67	Gortatowo	Poniatówka	1936 r.	25	53	
68	Gortatowo	Stodoła	1936 r.	25	53	
69	Gortatowo	Poniatówka	1936 r.	34	7	
70	Gortatowo	Kapliczka	pocz. XX w.	18/1		
71	Gortatowo	Park dworski	XIX w.		33/2/3, 36/8/9/10	
72	Gortatowo	Cmentarz rodowy z 1870 r.			18/1	
73	Karbowo	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego		44	157/23, 157/4	
74	Karbowo	Dom	pocz. XX w.	36	74/5	
75	Karbowo	Chlewnia w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
76	Karbowo	Dwór	XVIII / XIX w.	44	157/23	nr rej. A/941 z 02.02.1988
77	Karbowo	Chlewnia w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
78	Karbowo	Gołębnik w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr	Nr ewid. dz.	Uwagi
79	Karbowo	Gorzelnia w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
80	Karbowo	Kuźnia	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
81	Karbowo	Obora w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
82	Karbowo	Stodoła ob. suszarnia w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
83	Karbowo	Park dworski		44	157/23	
84	Karbowo	Spichlerz ob. magazyn zbożowy	4 ćw. XIX w.	45	157/23	
85	Karbowo	Spichlerz, ob. magazyn paszowy w zespole folwarcznym	przed 1804 r.	44	157/23	
86	Karbowo	Stajnia, ob. magazyn w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
87	Karbowo	Ogrodzenie zespołu podworskiego	4 ćw. XIX w.	44	157/23	
88	Karbowo	Stodoła w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	44	157/21	
89	Karbowo	Kapliczka	I. 30-te XX w.		782	
90	Karbowo	Kapliczka	I. 40-te XX w.		100	
91	Karbowo	Szkoła	4 ćw. XIX w.	8	218/10	
92	Karbowo	Dom	pocz. XX w.	83	444/2	
93	Karbowo	Dom	pocz. XX w.	7	167/1	
94	Karbowo	Dom	pocz. XX w.	16	140	
95	Karbowo	Dom	k. XIX w.	54	153/2	
96	Kominy (Wapno)	Park dworski	XIX w.		247/14/21	
97	Kominy	Szkoła	pocz. XX w.	1	64	
98	Kominy	Dom		5	52	
99	Kominy	Strażnica	pocz. XX w.	10	26/4	
100	Kominy	Kapliczka	1916 r.		22/1	
101	Kominy	Kapliczka	1948 r.		77	
102	Kominy	Cmentarz ewangelicki	I poł. XIX w.		66	
103	Kozi róg	Chlew w zabudowie folwarcznej	XIX / XX w.	11	34/5	
104	Kozi róg	Dwór	XIX / XX w.	11	34/5	
105	Kozi róg	Park dworski	k. XIX w.	11	34/5	
106	Kozi róg	Kapliczka	I poł. XX w.		4/15	
107	Kruszynki	Dróżnicówka	4 ćw. XIX w.	47a	100/3	
108	Kruszynki	Kapliczka	1946 r.		33/2	
109	Kruszynki	Most drogowy	1 ćw. XX w.		100/4	
110	Kruszynki	Przepust wodny	4 ćw. XIX w.		46/2	
111	Kruszynki	Wiadukt kolejowy	1 ćw. XX w.		46/2	
112	Moczadła	Dom	XIX / XX w.	50	30	
113	Moczadła	Obora	XIX / XX w.	50	30	
114	Moczadła	Dom	XIX / XX w.	51	28	
115	Moczadła	Kapliczka	pocz. XX w.		33/3	
116	Mszano	Kościół p.w. Św. Bartłomieja	1906-1907 r.	29	266/2	nr rej. A/1650 z 28.11.2013
117	Mszano	Cmentarz przykościelny	pocz. XX w.		266/2	
118	Mszano	Cmentarz parafialny	pocz. XX w.		130/1/2	
119	Mszano	Plebania	1870 r.	29	266/2	
120	Mszano	Organistówka	pocz. XX w.	29	266/2	
121	Mszano	Pomnik poległych	pocz. XX w.	29	266/2	

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr	Nr ewid. dz.	Uwagi
		1914-1918				
122	Mszano	Dom	poł XIX w.	4	95/2	
123	Mszano	Dwór	XIX / XX w.	13	226/7	
124	Mszano	Dom	XIX / XX w.	21	125/1	
125	Mszano	Szkoła	pocz. XX w.	22	208/1	
126	Mszano	Dom	pocz. XX w.	26	205	
127	Mszano	Karczma	pocz. XX w.	35	193	
128	Mszano	Dom	XIX / XX w.	38	114/1	
129	Mszano	Dom pracowników leśnictwa	1904 r.	58	309, 310	
130	Mszano	Stodoła	k. XIX w.	58	309, 310	
131	Mszano	Chlew	1904 r.	59	728/5	
132	Mszano	Stodoła	1904 r.	59	728/5	
133	Mszano	Leśniczówka	1938 r.	60	7250/7	
134	Mszano	Chlew	1938 r.	60	7250/7	
135	Mszano	Stodoła	1938 r.	60	7250/7	
136	Mszano	Stodoła z częścią gospodarczą	1938 r.	60	7250/6	
137	Mszano	Leśniczówka	1938 r.	61	7250/6	
138	Mszano	Chlew	1938 r.	61	7250/6	
139	Mszano	Stodoła	1938 r.	61	7250/6	
140	Mszano	Kapliczka św. Jana Nepomucena	pocz. XX w.		141/1	
141	Mszano	Kapliczka	k. XIX w.		74/1	
142	Niewierz	Dwór	k. XIX w.	23b	140/1	
143	Niewierz	Park dworski	XIX w.		140/1/2	
144	Niewierz	Cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.		77	
145	Niewierz	Dom	pocz. XX w.	22	66	
146	Niewierz	Szkoła	1 ćw. XX w.	27	68/3	
147	Niewierz	Kapliczka	pocz. XX w.		113/1	
148	Nowy dwór	Dom	1913 r.	9	105/1	
149	Nowy dwór	Dom	1936 r.	11	52/1, 53/1	
150	Nowy dwór	Budynek gospodarczy	1936 r.	11	52/1	
151	Nowy dwór	Szkoła	1912 r.	14	65/3	
152	Nowy dwór	Kapliczka	1869 r.		57	
153	Nowy dwór	Kapliczka	pocz. XX w.		7287/1	
154	Opalenica	Park dworski	XIX w.		49/17	
155	Podgórz	Obora	k. XIX w.	18	53/8	
156	Przydatki	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego	4 ćw. XIX w.		81/2/12, 86/1, 87/4	
157	Przydatki	Pałac	4 ćw. XIX w.		81/2	nr rej. A/541 z 29.01.1988
158	Przydatki	Park przypałacowy	4 ćw. XIX w.		81/2	nr rej. A/943 z 14.12.1989
159	Przydatki	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	4 ćw. XIX w.		81/12	nr rej. A/943 z 14.12.1989
160	Sobiesierzno	Dwór	2 poł. XIX w.	8	58/10	
161	Sobiesierzno	Park dworski	XIX w.		58/10	
162	Sobiesierzno	Chlew	2 poł. XIX w.	8	58/11	
163	Sobiesierzno	Obora	2 poł. XIX w.	8	58/11	
164	Sobiesierzno	Dom	pocz. XX w.	11	9/2	
165	Sobiesierzno	Kapliczka	pocz. XX w.		58/23	
166	Szabda	Most blachownicowy na rzece Drwęca – na granicy z miastem Brodnica				nr rej. A/1351 z 22.11.1988

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Nr	Nr ewid. dz.	Uwagi
167	Szabda	Szkoła	1 ćw. XX w.	63	102/4	
168	Szabda	Dom	pocz. XX w.	65	101	
169	Szabda	Dom	pocz. XX w.	72	64	
170	Szabda	Dom	1910 r.	74	57	
171	Szabda	Obora	1910 r.	74	57	
172	Szabda	Dom	1918 r.	89	87	
173	Szabda	Leśniczówka	1923 r.	110	7247/4	
174	Szabda	Stajnia	XIX / XX w.	110	7247/4	
175	Szabda	Kapliczka	pocz. XX w.		30/1	
176	Szabda	Kapliczka NMP	pocz. XX w.		158/1	
177	Szczuka	Kościół p.w. Św. Fabiana i Sebastiana	1 poł. XIV w.	86	341	nr rej. A/364 z 13.07.1936
178	Szczuka	Cmentarz przykościelny	XIV w.	86	341	
179	Szczuka	Kapliczka Jezusa na cmentarzu przykościelnym	pocz. XX w.	86	341	
180	Szczuka	Kapliczka Marii Panny na cmentarzu przykościelnym	pocz. XX w.	86	341	
181	Szczuka	Ogrodzenie cmentarza przykościelnego	4 ćw. XIX w.	86	341	
182	Szczuka	Plebania	1880-1882 r.	86	124	
183	Szczuka	Cmentarz parafialny	1920 r.		119	
184	Szczuka	Chata podcieniowa	k. XVIII w.	75	75	nr rej. A/1279 z 04.06.1955
185	Szczuka	Pomnik poległych w I Wojnie Światowej	1914-1918 r.		341	nr rej B/258 z 01.12.2010
186	Szczuka	Poczta	pocz. XX w.	17	259/1	
187	Szczuka	Obora	1901 r.	31	254/2	
188	Szczuka	Chata	k. XVIII w	36	354	
189	Szczuka	Dom	pocz. XX w.	73	127/9	
190	Szczuka	Dom	pocz. XX w.	74	111/5	
191	Szczuka	Dom	poł. XIX w.	82	337/1	
192	Szczuka	Dom	pocz. XX w.	87	117	
193	Szczuka	Budynek gospodarczy	pocz. XX w.	87	117	
194	Szczuka	Kapliczka	pocz. XX w.		186	
195	Szymkowo	Dom	pocz. XX w.	11	30/1	
196	Szymkowo	Obora	pocz. XX w.	11	30/1	
197	Szymkowo	Szkoła	pocz. XX w.	13	50/2	
198	Szymkowo	Obora	1913 r.	19	56/2	
199	Szymkowo	Kapliczka	1 poł. XX w.		54/1	
200	Szymkowo	Kapliczka	pocz. XX w.		97/4	
201	Tama Brodzka	Dworzec kolejowy	1887 r.	1	529/6	
202	Tama Brodzka	Dróżnicówka	4 ćw. XIX w.	2	625	
203	Tama Brodzka	Zajazd	4 ćw. XIX w.	3	626	
204	Tama Brodzka	Dom kolejowy	1887 r.	4	623	
205	Tama Brodzka	Przepust wodny	4 ćw. XIX w.		613	
206	Tama Bodzka	Most kolejowy	4 ćw. XIX w.		613	
207	Tywola	Zajazd Tivoli	ok. 1910 r.	102	18	

Załącznik nr 2

Zabytki archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków
(Źródło: na podstawie wykazu zabytków archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przekazanego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu 13 października 2014 r.)

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
35-51	16	Cielęta	001	Osada		PŚ
35-51	16	Cielęta	001	Osada		CZASY NOW.
35-51	17	Cielęta	002	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-51	17	Cielęta	002	Ślad osadnictwa		PŚ
35-51	17	Cielęta	002	Osada		CZASY NOW.
35-51	18	Cielęta	003	Osada		CZASY NOW.
35-51	18	Cielęta	003	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	19	Cielęta	004	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	20	Cielęta	005	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-51	21	Cielęta	006	Osada		CZASY NOW.
35-51	22	Cielęta	007	Osada		CZASY NOW.
35-51	23	Cielęta	008	Osada		OR
35-51	23	Cielęta	008	Osada		WŚ IX - X w.
35-51	24	Cielęta	009	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	25	Cielęta	010	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	26	Cielęta	011	Osada		CZASY NOW.
35-51	27	Cielęta	012	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-51	27	Cielęta	012	Ślad osadnictwa		NEOLIT
35-51	28	Cielęta	013	Ślad osadnictwa		WEB
35-51	28	Cielęta	013	Osada		HA - LA
35-51	28	Cielęta	013	Osada		WŚ
35-51	65	Cielęta	014	Obozowisko		EP. KAMIENIA
35-51	66	Cielęta	015	Ślad osadnictwa		WEB
35-51	67	Cielęta	016	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	68	Cielęta	017	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	69	Cielęta	018	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	70	Cielęta	019	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	72	Cielęta	020	Osada		LA - OR
35-51	73	Cielęta	021	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-51	75	Cielęta	022	Osada		HA - LA
35-51	85	Cielęta	023	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-51	86	Cielęta	024	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	86	Cielęta	024	Osada		CZASY NOW.
35-51	87	Cielęta	025	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-51	88	Cielęta	026	Osada		CZASY NOW.
35-52	5	Cielęta	027	Ślad osadnictwa	KAK (?)	NEOLIT
35-52	5	Cielęta	027	Ślad osadnictwa		WŚ
35-52	6	Cielęta	028	Ślad osadnictwa		HA - LA (?)
35-52	6	Cielęta	028	Ślad osadnictwa		WŚ
35-52	16	Cielęta	029	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-52	16	Cielęta	029	Ślad osadnictwa		PŚ
35-52	16	Cielęta	029	Ślad osadnictwa	KCS	SCHN

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
35-52	18	Cielęta	030	Osada		HA - LA
35-52	18	Cielęta	030	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-52	19	Cielęta	031	Osada		PŚ
35-52	19	Cielęta	031	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-52	20	Cielęta	032	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-52	21	Cielęta	033	Ślad osadnictwa		WŚ
35-52	21	Cielęta	033	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-52	22	Cielęta	034	Osada		PŚ
35-52	22	Cielęta	034	Ślad osadnictwa		HA - LA (?)
35-52	23	Cielęta	035	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-52	23	Cielęta	035	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-52	24	Cielęta	036	Osada		CZASY NOW.
35-52	24	Cielęta	036	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-52	25	Cielęta	037	Osada		HA - LA
35-52	26	Cielęta	038	Ślad osadnictwa		PŚ
35-52	26	Cielęta	038	Osada		WŚ
35-52	26	Cielęta	038	Ślad osadnictwa		OR
35-52	26	Cielęta	038	Osada		HA - LA
35-52	26	Cielęta	038	Ślad osadnictwa	KAK	NEOLIT
35-52	27	Cielęta	039	Ślad osadnictwa		HA - LA (?)
35-52	28	Cielęta	040	Osada		WŚ
35-52	28	Cielęta	040	Osada		CZASY NOW.
35-52	28	Cielęta	040	Ślad osadnictwa	ŁUŻ	HA - LA
35-52	29	Cielęta	041	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-52	30	Cielęta	042	Ślad osadnictwa		WŚ
35-52	31	Cielęta	043	Ślad osadnictwa		WŚ (?)
35-52	32	Cielęta	044	Osada		WŚ XII-XIII w.
35-51	32	Cielęta	044	Ślad osadnictwa	KAK (?)	NEOLIT
35-51	79	Cielęta Wybudowanie	001	Osada		PŚ
35-51	89	Cielęta Wybudowanie	002	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	90	Cielęta Wybudowanie	003	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	90	Cielęta Wybudowanie	003	Obozowisko		EP. KAMIENIA
35-51	91	Cielęta Wybudowanie	004	Osada		CZASY NOW.
35-51	92	Cielęta Wybudowanie	005	Ślad osadnictwa		WEB
35-51	92	Cielęta Wybudowanie	005	Osada		SCHN - WEB
35-51	92	Cielęta Wybudowanie	005	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-51	92	Cielęta Wybudowanie	005	Ślad osadnictwa		PŚ - CZASY NOW.
35-51	101	Cielęta Wybudowanie	006	Osada		WŚ XII w.
35-51	102	Cielęta Wybudowanie	007	Osada		CZASY NOW.

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
36-51	48	Dzierżno	001	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	48	Dzierżno	001	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-52	40	Dzierżno	002	Osada		PŚ
36-52	41	Dzierżno	003	Ślad osadnictwa		WŚ
36-52	41	Dzierżno	003	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
37-52	41	Dzierżno	004	Osada		CZASY NOW.
37-52	42	Dzierżno	005	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
37-52	42	Dzierżno	005	Osada		CZASY NOW.
37-52	43	Dzierżno	006	Ślad osadnictwa		HA - LA
37-52	43	Dzierżno	006	Osada		PŚ
37-52	43	Dzierżno	006	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
37-52	44	Dzierżno	007	Osada		WŚ
37-52	44	Dzierżno	007	Osada		PŚ
37-52	45	Dzierżno	008	Osada		CZASY NOW.
37-52	45	Dzierżno	008	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
37-52	45	Dzierżno	008	Ślad osadnictwa		OR
36-50	1	Gorczenica	001	Osada		HA - LA
36-50	1	Gorczenica	001	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	3	Gorczenica	002	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	3	Gorczenica	002	Osada		HA - LA
36-50	3	Gorczenica	002	Osada		OR
36-50	3	Gorczenica	002	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	5	Gorczenica	003	Osada		HA - LA
36-50	9	Gorczenica	006	Osada		OR
36-50	9	Gorczenica	006	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	10	Gorczenica	007	Osada		HA - LA
36-50	10	Gorczenica	007	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	11	Gorczenica	008	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	11	Gorczenica	008	Osada		HA - LA
36-50	12	Gorczenica	009	Osada		PŚ
36-50	12	Gorczenica	009	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	12	Gorczenica	009	Osada		HA-LA
36-50	12	Gorczenica	009	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	1	Gorczenica	010	Osada		PŚ
36-51	8	Gorczenica	011	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	8	Gorczenica	011	Osada		PŚ
36-51	8	Gorczenica	011	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-51	9	Gorczenica	012	Osada		PŚ
36-51	10	Gorczenica	013	Osada		PŚ
36-51	11	Gorczenica	014	Osada		PŚ
36-51	11	Gorczenica	014	Osada		OR
36-51	12	Gorczenica	015	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	13	Gorczenica	016	Obozowisko		WEB
36-51	13	Gorczenica	016	Osada		PŚ
36-51	37	Gorczenica	017	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	41	Gorczenica	018	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	50	Gorczenica	019	Osada		PŚ
36-51	51	Gorczenica	020	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	2	Gorczeniczka	019	Obozowisko	KAK	NEOLIT
36-50	2	Gorczeniczka	019	Ślad osadnictwa		NEOLIT (?)
36-50	2	Gorczeniczka	019	Osada		HA - LA
36-50	2	Gorczeniczka	019	Osada		CZASY NOW.
36-50	4	Gorczeniczka	001	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-50	4	Gorczeniczka	001	Ślad osadnictwa		HA - LA

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
36-50	22	Gorczeniczka	002	Ślad osadnictwa	KAK	NEOLIT
36-50	22	Gorczeniczka	002	Cmentarz (?)		HA - LA
36-50	23	Gorczeniczka	003	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-50	23	Gorczeniczka	003	Osada		HA - LA
36-50	23	Gorczeniczka	003	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	24	Gorczeniczka	004	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	24	Gorczeniczka	004	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-50	24	Gorczeniczka	004	Osada		HA - LA
36-50	25	Gorczeniczka	005	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-50	25	Gorczeniczka	005	Osada		WOR
36-50	25	Gorczeniczka	005	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	25	Gorczeniczka	005	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	30	Gorczeniczka	006	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	30	Gorczeniczka	006	Ślad osadnictwa		?
36-50	31	Gorczeniczka	007	Osada		PŚ
36-50	31	Gorczeniczka	007	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	31	Gorczeniczka	007	Ślad osadnictwa		WEB
36-50	31	Gorczeniczka	007	Osada		HA - LA
36-50	31	Gorczeniczka	007	Osada		OR
36-50	32	Gorczeniczka	008	Osada		HA - LA
36-50	32	Gorczeniczka	008	Osada		OR
36-50	32	Gorczeniczka	008	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	33	Gorczeniczka	009	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	34	Gorczeniczka	010	Osada		WŚ
36-50	35	Gorczeniczka	011	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-50	35	Gorczeniczka	011	Osada		PŚ
36-50	36	Gorczeniczka	012	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	37	Gorczeniczka	013	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	37	Gorczeniczka	013	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	37	Gorczeniczka	013	Ślad osadnictwa		OR
36-50	37	Gorczeniczka	013	Osada		HA - LA
36-50	37	Gorczeniczka	013	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	38	Gorczeniczka	014	Obozowisko		WEB
36-50	38	Gorczeniczka	014	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	38	Gorczeniczka	014	Obozowisko	KPL	NEOLIT
36-50	38	Gorczeniczka	014	Cmentarz	ŁUŻ	IV - V EB
36-50	38	Gorczeniczka	014	Osada		OR
36-50	38	Gorczeniczka	014	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	39	Gorczeniczka	015	Osada (?)	?	?
36-50	40	Gorczeniczka	016	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	40	Gorczeniczka	016	Osada		HA - LA
36-50	40	Gorczeniczka	016	Osada		PŚ
36-50	40	Gorczeniczka	016	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	41	Gorczeniczka	017	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	41	Gorczeniczka	017	Osada		PŚ
36-50	42	Gorczeniczka	018	Osada		PŚ
36-50	42	Gorczeniczka	018	Osada		WŚ
36-50	90	Gorczeniczka	019	?	?	?
36-50	91	Gorczeniczka	020	?	?	?
36-50	92	Gorczeniczka	021	?	?	?
36-51	2	Gorczeniczka	022	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	3	Gorczeniczka	023	Ślad osadnictwa		PŚ
36-51	3	Gorczeniczka	023	Osada		OR
36-51	4	Gorczeniczka	024	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
36-51	5	Gorczeniczka	025	Osada		HA - LA
36-51	6	Gorczeniczka	016	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-51	6	Gorczeniczka	016	Obozowisko		SCHN - WEB
36-51	7	Gorczeniczka	027	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-51	7	Gorczeniczka	027	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	15	Gorczeniczka	028	Osada		HA - LA
36-51	15	Gorczeniczka	028	Cmentarz		SCHN - WEB
36-51	21	Gorczeniczka	029	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-51	21	Gorczeniczka	029	Osada		PŚ
36-51	22	Gorczeniczka	030	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-51	22	Gorczeniczka	030	Ślad osadnictwa		WEB
36-51	22	Gorczeniczka	030	Ślad osadnictwa		PŚ
36-51	23	Gorczeniczka	031	Osada		CZASY NOW.
36-52	35	Gortatowo	001	Osada		WŚ
36-52	36	Gortatowo	002	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-52	37	Gortatowo	003	Osada		CZASY NOW.
36-52	38	Gortatowo	004	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-52	38	Gortatowo	004	Ślad osadnictwa		WŚ
36-52	39	Gortatowo	005	Osada		CZASY NOW.
34-51	1	Karbowo	001	Grodzisko		PŚ XV-XVI w.
34-51	5	Karbowo	002	Osada		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	5	Karbowo	002	Punkt osadniczy		WŚ
34-51	6	Karbowo	003	Punkt osadniczy (?)	?	?
34-51	7	Karbowo	004	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	8	Karbowo	005	Punkt osadniczy		EP. KAMIENIA
34-51	9	Karbowo	006	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	9	Karbowo	006	Punkt osadniczy		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	10	Karbowo	007	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	11	Karbowo	008	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	11	Karbowo	008	Punkt osadniczy		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	12	Karbowo	009	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	13	Karbowo	010	Punkt osadniczy		PRADZIEJE
34-51	13	Karbowo	010	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	13	Karbowo	010	Punkt osadniczy		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	15	Karbowo	012	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	15	Karbowo	011	Punkt osadniczy		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	15	Karbowo	012	Punkt osadniczy		OR
34-51	16	Karbowo	013	Punkt osadniczy		OR
34-51	16	Karbowo	013	Osada		PŚ
34-51	16	Karbowo	013	Osada		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	17	Karbowo	014	Punkt osadniczy		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-51	17	Karbowo	014	Punkt osadniczy		PŚ
34-51	17	Karbowo	014	Punkt osadniczy		PRADZIEJE
34-51	18	Karbowo	015	Osada		WŚ
34-51	19	Karbowo	016	Osada		NOWOŻYT-NOŚĆ

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
34-51	20	Karbowo	017	Osada		I OEB
34-51	44	Karbowo	000	Znalezisko luźne		NEOLIT
34-51	45	Karbowo	000	Znalezisko luźne		NEOLIT
34-51	46	Karbowo	000	Znalezisko luźne		NEOLIT
34-51	47	Karbowo	000	Znalezisko luźne		NEOLIT
35-50	13	Kominy	022	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-50	13	Kominy	022	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-50	14	Kominy	023	Obozowisko		MEZOLIT
35-50	14	Kominy	023	Cmentarz		OR
35-50	15	Kominy	024	Cmentarz		OR
35-50	16	Kominy	025	Osada		SCHN - WEB
35-50	16	Kominy	025	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	16	Kominy	025	Obozowisko		EP. KAMIENIA
35-50	17	Kominy	026	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	17	Kominy	026	Osada		OR
35-50	18	Kominy	027	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-50	18	Kominy	027	Ślad osadnictwa		OR
35-50	19	Kominy	028	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-50	19	Kominy	028	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	20	Kominy	029	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	20	Kominy	029	Ślad osadnictwa		OR
35-50	20	Kominy	029	Ślad osadnictwa		WEB
35-50	21	Kominy	030	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	21	Kominy	030	Osada		WEB
35-50	22	Kominy	031	Osada		CZASY NOW.
35-50	23	Kominy	032	Ślad osadnictwa		WEB
35-50	23	Kominy	032	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	23	Kominy	032	Osada		OR
35-50	24	Kominy	033	Osada		HA - LA
35-50	25	Kominy	034	Osada		HA - LA
35-50	42	Kominy	021	Osada	KPL	NEOLIT
36-50	6	Kominy	015	Osada		HA - LA
36-50	7	Kominy	016	Obozowisko	KPL	NEOLIT
36-50	7	Kominy	016	Osada		HA - LA
36-50	7	Kominy	016	Osada		WŚ
36-50	7	Kominy	016	Osada		PŚ
36-50	7	Kominy	016	Obozowisko		SCHN
36-50	8	Kominy	002	Osada		HA - LA
36-50	8	Kominy	002	Obozowisko		SCHN - WEB
36-50	8	Kominy	002	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	8	Kominy	002	Osada		PŚ
36-50	8	Kominy	002	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	13	Kominy	003	Osada		WŚ
36-50	14	Kominy	004	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	14	Kominy	004	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	15	Kominy	005	Osada		HA - LA
36-50	16	Kominy	006	Ślad osadnictwa	?	?
36-50	16	Kominy	006	Obozowisko	KPL	NEOLIT
36-50	16	Kominy	006	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	16	Kominy	006	Osada		HA - LA

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
36-50	16	Kominy	006	Osada		WŚ
36-50	17	Kominy	007	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	17	Kominy	007	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	17	Kominy	007	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-50	18	Kominy	008	Ślad osadnictwa		PŚ
36-50	18	Kominy	008	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-50	19	Kominy	009	Ślad osadnictwa		HA
36-50	19	Kominy	009	Osada		HA - LA
36-50	19	Kominy	009	Ślad osadnictwa		OR
36-50	19	Kominy	009	Osada		CZASY NOW.
36-50	20	Kominy	010	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	20	Kominy	010	Ślad osadnictwa		WEB
36-50	21	Kominy	011	Ślad osadnictwa		WŚ
36-50	21	Kominy	011	Osada		OR
36-50	21	Kominy	011	Ślad osadnictwa		HA-LA
36-50	21	Kominy	011	Ślad osadnictwa	KPL (?)	NEOLIT
36-50	21	Kominy	011	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	59	Kominy	012	Obozowisko		MEZOLIT (?)
36-50	59	Kominy	012	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	59	Kominy	012	Ślad osadnictwa	?	?
36-50	66	Kominy	013	Obozowisko		EP. KAMIENIA
36-50	66	Kominy	013	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-50	66	Kominy	013	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-50	68	Kominy	014	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-50	89	Kominy	016	Ślad osadnictwa		NEOLIT (?)
36-51	42	Kominy	017	Osada		HA - LA
36-51	42	Kominy	017	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	43	Kominy	018	Osada		CZASY NOW.
36-51	44	Kominy	019	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-51	44	Kominy	019	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	44	Kominy	019	Obozowisko		WEB
36-51	45	Kominy	020	Osada		PŚ
36-51	29	Kozi Róg	001	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	29	Kozi Róg	001	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	38	Kozi Róg	002	Ślad osadnictwa		HA-LA
36-51	38	Kozi Róg	002	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-50	108	Kruszynki	001	Osada		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-50	109	Kruszynki	002	Obozowisko		OR
34-50	110	Kruszynki	003	Osada		NOWOŻYT-NOŚĆ
34-50	110	Kruszynki	003	Punkt osadniczy		PŚ
34-50	110	Kruszynki	003	Osada		OR
34-50	110	Kruszynki	003	Osada		HA - LA
34-50	111	Kruszynki	004	Osada		HA - LA
34-50	112	Kruszynki	005	Punkt osadniczy		EP. KAMIENIA
34-51	38	Kruszynki	006	Punkt osadniczy	KPL	NEOLIT
34-51	42	Kruszynki	007	Punkt osadniczy	KPL(?)	NEOLIT (?)
35-51	71	Moczadło	001	Osada		HA - LA
35-51	71	Moczadło	001	Osada		CZASY NOW.
35-51	71	Moczadło	001	Osada		PŚ
35-51	71	Moczadło	001	Osada		WEB
35-51	74	Moczadło	002	Cmentarz		HA - LA

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
35-51	76	Moczadło	003	Osada		CZASY NOW.
35-51	77	Moczadło	004	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-51	78	Moczadło	005	Osada		CZASY NOW.
35-51	80	Moczadło	006	Ślad osadnictwa		WŚ XII w.
35-51	83	Moczadło	007	Osada		PŚ - CZASY NOW.
35-51	84	Moczadło	008	Osada		CZASY NOW.
35-50	6	Mszano	003	Osada		OR
35-50	7	Mszano	004	Osada		OR
35-50	7	Mszano	004	Osada		HA - LA
35-50	8	Mszano	005	Ślad osadnictwa		OR
35-50	26	Mszano	006	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-50	26	Mszano	006	Osada		WEB
35-50	26	Mszano	006	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	27	Mszano	007	Osada		CZASY NOW.
35-50	28	Mszano	008	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	28	Mszano	008	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-50	28	Mszano	008	Osada		OR
35-50	29	Mszano	009	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	30	Mszano	010	Osada		CZASY NOW.
35-50	31	Mszano	011	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	32	Mszano	012	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	33	Mszano	013	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	43	Mszano	001	Cmentarz (?)		NEOLIT
35-50	44	Mszano	002	Cmentarz	KAK	NEOLIT
35-50	45	Mszano	014	Obozowisko		MEZOLIT
35-50	45	Mszano	014	Cmentarzysko		MEZOLIT
35-50	45	Mszano	014	Cmentarzysko	KAK	NEOLIT
35-50	45	Mszano	014	Cmentarzysko	KPL	NEOLIT
35-50	45	Mszano	014	Osada		IOEB
34-51	39	Nowy Dwór	039	Punkt osadniczy		SCHN I OEB
34-52	45	Nowy Dwór	001	Ślad osadnictwa		WEB
34-52	45	Nowy Dwór	001	Ślad osadnictwa		WŚ
34-52	45	Nowy Dwór	001	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	46	Nowy Dwór	002	Osada		CZASY NOW.
34-52	47	Nowy Dwór	003	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	47	Nowy Dwór	003	Ślad osadnictwa	KPL	NEOLIT
34-52	53	Nowy Dwór	004	Osada		WEB
34-52	53	Nowy Dwór	004	Osada		WŚ
34-52	53	Nowy Dwór	004	Osada		CZASY NOW.
34-52	54	Nowy Dwór	005	Ślad osadnictwa		WEB
34-52	54	Nowy Dwór	005	Ślad osadnictwa		OR
34-52	54	Nowy Dwór	005	Ślad osadnictwa		WŚ
34-52	55	Nowy Dwór	006	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	56	Nowy Dwór	007	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	57	Nowy Dwór	008	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
34-52	57	Nowy Dwór	008	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	58	Nowy Dwór	009	Ślad osadnictwa		WEB
34-52	59	Nowy Dwór	010	Osada		CZASY NOW.
34-52	60	Nowy Dwór	011	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	61	Nowy Dwór	012	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	62	Nowy Dwór	013	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
34-52	62	Nowy Dwór	013	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
34-52	63	Nowy Dwór	014	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	64	Nowy Dwór	015	Ślad osadnictwa		WEB
34-52	64	Nowy Dwór	015	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	65	Nowy Dwór	016	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	66	Nowy Dwór	017	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	66	Nowy Dwór	017	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	67	Nowy Dwór	018	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	68	Nowy Dwór	019	Ślad osadnictwa		MEZOLIT (?)
34-52	68	Nowy Dwór	019	Osada		CZASY NOW.
34-52	69	Nowy Dwór	020	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	70	Nowy Dwór	021	Ślad osadnictwa		HA - LA
34-52	71	Nowy Dwór	022	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	71	Nowy Dwór	022	Ślad osadnictwa		OR
34-52	72	Nowy Dwór	023	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
34-52	72	Nowy Dwór	023	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	73	Nowy Dwór	024	Ślad osadnictwa		OR
34-52	73	Nowy Dwór	024	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	74	Nowy Dwór	025	Ślad osadnictwa		OR
34-52	88	Nowy Dwór	026	Ślad osadnictwa	KPL	NEOLIT
34-52	88	Nowy Dwór	026	Ślad osadnictwa		WŚ
34-52	89	Nowy Dwór	027	Osada	KPL (?)	WEB (?)
34-52	89	Nowy Dwór	027	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	90	Nowy Dwór	028	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	91	Nowy Dwór	029	Ślad osadnictwa		PŚ
34-52	92	Nowy Dwór	030	Ślad osadnictwa		PŚ
34-52	93	Nowy Dwór	031	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
34-52	93	Nowy Dwór	031	Ślad osadnictwa		WEB
34-52	119	Nowy Dwór	032	Ślad osadnictwa		NEOLIT (?)
34-52	120	Nowy Dwór	033	Ślad osadnictwa		PŚ
34-52	121	Nowy Dwór	034	Ślad osadnictwa		PŚ
34-52	121	Nowy Dwór	034	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	93	Nowy Dwór	035	Osada		WŚ
35-51	93	Nowy Dwór	035	Ślad osadnictwa		PŚ
35-51	93	Nowy Dwór	035	Osada		OR
35-51	96	Nowy Dwór	036	Osada		CZASY NOW.
35-51	97	Nowy Dwór	037	Ślad osadnictwa		II - III EB
35-51	98	Nowy Dwór	038	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	26	Opalenica	002	Osada		WŚ
36-51	27	Opalenica	003	Osada		OR
36-51	28	Opalenica	004	Ślad osadnictwa		HA - LA
36-51	28	Opalenica	004	Osada		WŚ
36-51	33	Opalenica	005	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	33	Opalenica	005	Ślad osadnictwa		PŚ
36-51	33	Opalenica	005	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	34	Opalenica	006	Ślad osadnictwa		OR
36-51	34	Opalenica	006	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	52	Opalenica	001	Znalezisko luźne		OR
36-51	35	Przydatki	001	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	36	Przydatki	002	Osada		PŚ
36-51	49	Przydatki	003	Ślad osadnictwa		PŚ
36-52	42	Sobiesierzno	001	Ślad osadnictwa		WŚ
36-52	42	Sobiesierzno	001	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
36-52	43	Sobiesierzno	002	Osada		CZASY NOW.
36-52	44	Sobiesierzno	003	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-52	45	Sobiesierzno	004	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-52	80	Sobiesierzno	005	Ślad osadnictwa		OR
36-52	80	Sobiesierzno	005	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-50	1	Szabda	001	Cmentarz		HA - LA
35-50	1	Szabda	001	Cmentarz		WŚ IX-XII w.
35-50	1	Szabda	001	Ślad osadnictwa		WEB
35-50	2	Szabda	002	Osada	KPL	NEOLIT
35-50	2	Szabda	002	Ślad osadnictwa		WEB
35-50	3	Szabda	003	Osada		CZASY NOW.
35-50	4	Szabda	004	Osada		CZASY NOW.
35-50	4	Szabda	004	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-50	4	Szabda	004	Osada		HA - LA
35-50	4	Szabda	004	Ślad osadnictwa		PŚ
35-50	5	Szabda	005	Cmentarz		HA - LA
35-50	5	Szabda	005	Osada		OR
35-50	5	Szczuka	005	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-51	29	Szczuka	005	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	30	Szczuka	006	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	31	Szczuka	007	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-51	32	Szczuka	008	Osada		WŚ
35-51	33	Szczuka	009	Cmentarz		LA - OR
35-51	34	Szczuka	010	Osada		HA - LA
35-51	34	Szczuka	010	Osada		CZASY NOW.
35-51	35	Szczuka	011	Osada		HA - LA
35-51	35	Szczuka	011	Osada		CZASY NOW.
35-51	36	Szczuka	012	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
35-51	36	Szczuka	012	Osada		WŚ X-XII w.
35-51	37	Szczuka	013	Osada		WŚ X-XII w.
35-51	38	Szczuka	014	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	39	Szczuka	015	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	40	Szczuka	016	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-51	41	Szczuka	017	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	41	Szczuka	017	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	42	Szczuka	018	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	43	Szczuka	019	Osada		WŚ XII w.
35-51	44	Szczuka	020	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	45	Szczuka	021	Ślad osadnictwa		OR
35-51	45	Szczuka	021	Osada		WŚ
35-51	46	Szczuka	022	Osada		HA - LA
35-51	47	Szczuka	023	Osada		WŚ
35-51	48	Szczuka	024	Osada		WŚ
35-51	48	Szczuka	024	Osada		PŚ
35-51	48	Szczuka	024	Osada		CZASY NOW.
35-51	49	Szczuka	001	Grodzisko		WŚ XI-XII w.
35-51	50	Szczuka	025	Osada		WŚ
35-51	51	Szczuka	026	Osada		WŚ XI-XII w.
35-51	52	Szczuka	027	Osada		CZASY NOW.
35-51	52	Szczuka	027	Osada		WŚ
35-51	53	Szczuka	028	Osada		CZASY NOW.
35-51	53	Szczuka	028	Ślad osadnictwa		WŚ
35-51	54	Szczuka	029	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
35-51	54	Szczuka	029	Ślad osadnictwa		WŚ

Numer obszaru AZP	Numer stano-wiska na obszarze	Miejscowość	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Kultura	Bliższa chronologia
35-51	55	Szczuka	030	Ślad osadnictwa		PRADZIEJE
35-51	56	Szczuka	031	Osada		WŚ
35-51	57	Szczuka	032	Osada		WŚ
35-51	57	Szczuka	032	Osada	KAK	NEOLIT
35-51	58	Szczuka	033	Osada		HA - LA
35-51	58	Szczuka	033	Osada		WŚ XII w.
35-51	58	Szczuka	033	Ślad osadnictwa		PŚ
35-51	59	Szczuka	034	Osada		WŚ XII w.
35-51	60	Szczuka	035	Ślad osadnictwa		WŚ-PŚ
35-51	61	Szczuka	036	Ślad osadnictwa		PŚ
35-51	61	Szczuka	036	Ślad osadnictwa		HA - LA
35-51	62	Szczuka	037	Osada		WŚXII-XIII w.
35-51	63	Szczuka	038	Osada		HA - LA
35-51	64	Szczuka	039	Osada		WŚ
35-51	81	Szczuka	040	Osada		PŚ
35-51	82	Szczuka	041	Ślad osadnictwa		PŚ - CZASY NOW.
36-51	39	Szczuka	003	Ślad osadnictwa		WŚ
36-51	46	Szczuka	004	Ślad osadnictwa		PŚ
36-51	46	Szczuka	004	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	47	Szczuka	002	Ślad osadnictwa		PŚ
36-51	47	Szczuka	002	Ślad osadnictwa		CZASY NOW.
36-51	47	Szczuka	002	Ślad osadnictwa		HA-LA
36-51	30	Szymkowo	001	Ślad osadnictwa		EP. KAMIENIA
36-51	30	Szymkowo	001	Ślad osadnictwa		WŚ

Tabela 9. Wykaz skrótów użytych w tabeli zabytków archeologicznych (załącznik nr 2)

Skrót	Objaśnienie
Bliższa chronologia	
CZASY NOW.	czasy nowożytne
EB	epoka brązu
EP. KAMIENIA	epoka kamienia
HA	okres halsztacki
LA	okres lateński
OEB	okres epoki brązu (np. I OEB – pierwszy okres epoki brązu)
OR	okres rzymski
PŚ	późne średniowiecze
SCHN	schyłek neolitu
WEB	wczesna epoka brązu
WOR	wczesny okres rzymski
WŚ	wczesne średniowiecze
Kultura	
KAK	Kultura amfor kulistych
KCS	Kultura ceramiki sznurowej
KPL	Kultura pucharów lejkowatych
ŁUŻ	Kultura łużycka

Źródło: opracowanie własne